

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»

на правах рукопису

БУРЯК АННА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК [336.713:005.5] (043.5)

УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:

Сало Іван Васильович,
доктор економічних наук, професор

Суми – 2012

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ	13
1.1 Узагальнення теоретичної бази дослідження поняття «ефективність»	13
1.2 Виокремлення специфічних особливостей банківського бізнесу як об'єкта визначення ефективності та управління нею	22
1.3 Роль та місце управління ефективністю банківського бізнесу в концепції вартісно-орієнтованого управління	39
1.4 Сучасні передумови управління ефективністю банківського бізнесу в Україні	54
Висновки до розділу 1	67
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ	72
2.1 Концептуальні основи формування системи управління ефективністю банківського бізнесу	72
2.2 Систематизація та розвиток теоретико-методичних положень оцінювання ефективності банківського бізнесу	87
2.3 Обґрунтування науково-методичного підходу до визначення ефективності банківського бізнесу в Україні та його практична апробація	108
Висновки до розділу 2	129
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО АНАЛІЗУ ТА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ	132

3.1	Дослідження факторів впливу та умов забезпечення ефективності банківського бізнесу в Україні	132
3.2	Методичні засади формалізації впливу «статусних» характеристик банку та особливостей його бізнес-моделі на ефективність банківського бізнесу в Україні	151
3.3	Розробка рекомендацій щодо вибору стратегії управління ефективністю банківського бізнесу	170
	Висновки до розділу 3	184
	ВИСНОВКИ	187
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	194
	ДОДАТКИ	218

Державний вищий навчальний заклад
 «УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
 НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»

State Higher Educational Institution
 «UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
 OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE»

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні тенденції посткризового розвитку банківського бізнесу в Україні, зокрема загальне падіння його рентабельності, посилення нормативних вимог з боку центрального банку, зміна пріоритетів споживачів банківських послуг у бік підвищення запитів до прозорості та надійності банків тощо обумовлюють загострення проблеми забезпечення ефективності банківської діяльності. При цьому як об'єкт управління виступає вже не просто банк та його операції, а банківський бізнес в цілому, що висуває додаткові вимоги до врахування довгострокового часового горизонту та інтересів основних стейкхолдерів при прийнятті управлінських рішень. Крім того, в умовах загострення конкуренції між банками за доступ до ресурсів та імплементації принципів корпоративного управління в практику вітчизняного банківництва особливої актуальності набуває необхідність розвитку науково-методичного забезпечення управління ефективністю банківського бізнесу в контексті впровадження концепції вартісно-орієнтованого управління.

Фундаментальні основи дослідження ефективності банківської системи, банків та бізнесу в цілому закладені в наукових працях таких зарубіжних дослідників, як А. Бергер, В. Белоусова, Є. Брігхем, А. Деміргук-Кунт, П. Друкер, Р. Каплан, О. Кармінський, Т. Коупленд, Х. Лейбенстайн, Л. Местер, С. Моїсєєв, А. Пересецький, А. Раппапорт, Дж. Сінкі, Д. Хемпфрі та ін. Серед вітчизняних науковців проблеми забезпечення ефективного розвитку банківського бізнесу досліджували Г. М. Азаренкова, З. М. Васильченко, О. В. Васюренко, О. Д. Вовчак, О. М. Діденко, А. О. Єпіфанов, І. Б. Івасів, Г. Т. Карчева, С. М. Козьменко, О. М. Костюк, С. В. Леонов, Л. О. Примостка, І. В. Сало, Н. П. Шульга та ін.

Незважаючи на підвищений науковий інтерес до проблем ефективності банківського бізнесу та значну кількість наукових розробок у даному напрямку,

відсутній комплексний підхід до її вирішення. Зокрема, потребують подальшого дослідження питання, пов'язані з формуванням системи управління ефективністю банківського бізнесу, обґрунтуванням її місця в межах концепції вартісно-орієнтованого управління, поглибленням науково-методичної бази оцінювання ефективності банківського бізнесу, розвитком механізму врахування ключових детермінант його ефективного розвитку. Все це обумовлює вибір теми дисертаційного дослідження, мети та завдань, а також підтверджує його актуальність та практичну значимість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота узгоджується з основними напрямками наукових досліджень ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». Зокрема, до звіту за темою «Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні» (номер держреєстрації 0103U006965) увійшли пропозиції дисертанта щодо удосконалення методичного забезпечення оцінки ефективності банківського бізнесу шляхом застосування методу фінансових коефіцієнтів; за темою «Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер держреєстрації 0109U006782) – пропозиції щодо визначення ключових детермінант забезпечення ефективності банківського бізнесу в Україні з урахуванням тенденцій фінансової глобалізації; за темою «Розвиток механізму функціонування банківської системи України під впливом іноземного капіталу» (номер держреєстрації 0107U0123112) – науково-методичний підхід до оцінювання ефективності банківського бізнесу та результати його застосування для банків з іноземним капіталом.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток науково-методичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо управління ефективністю банківського бізнесу в контексті впровадження концепції вартісно-орієнтованого управління.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

– узагальнити теоретичну базу дослідження ефективності та визначити специфічні особливості банківського бізнесу як об’єкта оцінювання та управління нею;

– виокремити місце управління ефективністю банківського бізнесу в межах концепції вартісно-орієнтованого управління;

– проаналізувати стан і тенденції розвитку банківського бізнесу в Україні у контексті управління його ефективністю;

– розробити концептуальні засади формування системи управління ефективністю банківського бізнесу;

– розвинути критеріальну базу вибору методів оцінювання ефективності банківського бізнесу;

– запропонувати науково-методичний підхід до оцінювання ефективності банківського бізнесу, підтвердити доцільність його впровадження у практику вітчизняного банківництва;

– розвинути науково-методичні положення аналізу ефективності банківського бізнесу, виокремити основні детермінанти її забезпечення в Україні та формалізувати їх вплив;

– розробити матрицю вибору еталонних стратегій та надати рекомендації щодо вибору стратегії управління ефективністю банківського бізнесу.

Об’єктом дослідження є економічні відносини між стейкхолдерами банку, що виникають під час управління ефективністю банківського бізнесу.

Предметом дослідження є науково-методичне забезпечення управління ефективністю банківського бізнесу в контексті впровадження концепції вартісно-орієнтованого управління.

Методи дослідження. Теоретичну та методологічну основу дисертаційного дослідження складають фундаментальні положення економічної теорії, теорії фінансового посередництва та банківської справи, сучасні концепції менеджменту, а також наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячені проблемам забезпечення ефективного розвитку банківського бізнесу.

У процесі вирішення завдань дослідження використовувалися наступні методи наукового пізнання: загальнонаукові (аналіз, синтез, логічне узагальнення) – при обґрунтуванні категоріально-понятійного апарату дослідження ефективності банківського бізнесу; порівняльний та статистичний аналіз – при дослідженні тенденцій розвитку банківського бізнесу в Україні; системно-структурний аналіз – при обґрунтуванні елементного складу та взаємозв'язків у системі управління ефективністю банківського бізнесу; групування – при розробці рекомендацій щодо вибору стратегії управління ефективністю банківського бізнесу; економіко-математичне моделювання (параметричні методи, зокрема стохастичний фронтірний аналіз) – під час обґрунтування методичного підходу до оцінювання ефективності банківського бізнесу та формалізації умов її забезпечення. Економіко-математичне моделювання проведено в середовищі FRONTIER Version 4.1.

Інформаційною та фактологічною базою дисертаційного дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти, що регулюють діяльність банків в Україні; офіційні дані Національного банку України, Асоціації українських банків та Незалежної асоціації банків України, Державної служби статистики України; звітно-аналітична інформація міжнародних фінансово-кредитних та аналітичних інституцій, в тому числі Світового банку, консалтингової компанії McKinsey; аналітичні огляди та звітні дані рейтингових агентств, публічна звітність банків України.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у поглибленні існуючих та обґрунтуванні ряду нових науково-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо управління ефективністю банківського бізнесу в контексті впровадження концепції вартісно-орієнтованого управління.

Найбільш вагомими науковими результатами дисертаційного дослідження є такі:

вперше:

– розроблено концептуальні засади формування системи управління ефективністю банківського бізнесу як: 1) складової вартісно-орієнтованого

управління, що обумовлює необхідність обрання показника вартості банківського бізнесу як критерію ефективності; 2) цілісної впорядкованої сукупності елементів організаційно-цільового (мета, суб'єкт, об'єкт, принципи управління) та функціонально-інформаційного (оцінювання, аналіз та вибір стратегії) її забезпечення, що спрямована на мінімізацію недоотриманих прямими стейкхолдерами банківського бізнесу вигід;

удосконалено:

– науково-методичний підхід до оцінювання ефективності банківського бізнесу шляхом розрахунку показника недоотриманих вигід, який ґрунтується на застосуванні стохастичного фронтірного аналізу та дозволяє надати кількісну оцінку величині недоотриманого банком доходу, виходячи з потенційних можливостей. Запропонований підхід, на відміну від існуючих граничних методів, враховує показники результативності банківської діяльності (чиста процентна та непроцентна маржа), витратності (витрати на обслуговування майнового комплексу банку та розвитку нематеріальних активів) та коригуючі показники (рівень кредитного ризику, масштаб діяльності та чистий спред);

– методичні засади обґрунтування умов забезпечення ефективності банківського бізнесу шляхом формалізації впливу «статусних» характеристик банку та особливостей його бізнес-моделі на показник недоотриманих вигід. Це дозволило обґрунтувати наявність суттєвого позитивного впливу на ефективність банківського бізнесу присутності іноземного капіталу, членства в інтеграційному об'єднанні, орієнтації на корпоративний сегмент клієнтської бази при залученні ресурсів та на роздрібний – при їх розміщенні; а також наявність суттєвого негативного впливу на ефективність банківського бізнесу державної форми власності, масштабу провадження бізнесу, орієнтації на роздрібний сегмент при залученні ресурсів та високої частки високоліквідних активів;

– науково-методичні засади стратегічного управління ефективністю банківського бізнесу на основі розробки матриці вибору еталонних стратегій (підтримання, максимізації, підвищення, стабілізації та відновлення

ефективності), що, на відміну від існуючих підходів, ґрунтується на формалізованому взаємозв'язку рівня ефективності банківського бізнесу та його статусного профілю, який запропоновано визначати, виходячи з поточної позиції банку на ринку з точки зору потенціалу зростання ефективності бізнесу;

набуло подальшого розвитку:

– структуризація науково-методичних підходів до розкриття змісту банківської діяльності шляхом виокремлення функціонального, інституційного, портфельного, виробничого, стейкхолдерського підходів до її визначення, що дозволило обґрунтувати її багатоцільовий і багаторівневий характер та склало наукове підґрунтя для її розмежування від банківського бізнесу як сукупності економічних відносин;

– трактування змісту понять:

▪ «банківський бізнес» як сукупності економічних відносин між зацікавленими сторонами, що виникають під час здійснення банківської діяльності з метою отримання прямими стейкхолдерами економічних вигід з урахуванням інтересів групи опосередкованих стейкхолдерів. На відміну від існуючих, такий підхід трактує банківський бізнес як сукупність економічних відносин та дозволяє визначити перелік його структурних характеристик: основного вигодонабувача (прямих стейкхолдерів – власників та менеджерів), механізм отримання економічних вигід (здійснення банківської діяльності з урахуванням інтересів групи опосередкованих стейкхолдерів) та мету провадження;

▪ «ефективність банківського бізнесу» як узагальнюючої характеристики досягнутих результатів з урахуванням витрат на його провадження та з позиції повноти реалізації потенційних можливостей, що дозволяє конкретизувати умови отримання цих результатів;

– система факторів впливу на ефективність банківського бізнесу залежно від їх походження із поглибленням ознаки «за стейкхолдером – суб'єктом впливу». Це дозволило розмежувати зовнішні фактори впливу як компоненти мікро-, макро- та мегасередовища банку, які знаходяться в межах компетенції

групи опосередкованих стейкхолдерів, та внутрішні умови (детермінанти) ефективності як сукупність «статусних» характеристик банку (форма власності, резидентність власників, концентрація власності, тип власника(-ів), ринковий досвід, афілійованість) та особливостей його бізнес-моделі (масштаб діяльності, капітальна база, стратегія залучення та розміщення ресурсів), що знаходяться в межах компетенції прямих стейкхолдерів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що обґрунтовані в роботі теоретичні положення зведені до рівня методичних рекомендацій. Пропозиції щодо використання показників ефективності банківського бізнесу можуть бути застосовані Національним банком України при розробці рекомендацій з проведення дистанційного нагляду. Пропозиції щодо розрахунку показника недоотриманих вигід, обґрунтування детермінант забезпечення ефективності банківського бізнесу, розробки матриці вибору еталонних стратегій можуть бути застосовані банками України з метою управління ефективністю банківського бізнесу та в процесі стратегічного бізнес-планування.

Висновки та рекомендації дисертанта щодо використання показників ефективності банків впроваджено в діяльність Управління Національного банку України у Сумській області (довідка від 07.06.2012 № 01-012/2092); щодо застосування інтегрального показника ефективності банківського бізнесу – в діяльність відділення «Сумське» ПАТ «Альфа-Банк» (довідка від 14.05.2012 № 002-13/1372); щодо виявлення взаємозв'язку бізнес-моделі та можливостей використання потенціалу ринку при управлінні ефективністю банківського бізнесу – в діяльність відділення АТ «ОТП Банк» м. Суми (довідка від 15.05.2012 № 001-07/1543); щодо застосування матриці вибору еталонних стратегій розвитку банківського бізнесу – в діяльність філії – Сумського обласного управління АТ «Ощадбанк» (довідка від 08.05.2012 № 01-14/1778).

Одержані дисертантом наукові результати використовуються у навчальному процесі ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України» при викладанні дисциплін: «Фінансовий

менеджмент у банку», «Аналіз банківської діяльності», «Банківський нагляд», «Банківська система» (акт від 20.02.2012).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є завершеною науковою роботою. Наукові положення, висновки, рекомендації і розробки, які виносяться на захист, одержані автором самостійно і відображені в опублікованих працях. Результати, опубліковані дисертантом у співавторстві, використані у дисертаційній роботі лише в межах його особистого внеску.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися, обговорювалися і отримали схвальну оцінку на науково-практичних конференціях, серед яких: V Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми розвитку фінансової системи України в умовах глобалізації» (2009 р., м. Сімферополь); V Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика» (2010 р., м. Суми); Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України» (2009, 2011 рр., м. Суми); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (2011 р., м. Тернопіль); II Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток фінансового менеджменту та реформування фінансової системи в умовах хаотично структурованої економіки» (2012 р., м. Дніпропетровськ); XI Всеукраїнська науково-практична конференція «Фінансово-кредитна система України в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів» (2012 р., м. Черкаси).

Публікації. Основні наукові положення, рекомендації та висновки дисертанта опубліковано у 17 наукових працях загальним обсягом 4,89 друк. арк., з яких особисто автору належить 4,12 друк. арк., у тому числі: 1 підрозділ у колективній монографії, 9 статей в журналах і збірниках наукових праць, що є фаховими з економіки; 7 публікацій у збірниках тез доповідей конференцій.

Структура і зміст роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Повний обсяг дисертації складає 268 сторінок, у тому числі на 114 сторінках розміщено 23 таблиці, 33 рисунки, 5 додатків та список літератури з 241 найменування.

**Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНЬСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”**

**State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”**

РОЗДІЛ 1
УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ:
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ
В УКРАЇНІ

1.1 Узагальнення теоретичної бази дослідження поняття «ефективність»

Формування науково-обґрунтованого підходу до визначення змісту ефективності банківського бізнесу потребує, перш за все, ґрунтовного дослідження поняття «ефективність».

Незважаючи на те, що проблема ефективності посідає одне з центральних місць як в практичній діяльності, так і в наукових дослідженнях, однозначного погляду на визначення її сутності не сформовано. Існування різноманітних трактувань та підходів до визначення поняття «ефективність» пов'язане з його використанням у багатьох сферах життєдіяльності – техніці, соціології, менеджменті, в тому числі і в економіці, що залишає свій відбиток на його змістовному наповненні.

Дослідження поняття «ефективність», на наш погляд, доцільно розпочати із з'ясування його лінгвістичного походження та місця серед інших економічних понять.

У загальному розумінні поняття «ефективність» є характеристикою розвиненості систем, процесів, явищ [135] та походить від латинського слова «ефект».

Відповідно до енциклопедичних джерел термін «ефект» (з латинської – effectus – виконання, дія; та від effecio – дію, виконую) трактується переважно як досягнутий кінцевий результат, наслідок певних дій, сил, заходів [127, 153,

18, 44, 165], що поділяється, залежно від форми прояву, на економічний (має грошовий (вартісний) вираз), технічний (матеріальний вираз) та соціальний ефекти.

На відміну від ефекту, що є абсолютною величиною, поняття «ефективність» характеризує не стільки кінцевий результат, скільки процес його досягнення, враховуючи умови та фактори, за яких він був отриманий. Так, за результатами аналізу довідкової літератури економічного спрямування слід зазначити, що найбільшого розповсюдження до трактування поняття «ефективність» набуло його визначення як співвідношення результату та використаних ресурсів чи понесених витрат, необхідних для його отримання. Виходячи з цього викликає заперечення трактування ефективності як здатності приносити ефект (результат) [3, 12]. Поняття «ефективність» є вторинним по відношенню до «ефекту» та є відносною характеристикою процесу отримання кінцевого результату.

Ще однією з розповсюджених характеристик отриманих результатів є поняття «результативність», що досить часто в науковій літературі ототожнюється з ефективністю. Термін «результативність» визначається ДСТУ ISO 9000:2007 [171] як «ступінь реалізації запланованої діяльності та досягнення запланованих результатів» та використовується в контексті результативності управління як «ступеня досягнення мети управління, очікуваного стану об'єкта управління» [3]. Таким чином, результативність є відносною характеристикою отриманого результату з позиції вже його відповідності поставленим цілям, та, на відміну від ефективності, не враховує ресурси, що були використані для його отримання. Схематично взаємозв'язок між поняттями «ефект», «ефективність» та «результативність» представлено на рис. 1.1.

Слід додати, що у довідково-енциклопедичній літературі англomовного походження на позначення поняття «ефективність» використовуються три найпоширеніші терміни [142, 227]: 1) «efficiency» – оптимальне співвідношення витрат і результатів, отриманих внаслідок їх використання; 2) «effectiveness» –

здатність досягати поставлених цілей; 3) «performance» – стан, успішність діяльності, результативність, ефективність.

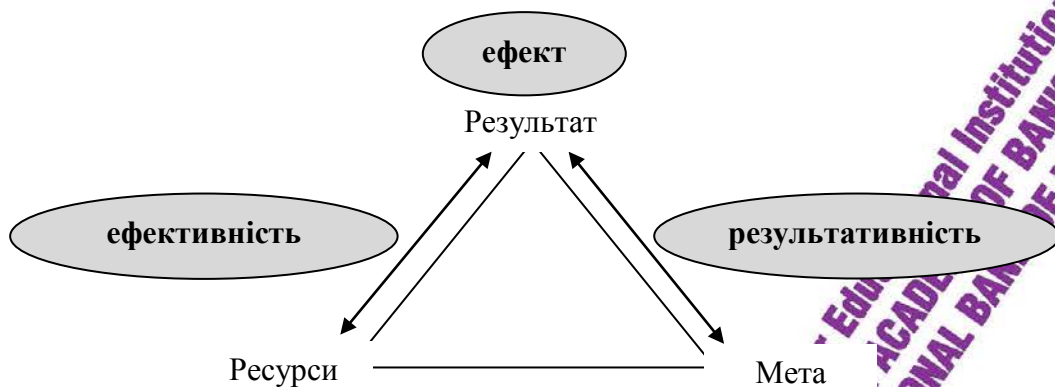

Рисунок 1.1 – Взаємозв’язок понять «ефект», «ефективність» та «результативність»

Якщо перші два терміни є відповідністю понять «ефективність» та «результативність», то термін «performance» можна вважати узагальнюючою характеристикою діяльності, яка поєднує в собі як «efficiency» – визначення того, наскільки фірма економічно, раціонально використовує ресурси з метою отримання запланованого результату, та «effectiveness» – розглядається з позиції цінності отриманого результату та відповідності поставленим цілям. Такий стан речей, по-перше, не суперечить твердженню Пітера Друкера, який визначав різницю англomовних термінів таким чином: «effectiveness» означає «робити правильні речі» (doing the right things), а «efficiency» – «робити речі правильно» (doing things right) [62]; по-друге, свідчить про нерозривність понять «ефективність» та «результативність», які в сукупності дозволяють надати більш повну характеристику отриманим результатам.

Таким чином, аналіз вище викладеного дозволяє розглядати ефективність в якості однієї з характеристик отриманого результату (ефекту), яка дозволяє надати відносну оцінку отриманим результатам з позиції якості процесу їх досягнення.

На нашу думку, особливості поняття «ефективність», розкриті М.В. Ніколаєвим, достатньо обґрунтовують його вагоме місце та роль в процесі господарювання [130]:

– виступаючи ключовим поняттям господарської діяльності, ефективність виражає сукупність найбільш суттєвих та стійких зв'язків та відносин із приводу отриманих результатів та понесених витрат;

– ефективність надає єдину якісно-кількісну характеристику результативності господарювання, узагальнюючи результат використання ресурсів, якість та доцільність їх поєднання;

– маючи неоднорідну внутрішню структуру, ефективність проявляється на всіх рівнях економічної системи та може розглядатися в якості відносно самостійних елементів.

Отже, використання ефективності в якості характеристики будь-якої економічної системи, в тому числі і бізнесу, дозволяє забезпечити принцип комплексності, а саме повноту охоплення всіх суттєвих зв'язків та відносин при оцінюванні отриманих результатів.

Слід зауважити, що в науковій літературі зустрічається трактування поняття «ефективність» не лише як відносної характеристики та розрахункової величини, а й як макроекономічної категорії, яка розглядається в тісному взаємозв'язку з центральною проблемою економічної теорії – безмежністю потреб суспільства та обмеженістю ресурсів, необхідних для їх задоволення, обґрунтовуючи, тим самим, необхідність раціонального використання останніх. Економіка, за визначенням К. Макконнелла, С. Брю є наукою про ефективність, зокрема ефективність використання обмежених ресурсів [113].

Багатоаспектність та складність визначення змісту ефективності обумовлена її постійним еволюційним розвитком, зокрема як зміною історичних та суспільно-економічних умов господарювання, так і сферою та об'єктом визначення. Підтримуючи позицію, викладену в роботі [175], в якій окреслено теоретико-методологічне підґрунтя дослідження змісту ефективності залежно від напрямків та історичних умов її визначення, в дисертаційному

дослідженні запропоновано виділяти п'ять основних етапів розвитку трактувань поняття «ефективність» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Генезис підходів до визначення змісту поняття «ефективність»

Етап	Період часу та суспільно-економічні умови	Поняття «ефективність»	
		сфера/об'єкт визначення	підхід до трактування
1	XVII ст., виникнення товарно-грошових відносин, розвиток торгівлі, зародження капіталізму; науковий напрямок – меркантилізм	державне управління	«результативність» як характеристика дій суб'єктів державного управління з позиції досягнення мети – сприяння економічному зростанню («багатству» країни) [175]
2	XVIII ст. – XIX ст.; промисловий переворот та індустріалізація, становлення суспільного виробництва; науковий напрямок – класична політекономія	техніка	«коефіцієнт корисної дії» як характеристика системи з позиції здатності продукування корисного результату [17]
		економіка: суспільне виробництво та фактори виробництва	«економічна ефективність» – досягнення максимальних результатів за мінімальних витрат факторів виробництва; «продуктивність праці» – показник ефективності використання трудових ресурсів [127, 113, 112, 172, 153, 12]
3	друга пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.; науково-технічна революція, процеси концентрації та монополізації капіталу; науковий напрямок – неокласична політекономія	мікроекономіка	розмежування «абсолютної ефективності» та «відносної ефективності» [68, 64]
		макроекономіка	«оптимальність (ефективність) за Паретто» – стан системи, за якого значення його часткових критеріїв не може бути покращено без погіршення інших [44, 3, 127, 113]
4	XIX ст.; розвиток конкуренції, становлення монополістичного капіталізму; науковий напрямок – інституціоналізм	економіка в синтезі з іншими сферами (соціологія, право, менеджмент та інші)	«соціально-економічна ефективність» [68]; «ефективність як об'єкт управління» (Ф.Тейлор, Х.Емерсон [187]); «ефективність управління» (П.Друкер [62]); «Х-неефективність» – ситуація невідповідності фактичних результатів потенційно можливим через дію Х-факторів, переважно мотиваційного характеру (Х. Лейбенштейн [224])

продовження табл. 1.1

5	XXI ст.; науково-технічний прогрес, посилення ролі суспільних інститутів та результатів їх функціонування; науковий напрямок – неоінституціоналізм	різні сфери	ефективність як комплексне поняття, характеристика результатів діяльності з позиції різних аспектів – витрат, цілей, потреб, цінностей, можливостей [175]
---	--	-------------	---

Проведене дослідження генезису поняття «ефективність» дає змогу стверджувати про ускладнення та розширення його змісту. Починаючи з кінця XIX століття поняття починає втрачати виключно економічний зміст у зв'язку з ускладненням та розширенням сфер господарської діяльності, з одного боку, та виникненням теорії менеджменту як відповіді на необхідність управління організаціями, з іншого [175]. У зв'язку з цим цілком можна погодитися з твердженням М. С. Солодкої [175], що «розширення значення ефективності покликане відобразити відношення різних аспектів діяльності: результату і витрат, результату і цілей, результату і потреб, результату і цінностей». У сучасних умовах «ефективність» є багатоаспектним поняттям, яке, по-перше, не обмежується виключно економічною сферою, а, по-друге, проявляється через різні аспекти діяльності, які потребують врахування в процесі її визначення.

У свою чергу, така багатоаспектність поняття «ефективність» призводить до існування різноманітних напрямків його трактувань в економічній літературі. Залежно від рівня дослідження, традиційно прийнято розмежовувати ефективність на макро- та на мікроекономічному рівнях. Якщо, у першому випадку, проблема досліджується на рівні функціонування економічних систем в цілому або її окремих секторів, то на мікрорівні вона тісно пов'язана з процесом прийняття рішень економічними суб'єктами. Рівень дослідження ефективності обумовлює об'єкт її визначення, серед найбільш поширених є виробництво в цілому (як матеріальної, так і нематеріальної сфери), підприємство, їх об'єднання та структурні підрозділи, операції чи

окремі процеси. За ознакою рівня реалізації можливостей ефективність може бути фактичною (реальною), яка досягнута на певну дату, та умовною (потенційною), яка може бути досягнута з урахуванням сукупності внутрішніх та зовнішніх чинників. Залежно від мети та способу визначення розрізняють абсолютну (загальну) ефективність, яка визначає доцільність економічних рішень через зіставлення економічного ефекту із понесеними витратами, та порівняльну (відносну), яка слугує підґрунтям для вибору найбільш економічно вигідних варіантів прийняття рішень. Незважаючи на поширений поділ ефективності залежно від виду отриманого ефекту (економічна, соціальна, технічна), таке розмежування стає все частіше ускладненим через їх тісний взаємозв'язок.

Систематизація існуючих визначень поняття «ефективність» (табл. А.1) дозволяє виділити три основні науково-методичні підходи до його трактування – функціональний, розрахунковий та комбінований (рис. 1.2).

Сучасні науково-методичні підходи до розуміння сутності поняття «ефективність»		
функціональний	розрахунковий	комбінований
<p>Сутність: зосереджений на взаємозв'язку ефективності з іншими аспектами діяльності</p> <p>Переваги: дозволяє визначити передумови управління ефективністю</p> <p>Недоліки: моноаспектність, ігнорується спосіб визначення ефективності та відбувається отождоження з іншими поняттями</p>	<p>Сутність: фокусує увагу на способах визначення ефективності</p> <p>Переваги: можливість кількісної ідентифікації та аналізу</p> <p>Недоліки: вузькість підходу, ігнорування комплексності характеристики</p>	<p>Сутність: заснований на спробі узгодження сукупності часткових критеріїв та показників ефективності</p> <p>Переваги: врахування багатоаспектності та можливість кількісної ідентифікації</p> <p>Недоліки: складність оцінки та досягнення взаємоузгодженості</p>

Рисунок 1.2 – Узагальнення науково-методичних підходів до розуміння сутності поняття «ефективність»

У межах функціонального підходу ефективність переважно визначається як здатність об'єкта досягати поставлених цілей в процесі функціонування та зосереджується на оцінці відповідності отриманих результатів запланованим (поставленим) цілям. У даному випадку, ефективність ототожнюється з результативністю, що, як було вище розглянуто, є не зовсім вірним. Крім того, залишається поза увагою розрахунковий аспект її визначення, що призводить до ігнорування однієї з головних її сутнісних ознак.

Досліджуючи розрахунковий підхід до визначення змісту ефективності, слід зазначити, що в економічній літературі сформувався два напрями її трактування – ресурсний (співвідношення результатів та використаних ресурсів) та витратний (співвідношення результатів та понесених витрат).

На наш погляд, ресурсний підхід зводить розуміння ефективності до поняття продуктивності, оцінюючи ресурс з точки зору приросту результату, в той час як ефективність виражає вартісну оцінку використаних ресурсів у вигляді понесених витрат. Тому більш обґрунтованим слід вважати витратний підхід. Незважаючи на можливість кількісної інтерпретації поняття «ефективність» в межах розрахункового підходу, на наш погляд, відбувається надлишкова концентрація на способах її визначення, адже економічний зміст визначає спосіб розрахунку, а не навпаки.

Комбінований підхід поєднує окремі положення функціонального та розрахункового підходу. У межах зазначеного підходу ефективність є багатокритеріальним поняттям, яке потребує узгодження окремих аспектів економічних відносин у процесі її досягнення – «...уявлення щодо ефективності та неефективності визначається тим, що ми цінуємо... суперечності щодо відносної ефективності різних процесів зазвичай є суперечностями стосовно відносної цінності тих чи інших благ...» [189].

Так, існує підхід до визначення змісту ефективності через ідентифікацію його критерію чи системи показників. Критерій представляє собою ознаку, принцип, яка відображає зміст ефективності та є базою для її оцінювання. На

думку Д.С. Сінка існує сім критеріїв ефективності (рис. 1.3), вибір яких та пріоритет визначається специфікою діяльності господарської одиниці.

На наш погляд, критерій ефективності передусім повинен задовольняти таким загальним вимогам як об'єктивність, адекватність головній меті функціонування об'єкта визначення ефективності, можливість кількісної визначеності, комплексність та повнота врахування зовнішніх умов.

Рисунок 1.3 – Критерії ефективності (за Д.С. Сінком [169])

Таким чином, підсумовуючи вище наведені результати дослідження, до основних сутнісних (іманентних) ознак поняття «ефективність» слід віднести, по-перше, відносний характер, що передбачає порівняння отриманих результатів з іншими елементами діяльності – цілями, витратами, цінностями; по-друге, оціночну природу, яка потребує встановлення критерію ефективності та оціночного показника (показників) її рівня; по-третє, необхідність управлінського впливу, враховуючи цілеспрямований характер будь-якої діяльності та роль ефективності як узагальнюючої характеристики результатів використання ресурсів, якості та доцільності їх поєднання.

Крім того, оціночна природа поняття «ефективність» потребує окремого дослідження об'єкта визначення ефективності – банківського бізнесу.

1.2 Виокремлення специфічних особливостей банківського бізнесу як об'єкта визначення ефективності та управління нею

Банківський бізнес, як об'єкт визначення ефективності та управління нею, потребує з'ясування його специфічних рис, які відрізняють його від інших об'єктів оцінки. Спочатку з'ясуємо особливості бізнесу взагалі, порівняно з іншими видами діяльності.

Узагальнення існуючих поглядів на бізнес в цілому дозволяє об'єднати їх у три концепції: позитивну, критичну та прагматичну (рис. 1.4).

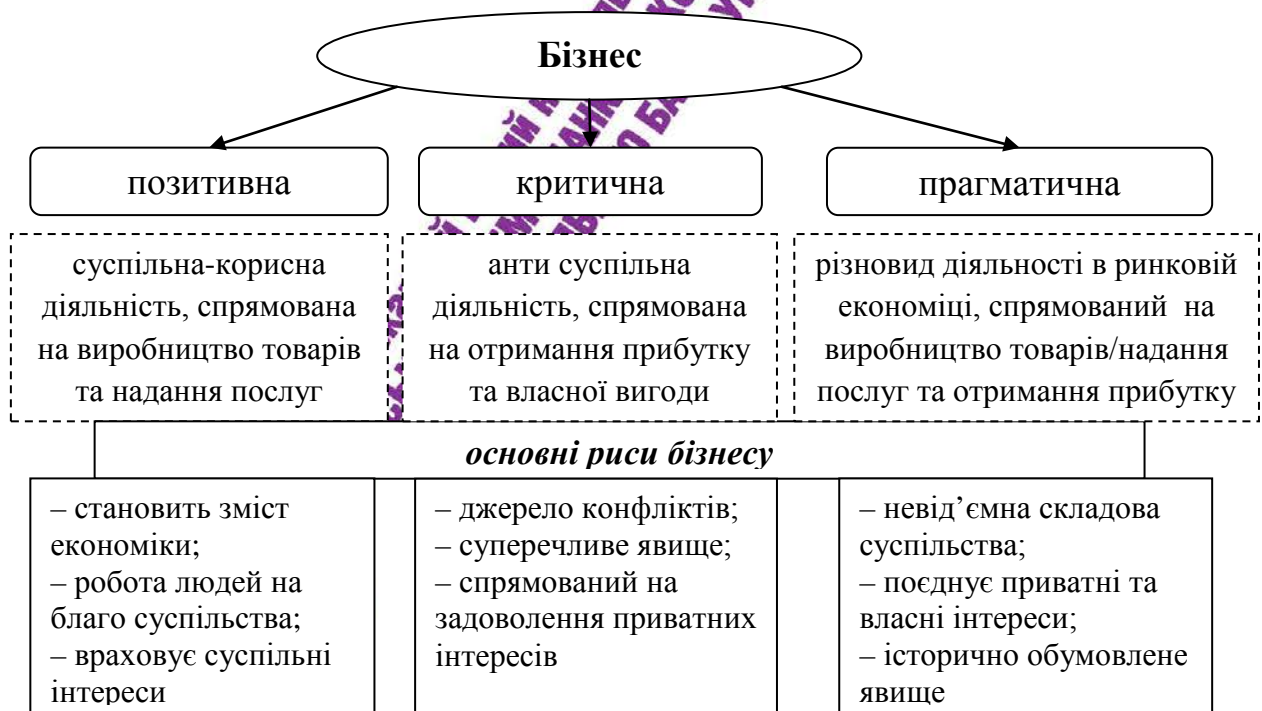

Рисунок 1.4 – Узагальнення основних концепцій трактування бізнесу (на підставі [101])

Згідно першої концепції бізнес розглядається як суспільно-корисна справа з огляду на його важливе місце в економічному житті суспільства. На думку Розенберга Дж. «Бізнес – це система ведення справ. Бізнес – це створення потрібної населенню продукції. Бізнес – це робота. Бізнес – це головна магістраль у соціально-економічній системі..» [96, 157].

Критична концепція бізнесу зосереджена на його негативних сторонах, зокрема на домінуванні приватних інтересів над суспільними, що призводить до конфліктів. Широкого застосування дана концепція набула у науковій літературі колишнього СРСР. Так, Радянська енциклопедія визначає бізнес як розповсюджений термін серед капіталістів Англії та США, що означає справу, пов'язану виключно з власною вигодою, комерцію [17]. На думку К. Маркса «капітал боїться відсутності прибутку або занадто малого прибутку, як природа пустоти. Але якщо є в наявності достатній прибуток, капітал стає сміливим. Забезпечте 10 процентів, і капітал згоден на будь-яке застосування...» [114].

Слід зазначити, що як позитивна, так і критична концепція бізнесу є кардинально протилежними, граничними точками зору на економічний зміст та природу бізнесу. Тому, на наш погляд, доречним є дотримуватися прагматичної концепції, яка розглядає бізнес як історично неминуче явище в контексті розвитку суспільства, закономірний соціально-економічний процес. Погоджуючись з думкою Кисельова А.П., функціонування бізнесу пов'язано з новим етапом розвитку виробничих відносин, пов'язаних з обміном результатами діяльності, тобто діловими відносинами. Автор визначає бізнес «як сукупність економічних відносин, що виникають між людьми з приводу організації власної справи, виробництва, його функціонування з метою отримання найбільшого зиску, прибутку» [96]. Крім того, слід додати, що існування бізнесу, як невід'ємного елемента ринкової економіки, пов'язано з дотриманням ряду правових (захист майнових прав та інтересів, регулювання правил ведення бізнесу), політичних (розмежування політичної та економічної влади), економічних (наявність попиту і пропозиції товарів/послуг на ринку,

економічна відповідальність) та соціальних (суспільні норми та цінності) умов, які і визначають його специфічні характеристики.

Термін «бізнес» походить від англ. business – ведення справ, вигідна справа, підприємництво [64]. Проведений аналіз довідково-енциклопедичних джерел дає змогу виокремити наступні напрямки його трактування: 1) позначення ділової активності в різних сферах (як ділові стосунки, угоди); 2) зосередження на економічних аспектах його ведення (як різновид економічної діяльності, спрямований на отримання прибутку); 3) зосередження на юридичних аспектах (як законна діяльність та носій майнових прав) (табл. Б.1).

Вважаємо за доцільне уточнити юридичний та економічний аспекти трактування сутності бізнесу.

Трактування бізнесу як підприємства, фірми, компанії передбачає існування майнового комплексу, який є об'єктом майнових прав (юридичний аспект), та слугує для здійснення економічної діяльності. Відтак бізнес є об'єктом вкладання інвестицій з метою отримання економічних вигод від використання активів майнового комплексу, та потребує врахування інтересів інвестора.

З економічної точки зору поширеним є той факт, що отримання прибутку є головною ознакою бізнесу. В контексті цього заслуговує на увагу підхід українських науковців [9], коли сутність бізнесу розглядається як організація виробництва капіталу, комплекс дій, спрямованих на зростання вартості. Прибуток, на думку авторів, є явищем очікуваним, але не завжди реалізованим у процесі зростання вартості.

Крім того, П. Друкер [62] визначає сучасний бізнес як соціально-економічну систему, її здатність ефективно функціонувати з позиції доступних ресурсів та можливих результатів. Щодо прибутку як мети бізнесу, то автор зазначає, що «прибуток не є першочерговою метою, а виконує функцію обмеження господарської діяльності, нижче якого вона втрачає сенс, але не є критерієм ефективного функціонування». Метою сучасного бізнесу є пошук можливостей розвитку та їх максимізації.

Погоджуючись з наведеними точками зору, на наш погляд, трактування бізнесу як економічної діяльності, спрямованої на отримання прибутку є обмеженим на сучасному етапі ринкових відносин – коли бізнес стає інвестиційним товаром та об'єктом купівлі-продажу. В такому випадку пропонуємо замість прибутку, як мети провадження бізнесу, використовувати поняття «економічна вигода», яке є більш широким та передбачає отримання грошових коштів не лише від використання активів (внаслідок виробництва товарів/надання послуг), а й від їх обміну на інший вид активу, розподілі активів між іншими власниками тощо. Отже, в якості економічної вигоди може виступати не лише прибуток, а й доход, чистий грошовий потік.

Таким чином, виходячи з юридичної та економічної трактовки бізнесу, загальною рисою, яка підлягає врахуванню під час його оцінювання, є те, що він спрямований, в першу чергу, на отримання економічних вигід суб'єктом майнових прав, тобто його власником. Отже, результати його провадження повинні визначатися передусім з позиції відповідності інтересам цього суб'єкта.

Сфера провадження бізнесу та спосіб отримання економічної вигоди дозволяє конкретизувати особливості його як об'єкта визначення ефективності. Специфіка банківського бізнесу зумовлена, в першу чергу, здійсненням діяльності в сфері послуг шляхом посередництва на фінансовому ринку, та, відповідно, виробництвом специфічного продукту у вигляді грошей та платіжних засобів. Це передусім викликає наявність широкого кола зацікавлених сторін в діяльності банку, та в результатах його діяльності, окрім суб'єкта майнових прав, зокрема – держави, регулятора грошово-кредитного ринку, клієнтів, партнерів на ринку тощо.

На наш погляд, в контексті дослідження банківського бізнесу як об'єкта визначення ефективності, слід уточнити зміст банківської діяльності, що покладена в його основу, з'ясувати її особливості, та визначити співвідношення (відмінності) між нею та банківським бізнесом. Як справедливо зазначає Белов В. А., «не потому деятельность банковская, что ею занимается банк, а банк

оттого банк, что он занят банковской деятельностью» [14]. Узагальнення поглядів на сутність банку дає можливість виокремити п'ять концептуальних підходів до розуміння змісту банківської діяльності (рис. 1.5). У межах макроекономічного підходу до трактування змісту банківської діяльності виокремлюється три підходи – функціональний, інституційний та стейкхолдерський.

На думку П. Роуза найбільш надійним підходом є визначення сутності банку через перелік послуг, які він пропонує [158]. Тому автор визначає банк як фірму, що пропонує певний перелік фінансових послуг, здійснюючи при цьому професійне управління грошовими ресурсами суспільства.

Подібне визначення наводить і Долан Е. Дж., стверджуючи, що банки надають широкий діапазон фінансових послуг, починаючи з відкриття рахунків до надання позик і кредитів [61].

Асхауер Г. визначає банк як кредитну установу, яка здійснює банківські операції на комерційних засадах, при цьому автор наводить перелік загальних банківських операцій [8].

На наш погляд, найбільш повним у межах функціонального підходу слід вважати визначення Васюренко О. В., який підкреслює макроекономічне призначення банку як універсального фінансового підприємства, що займається професійним управлінням ресурсами суспільства, вираженими у грошовій формі, та виконує відповідні специфічні функції в економіці на законних засадах і під юрисдикцією державних (у тому числі і регулюючих) органів [42].

До функціонального підходу слід також віднести і юридичне трактування сутності банку, запроваджене з метою виокремлення банків для можливості регулювання з боку державних органів влади. Так, відповідно до статті 2 Закону України «Про банки та банківську діяльність» банком є юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків [150]. У свою чергу у статті 47 зазначеного закону до банківських послуг відносяться:

Рисунок 1.5 – Виокремлення теоретичних підходів до визначення змісту банківської діяльності

– залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;

– відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах;

– розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик [150].

Таким чином, функціональний підхід до розкриття сутності банківської діяльності зосереджується на операціях, та, відповідно, послугах, які надаються банками в процесі реалізації своїх функцій на фінансовому ринку. Відтак зазначений підхід підкреслює макроекономічний характер банків як фінансових посередників, призначених задовольняти суспільні потреби фінансового характеру, що, у свою чергу, обумовлює посилене державне регулювання банківського бізнесу.

Уточнення специфічних особливостей банківської діяльності як фінансових посередників відбувається в межах інституційного підходу. Він виник на базі неоінституціоналізму як напрямку економічної теорії, спрямованого на дослідження ролі інститутів в економічному житті країни.

У межах інституційного підходу доцільно виділити три основні концепції з точки зору застосування теорії фінансового посередництва до банківської діяльності – транзакційна, інформаційна та концепція управління ризиками [110]. Розглянемо їх зміст.

Вперше питання необхідності мінімізації транзакційних витрат порушується А. Коузом, який зазначає «предприниматель, поскольку он может получать факторы производства по меньшей цене, чем предоставил бы рынок, должен выполнять свои функции с наименьшими затратами. А если он этого не сумеет, то всегда есть возможность вернуться к услугам открытого рынка» [105].

Транзакційний підхід інтерпретує банк з позиції фінансового посередника, діяльність якого спрямована на зменшення транзакційних витрат

споживачів за допомогою виробництва специфічних фінансових продуктів. Відтак говоримо про макроекономічний ефект від діяльності фінансових посередників – мінімізація транзакційних витрат споживачів, та мікроекономічний ефект – отримання прибутку банком за рахунок економії на масштабі при виробництві фінансових продуктів.

Інформаційний підхід спрямований на вирішення проблеми асиметричності інформації в ринкових умовах та розкриває зміст банківської діяльності з позиції банку як:

– власника інформації (теорія «коаліції власників інформації» Дж. Х. Бойда [206]), який поєднує збирання і продаж інформації щодо потенційних кредиторів та інвесторів із самостійним придбанням/розміщенням активів. У такому випадку якість активів банку слугує індикатором ефективності виконання інформаційної функції банку на ринку;

– інституту делегованого моніторингу («теорія делегованого моніторингу» Д. Д. Даймонда [212]), якому вкладники делегують повноваження щодо моніторингу умов розміщення їх інвестицій за допомогою аналізу кредитоспроможності позичальників;

– інституту забезпечення ліквідності (модель Даймонда-Дибвиги [211]), який за допомогою специфічних банківських продуктів забезпечує попит на ліквідні активи з боку вкладників (депозити на вимогу) та позичальників (овердрафтний рахунок) протягом інвестиційного періоду.

Концепція управління ризиками виникає як реакція на фінансові інновації та інтеграцію банківської діяльності з іншими видами діяльності – страховою, інвестиційною, консультаційною тощо. Автори даної концепції [110] наголошують на використанні банком сучасних фінансових продуктів (наприклад, похідних цінних паперів) з метою управління ризиками та необхідності врахування ризиків при оцінці банку.

На основі проведеного аналізу інституційного підходу до трактування змісту банківської діяльності можна зробити висновок щодо розширення функцій банків на ринку фінансового посередництва. У сучасних умовах

банківську діяльність розглядається також з урахуванням інституційної природи банку, а саме з позиції можливостей зменшення транзакційних витрат економічних суб'єктів, вирішення проблеми асиметричності інформації на ринку та управління ризиками.

Відносно новим підходом до трактування змісту банківської діяльності є стейкхолдерський, виникнення якого пов'язано із впровадженням принципів корпоративного управління в банках та поширенням концепції «корпоративної соціальної відповідальності». Остання, за словами представників Форуму соціально відповідального бізнесу, передбачає відповідальне ставлення компанії до послуг, що надаються, до споживачів, працівників, партнерів; та активну соціальну позицію, що проявляється в гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі із суспільством, участі у вирішенні соціальних проблем [176, 241]. Застосування концепції «соціально відповідального бізнесу» є загальноприйнятим правилом серед іноземних банків, які поряд з фінансовою звітністю готують соціальні звіти щодо співпраці банку з зацікавленими сторонами. Дослідження банківської діяльності з позиції стейкхолдерського підходу обумовлено передусім довірчо-відповідальним характером її здійснення та зосередженості на роботі з «суспільним» капіталом – тимчасово вільними коштами.

На переконання А. Куліша, «соціально відповідальний бізнес» - це нова стратегія банку, яка цілеспрямовано враховує в господарській діяльності суспільні та морально-етичні аспекти у взаємовідносинах з усіма зацікавленими сторонами [108]. С.Б. Єгоричева наголошує на трансформації сутності банку з кредитно-фінансового комерційного підприємства, джерела кредитних ресурсів у високотехнологічний фінансовий інститут, суспільний інститут, який власними методами сприяє розвитку та підтримці стабільності сучасного суспільства [67], з чим неможливо не погодитися.

Таким чином, згідно стейкхолдерського підходу банківська діяльність представляє собою передусім сукупність економічних відносин, що виникають

між широким колом зацікавлених сторін під час виконання банком своїх функцій.

У межах мікроекономічного підходу до трактування змісту банківської діяльності, на наш погляд, доцільно виокремити два підходи – портфельний та виробничий.

За портфельної теорії банк розглядається з позиції інвестора, діяльність якого спрямована на таку комбінацію активів, яка забезпечить максимальний прибуток за умов допустимого ризику та вимог ліквідності [110]. Проблема досягнення оптимального співвідношення «прибуток-ризик-ліквідність» банком обумовлена посередницькою природою банку на фінансовому ринку та, відповідно, структурою його балансу (звідси балансовий підхід) – активи банку, що носять переважно фінансовий характер, дорівнюють залученому та власному капіталу. При цьому слід відмітити наявність подвійного обсягу боргових зобов'язань (як самостійно випущених банком, так і прийнятих) та незначну частку власного капіталу, порівняно з іншими видами економічної діяльності, що, у свою чергу, викликає складність підтримання кількісного та якісного співвідношення активної та пасивної сторони балансу банку [163].

Перші спроби вирішити зазначену проблему носили обмежений (частковий) характер та зосереджувалися на питаннях управління банківськими активами з точки зору доходності та ризикованості. З лібералізацією грошово-кредитного ринку та зростанням конкуренції на ринку в масштабах світової економіки постала не лише проблема управління залученим капіталом, а й одночасне скоординоване управління активами та пасивами банку, що відображено в працях Сілі та Балтенспенгер [198, 237]. Так, Сілі шляхом математичних розрахунків досліджує поведінку банку щодо встановлення депозитних ставок та формування оптимального портфеля активів з точки зору ліквідної позиції; Балтенспенгер – з точки зору розміру банку та, відповідно, його ринкових можливостей.

Отже, за портфельного підходу банківська діяльність являє собою динамічний процес управління фінансовими потоками, що потребує прийняття

управлінських рішень стосовно залучення та розміщення ресурсів банком. Специфіка банківського бізнесу полягає у борговій структурі ресурсів (високому рівні фінансового левериджу), що обумовлює соціальну відповідальність банків за ефективне використання «чужих» коштів, та, відповідно, високу ризикованість бізнесу, порівняно з іншими видами діяльності.

Згідно виробничого підходу (теорії банківської фірми) банківську діяльність слід розглядати в якості виробничого процесу, пов'язаного з трансформацією банківських ресурсів у доходні активи. Іншими словами, банк є специфічним підприємством (фірмою) з виробництва банківських продуктів, яке націлене на максимізацію прибутку на основі ефективної діяльності [110].

Поняття «банківської фірми» досліджується у 70 роках ХХ ст. у роботах М. Клейн [222] та М. Монті [233], які базувалися на використанні класичної теорії фірми при дослідженні поведінки банку-монополіста на ринку.

На думку П. В. Конюховського [99], саме «виробничий» підхід дає можливість поєднання класичної теорії фірми з теорією банківської справи та дослідити технологію здійснення посередницьких операцій з фінансовими ресурсами.

Таким чином, основними можливостями виробничого підходу при дослідженні банківської діяльності є наступні:

- по-перше, дозволяє розглянути банківську діяльність з позиції процесного підходу, за якого банк є «чорним ящиком» і перетворює ресурси у продукти;
- по-друге, враховує багатопродуктовий характер банківської діяльності;
- по-третє, використання виробничої функції дозволяє виявити взаємозв'язок між витратами факторів виробництва та отриманими результатами в процесі здійснення банківської діяльності – тобто дослідити банківську діяльність з позиції ефективності її здійснення.

Серед недоліків виробничого підходу слід відмітити, по-перше, наявність зовнішніх обмежень. Підхід банківської фірми ґрунтується на неокласичній

економічній теорії, яка передбачає рівноважний стан в економіці, вільний доступ до ринку ресурсів, прозорість ринку та, відповідно, повну проінформованість економічних суб'єктів щодо ситуації на ринку, що у сучасних умовах не відповідає дійсності. Відповідно виникає проблема врахування факторів зовнішнього середовища, які впливають на здійснення банківської діяльності, та дозволяють адекватно зовнішнім умовам оцінити ефективність банківської діяльності.

По-друге, це наявність внутрішніх обмежень. Зокрема представлення банку в якості «чорного ящика» не дозволяє з'ясувати яким чином приймаються управлінські рішення щодо обрання факторів виробництва (вхідних параметрів) та визначення напрямів їх розміщення (вихідних параметрів). Так, за умови застосування виробничого підходу серед основних припущень щодо діяльності банку є абстрагування від банківських ризиків, управління інформаційними потоками у процесі моніторингу позичальників, – тобто суттєвих сторін здійснення саме банківської діяльності.

Отже, виробничий підхід акцентує увагу на посередницькій природі банківської діяльності, що вимагає ефективного залучення та розміщення фінансових ресурсів у вигляді випуску на ринок банківських продуктів з метою забезпечення доходної діяльності. Відтак отримання прибутку (переважно за рахунок маржі як різниці між вартістю залучених та розміщених ресурсів) є необхідною умовою банківської діяльності, без дотримання якої вона втрачає сенс.

Таким чином, дослідження виокремлених вище теоретичних підходів до розуміння сутності банківської діяльності, дає змогу говорити про специфічність банківського бізнесу, пов'язаного з діяльністю банків як фінансових посередників (макроекономічний рівень прояву банківської діяльності), так і підприємницьких структур (мікроекономічний рівень) одночасно. До специфічних рис банківського бізнесу, порівняно з іншими видами діяльності, слід віднести:

- посередницький характер банківської діяльності (пов'язаний з акумулюванням фінансових ресурсів та їх ефективним розміщенням);
- високий ступінь державного регулювання (враховуючи виключну роль банків у забезпеченні функціонування економіки країни та необхідність забезпечення стійкості банківської системи в цілому);
- ризикованість діяльності, обумовлена борговою структурою ресурсів;
- багаточисельність зацікавлених сторін в ефективній роботі (держава, власники, менеджмент, клієнти, партнери).

Остання особливість обумовлює необхідність дослідження кінцевих результатів банківського бізнесу з позиції інтересів зацікавлених сторін, що зумовлено також еволюцією моделей ведення бізнесу. Узагальнюючи основні положення теорії фірми та ведення бізнесу [115, 116, 161, 162, 183, 191, 192, 83, 55, 121, 104, 173, 160], умовно можна виділити чотири етапи розвитку, та відповідно, чотири моделі бізнесу (рис. Б.1).

- механістична модель (закритого типу);
- модель, орієнтована на людські ресурси (закритого типу);
- системна модель (відкритого типу);
- модель балансу інтересів (відкритого типу).

Згідно першої моделі, бізнес є механізмом поєднання факторів виробництва, націленого на отримання прибутку шляхом виробництва товарів чи надання послуг, тобто є «чорною скринькою», в якій відбувається трансформація ресурсів у продукти. Пріоритетним напрямом розвитку такого бізнесу є покращення техніко-економічних показників; бізнес забезпечує зв'язок між ринком факторів виробництва та ринком товарів і послуг [160].

Модель, орієнтована на людські ресурси, розглядає бізнес як колектив людей, що виконує спільну роботу. Зосередженість виключно на одному з факторів виробництва – людському ресурсі, обмежує застосування моделі в сучасних умовах. Головним недоліком вище згаданих моделей бізнесу є абстрагування від впливу зовнішнього середовища та відсутність мотивів розвитку, що визначає їх як моделі закритого типу [160].

Грунтуючись переважно на теорії систем, системна модель розглядає бізнес як відкриту ієрархічну складну систему, функціонування якої знаходиться під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Критерієм успішного бізнесу є його адаптивність до зовнішніх умов та потреб споживачів товарів та послуг.

За моделі балансу інтересів (моделі зацікавлених сторін – «стейкхолдерів») бізнес спрямований на збалансований підхід до врахування інтересів всіх зацікавлених сторін у процесі свого розвитку. Зазначена модель базується на неоінституційній економічній теорії, предметом дослідження якої виступають фірми як суспільні інститути.

Погоджуючись з думкою [160], можна стверджувати, що наразі відсутня чітка відповідність бізнесу певній моделі. Водночас існує тенденція відмови від моделей закритого типу до моделей відкритого типу, що викликано переходом від етапу індустріального розвитку до постіндустріального, та, відповідно, кардинальною зміною управлінської парадигми. Таким чином, можна стверджувати, що сучасне трактування бізнесу як суспільного інституту відкритого типу обумовлює необхідність гармонізації інтересів стейкхолдерів, зацікавлених в його ефективному провадженні. Відтак під час визначення змісту банківського бізнесу слід говорити про зміщення акцентів із вузького його розуміння як банківської діяльності в бік широкого трактування як сукупності економічних відносин, що виникають між колом зацікавлених сторін.

Проведений аналіз наукових праць [5, 7, 16, 57, 141, 152, 215, 216], присвячених проблемі врахування інтересів зацікавлених сторін (надалі стейкхолдерів в широкому розумінні), дає змогу стверджувати про спільність поглядів науковців щодо необхідності ідентифікації стейкхолдерів, встановлення пріоритетності їх інтересів з метою врахування в процесі управління, що, в кінцевому підсумку, дозволить бізнес-структурі отримати конкурентні переваги на ринку. Узагальнивши існуючі в науковій літературі підходи до групування стейкхолдерів (табл. Б. 2), слід зазначити, що жоден з

них не може бути застосований до банківського бізнесу у чистому вигляді. Визначення складу стейкхолдерів банківського бізнесу потребує врахування специфіки банківської діяльності.

Неможливість одночасного задоволення бізнесом інтересів всіх стейкхолдерів потребує їх ранжування, тобто встановлення рівнів значущості, залежно від ступеня впливу управлінських рішень та специфічності інтересів (рис. 1.6).

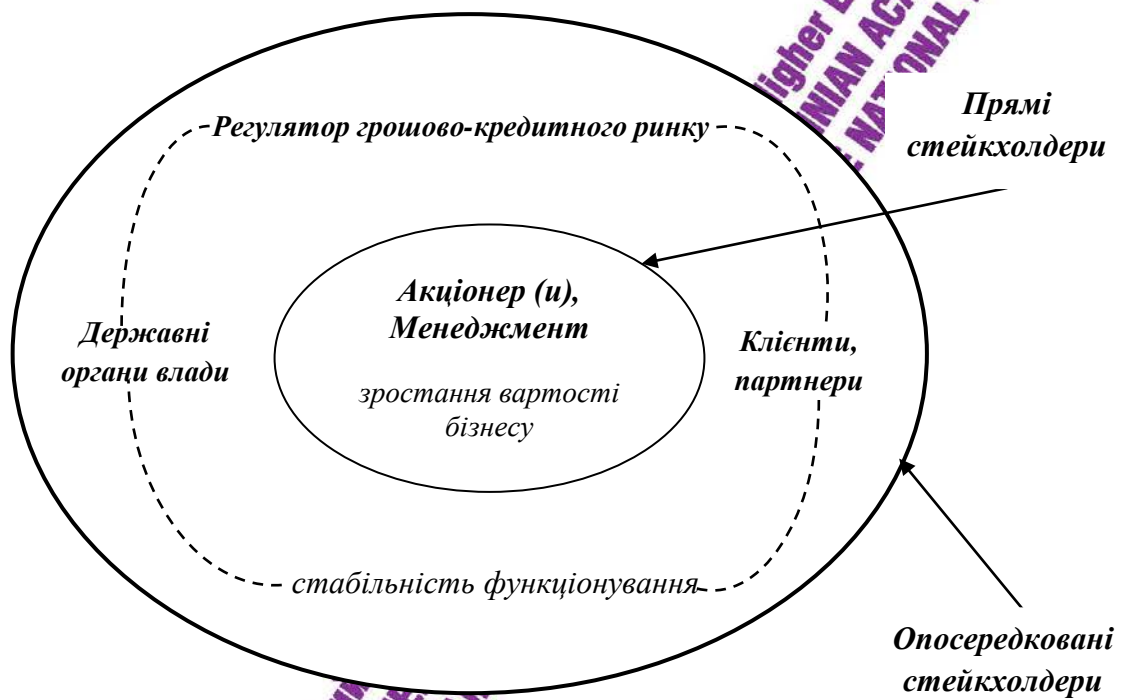

Рисунок 1.6 – Стейкхолдери банківського бізнесу та їх основні інтереси

Виходячи з економічної та юридичної природи бізнесу, на наш погляд, ключовими стейкхолдерами банківського бізнесу (прямими стейкхолдерами) є його акціонери, як власники капіталу банку, та менеджмент, який наділений правом управління капіталом. На рівні цієї групи стейкхолдерів приймаються стратегічні рішення стосовно подальшого розвитку бізнесу як джерела інвестиційних вкладень. Згідно концепції корпоративного управління, існують суттєві відмінності між інтересом володіння капіталу та інтересом управління [103]. Власники банку, як постачальники капіталу (інвестори) банківського бізнесу, зацікавлені у зростанні акціонерної цінності. З їх точки зору

банківський бізнес розглядається як сукупність прав власності, що з певною ймовірністю забезпечують майбутні доходи його власнику [38].

Менеджмент банку як суб'єкт, відповідальний за використання інвестованого власниками капіталу, зацікавлений у формуванні оптимальної кількісної та якісної структури активів і пасивів банку відповідно до затвердженої власниками стратегії бізнесу.

Враховуючи соціальну природу бізнесу, функціонування банків як посередників на фінансовому ринку призводить до виникнення групи опосередкованих стейкхолдерів – клієнтів, регулятора грошово-кредитного ринку, держави, партнерів, які непрямо зацікавлені в фінансових результатах банківського бізнесу, кожен в межах своїх інтересів.

Так, з позиції клієнтів важливого значення набуває здатність бізнесу продукувати банківські послуги за відповідними якісними (неціновими) та вартісними (ціновими) параметрами. До перших відносять технічні (асортимент продуктового ряду банку) та функціональні (якість обслуговування клієнта) показники. У свою чергу, вартісні параметри визначаються тарифами банку та системою знижок і націнок.

Регулятор грошово-кредитного ринку, відповідальний за забезпечення цінової стабільності, та стійкості банківської системи зокрема, зосереджується на комплексній оцінці фінансового стану банку та відповідності її встановленим вимогам і нормативам, що є невід'ємною складовою банківського нагляду.

Результати банківського бізнесу становлять інтерес не лише для регулятора грошово-кредитного ринку, як вузькоспеціалізованого органу держави в особі Національного банку України, а й інших органів центральної і місцевої влади загальної компетенції, відповідальних за соціально-економічний розвиток країни. Так, в умовах посилення впливу фінансових можливостей банківського бізнесу на суспільні процеси, критерієм його ефективності з позиції державних інтересів слід вважати досягнення суспільно значущих цілей – усунення регіональних та структурних дисбалансів, підтримку

конкурентоздатних галузей національної економіки тощо. У цьому випадку банківський бізнес розглядається з позиції здатності банків, як фінансових посередників, генерування фінансових ресурсів з конкурентного середовища та забезпечення максимальної віддачі розміщених ресурсів за критерієм внеску в економічне зростання країни.

Для партнерів по банківському бізнесу, зокрема інших банків-контрагентів та небанківських установ (страхові компанії, пенсійні фонди, інститути спільного інвестування і т.п.), інтерес до банківського бізнесу становить надійність банку як партнера. Серед основних якісних параметрів оцінки слід виділити репутацію банку на ринку, склад власників, загальні тенденції розвитку (стратегія), наявність рейтингів, стабільність менеджменту (керівництва) банків. Кількісний аналіз ґрунтується на загальній оцінці фінансового стану за допомогою традиційного методу коефіцієнтного аналізу, зосередженого на визначенні рівня ліквідності, достатності капітальної та стабільності ресурсної бази, рівня ділової активності тощо.

Отже, зацікавленість в результатах банківського бізнесу з боку опосередкованих стейкхолдерів має непрямий характер та ґрунтується переважно на визначенні рівня відповідності отриманих результатів банківського бізнесу їх індивідуальним очікуванням.

Підводячи підсумки вище наведеного, слід зазначити, що при дослідженні банківського бізнесу як об'єкта визначення та управління ефективністю автором надалі запропоновано розглядати його як сукупність економічних відносин між зацікавленими сторонами, що виникають під час здійснення банківської діяльності з метою отримання прямими стейкхолдерами економічних вигід з урахуванням інтересів групи опосередкованих стейкхолдерів. На відміну від існуючих, такий підхід трактує банківський бізнес як сукупність економічних відносин та дозволяє визначити перелік його структурних характеристик: основного вигодонабувача (прямих стейкхолдерів – власників та менеджерів), механізм отримання економічних вигід (здійснення

банківської діяльності з урахуванням інтересів групи опосередкованих стейкхолдерів) та мету провадження.

1.3 Роль та місце управління ефективністю банківського бізнесу в концепції вартісно-орієнтованого управління

Досліджуючи ефективність в якості певної характеристики банківського бізнесу, слід зазначити, що на сьогоднішній день в економічній літературі зміст її залишається нерозкритим та малодослідженим. Зазвичай об'єктом визначення ефективності серед науковців стає діяльність банку як фінансового посередника, спрямованого на ефективне залучення тимчасово вільних фінансових ресурсів з подальшою трансформацією у доходні активи. У такому випадку показники рентабельності виступають ключовими характеристиками кінцевих результатів банківської діяльності. В якості ж найбільш поширеної характеристики банківського бізнесу є вартість, як грошовий вираз його цінності. Відтак можна стверджувати, що постановка питання «ефективності банківського бізнесу» є відносно новим напрямком наукових досліджень.

Перед тим як надати авторський погляд на зміст ефективності банківського бізнесу, вважаємо необхідним детальніше розглянути концепцію вартісно-орієнтованого управління (Value-Based Management – VBM) як сучасну управлінську парадигму бізнесу, в т.ч. і банківського (рис. 1.7). Її виникнення датується 80-рр. XX ст., а саме появою англomовних робіт А. Раппапорта «Створення акціонерної вартості: новий стандарт ефективності бізнесу» [235], В.Стюарта «У пошуку вартості: керівництво для менеджерів вищої ланки» [239] та Дж. Мактагарта «Імператив вартості: управління з метою забезпечення більш високих доходів акціонерів» [229]. Автори зазначених робіт наголошують на трансформації ролі та функцій менеджменту компаній в бік максимізації інтересів акціонерів, що призводить до перегляду ключових

принципів фінансового аналізу і пошуку взаємозв'язку внутрішньої (фундаментальної) та ринкової вартостей фірми.

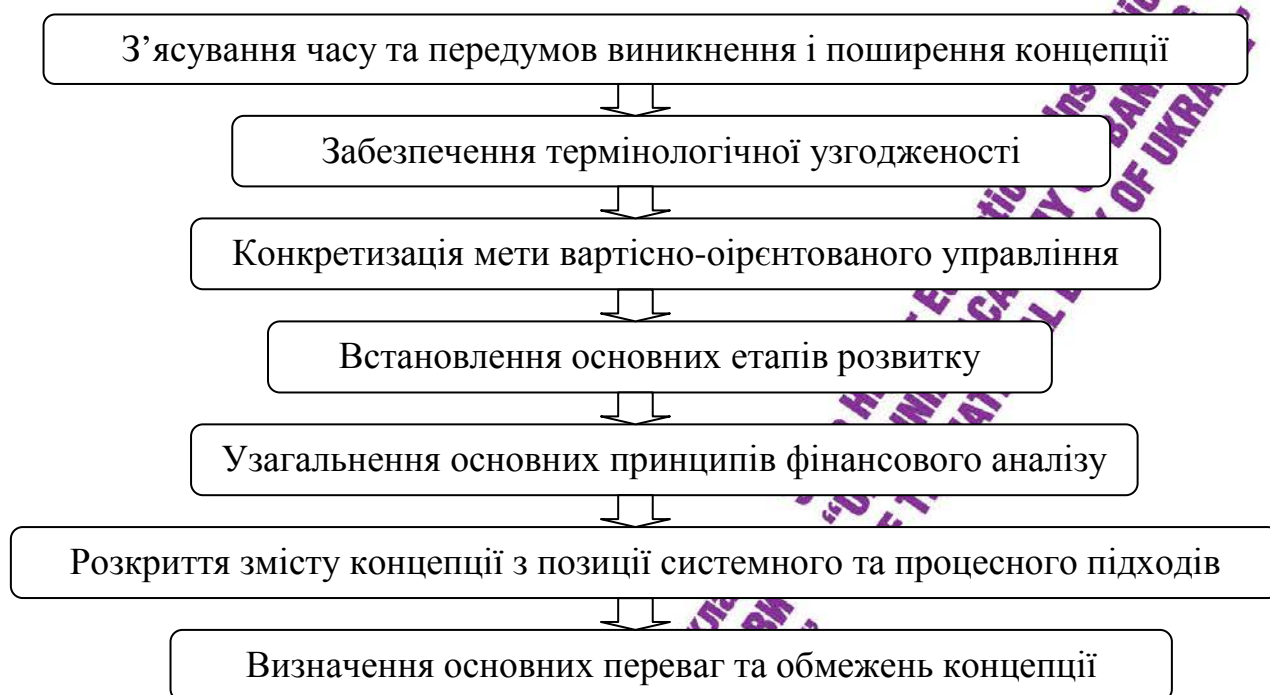

Рисунок 1.7 – Структурно-логічна схема дослідження основних положень концепції вартісно-орієнтованого управління банківським бізнесом

Серед загальних передумов виникнення та поширення концепції вартісно-орієнтованого управління прийнято вважати загальносвітові тенденції лібералізації ринку капіталу, можливості вільного переміщення пулу інвестиційного капіталу за рахунок становлення ринку цінних паперів та розвитку інформаційних технологій, посилення ролі інституційних інвесторів (пенсійних фондів, інвестиційних компаній та ін.) та, як наслідок, посилення конкуренції за капітал [19, 20]. Виходячи з цього інтереси акціонерів, як головних постачальників капіталу, стають основними під час управління бізнесом.

Як було зазначено раніше, бізнес з точки зору його власників має інвестиційний характер, оскільки пов'язаний з довгостроковим вкладенням капіталу (інвестицій) з метою отримання віддачі, а саме економічних вигід. Все частіше в якості економічної вигоди розглядається не стільки отримання

прибутку (передусім у вигляді дивідендів), а приріст вартості вкладеного капіталу. Це обумовлене становленням ринкових відносин та зростанням кількості ринкових угод, невід'ємним атрибутом та інструментарієм реалізації яких стає поточна вартість капіталу. Серед цілей визначення вартості бізнесу шляхом оцінки вартості його капіталу в економічній літературі виокремлюють його купівлю-продаж, укладання угод зі злиття та поглинання, реструктуризацію, прийняття рішень з додаткової емісії акцій чи передачі бізнесу у заставу, визначення плану розвитку [139]. У загальному випадку з точки зору власників бізнесу мова йде про ринкову його вартість, тобто грошову величину, за якої «можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін діяла із знанням справи, розсудливо і без примусу» [128]. Таким чином, ефективність бізнесу з позиції його власників означає, перш за все, ефективність інвестиційних вкладень та забезпечення менеджментом зростання вартості вкладеного капіталу.

Слід зазначити, що особливого значення набуває концепція вартісно-орієнтованого управління в сфері банківського бізнесу. На відміну від інших фірм, достатність акціонерного капіталу банку в умовах турбулентності на світових та національних фінансових ринках, зниження фінансової стійкості банківських систем та підвищеної вразливості банків до макроекономічних шоків стає ключовим фактором та умовою існування та розвитку банківського бізнесу. Крім того, задача максимізації акціонерної вартості банку стає пріоритетною під час активізації процесів купівлі-продажу, злиття-поглинання, посилення впливу акціонерів на менеджмент за рахунок впровадження принципів корпоративного управління в банках тощо [20, 89].

Враховуючи поширеність в економічній літературі широкого ряду понять «вартісно-орієнтований менеджмент/управління», «ціннісно-орієнтований менеджмент/управління», «управління вартістю», на наш погляд, найбільш коректним слід вважати поняття «вартісно-орієнтоване управління», оскільки:

1) на відміну від «вартісно-орієнтованого менеджменту» є більш широким поняттям, яке передбачає взаємовідносини між широким колом зацікавлених сторін під час провадження бізнесу, та не обмежується лише діяльністю менеджерів вищої ланки; 2) на відміну від поняття «управління вартістю» зосереджується на гармонійному управлінні бізнесом з метою зростання вартості, а не навпаки; 3) на відміну від «ціннісно-орієнтованого управління», кінцевим результатом управління передбачає максимізацію грошової величини як об'єктивного, порівняно з цінністю, критерію ефективності.

Незважаючи на поширену тезу, що в основу вартісно-орієнтованого управління банківським бізнесом (надалі БОУ) покладено показник вартості бізнесу в якості довгострокового цільового орієнтиру, дане питання потребує уточнення, зокрема конкретизації виду вартості. У свою чергу, останній визначається (рис. 1.8):

– по-перше, метою її визначення. Відповідно до Національного стандарту №1 «Загальні засади оцінки майна та майнових прав» [128] виокремлюють наступні види вартості об'єкта оцінки: ринкову (у випадку відчуження на ринку), ліквідаційну (з метою продажу), заміщення (для створення/придбання подібного об'єкта), відтворення (створення ідентичного об'єкта), інвестиційну (з урахуванням вимоги інвестора), спеціальну (за умов наявності нетипової мотивації чи зацікавленості потенційного покупця), вартість у використанні (поточну);

– по-друге, метою управління: балансова та фундаментальна (внутрішня) вартість;

– по-третє, пріоритетністю інтересів окремих учасників банківського бізнесу, а саме виокремлюють акціонерну вартість (вартість акціонерного капіталу) та вартість бізнесу в цілому (вартість акціонерного та боргового капіталу).

Враховуючи різноманітність видів вартості банківського бізнесу, слід зазначити, що, погоджуючись з думкою Івасіва І. Б. [89], для цілей управління

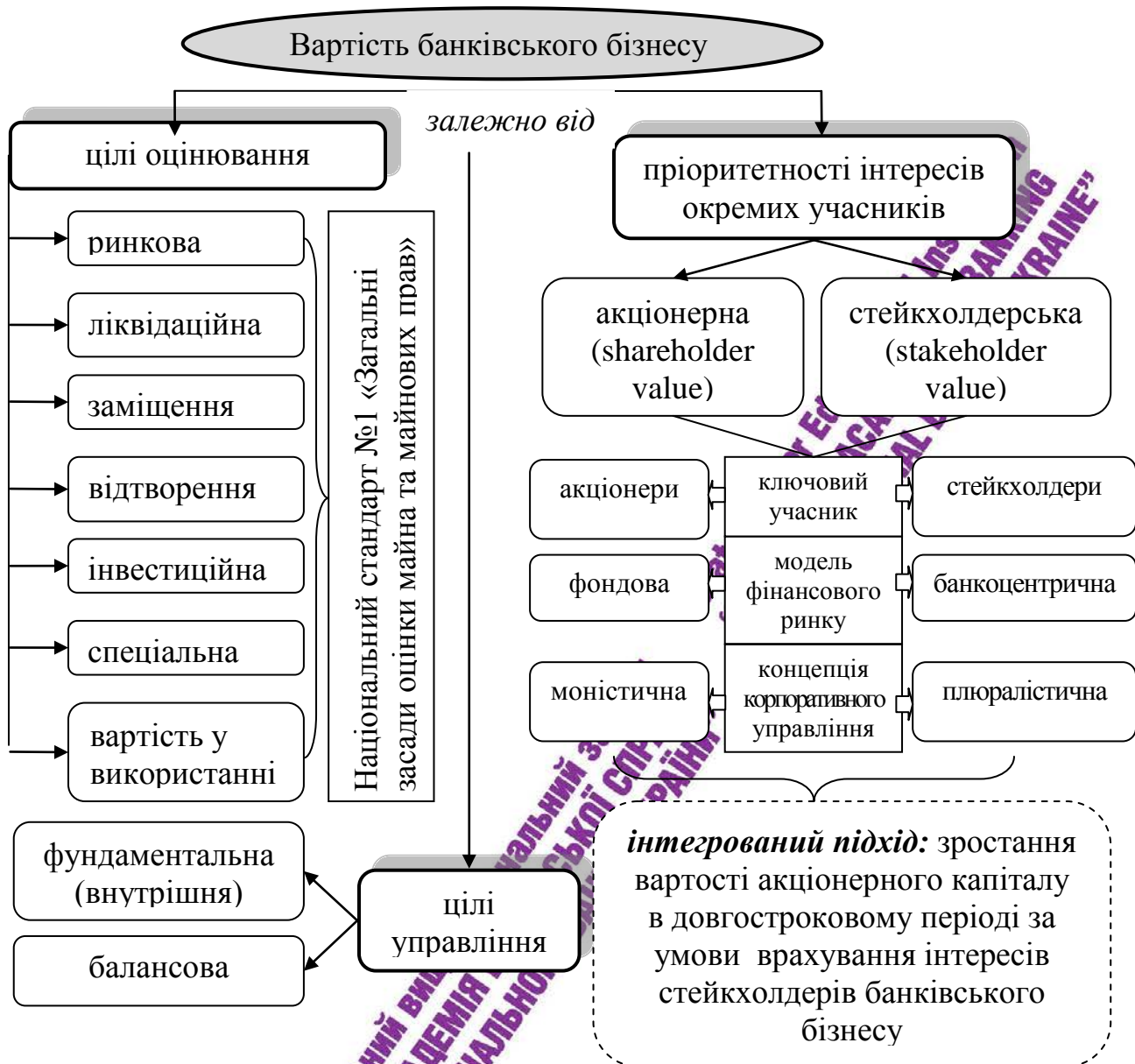

Рисунок 1.8 – Мета вартісно-орієнтованого управління банківським бізнесом

банківським бізнесом доцільним є використання саме фундаментальної (внутрішньої) вартості, яка визначається за результатами дослідження всіх характеристик і факторів, та потребує відповідно, застосування спеціальних методів оцінювання вартості у випадку відсутності ринкової інформації.

В контексті впровадження концепції БОУ ключове місце належить встановленню пріоритетності інтересів під час максимізації вартості банківського бізнесу. Справа в тому, що все частіше максимізація виключно інтересів акціонерів зазнає критики з огляду на становлення раніше згаданої концепції «корпоративної соціальної відповідальності» та необхідності

гармонізації інтересів всіх зацікавлених сторін під час провадження бізнесу [84, 85, 197].

Незважаючи на той факт, що традиційною для фондової моделі фінансового ринку, та відповідно, моністичної концепції корпоративного управління, вважається максимізація акціонерної вартості (а саме ринкової вартості акцій), а для банкоцентричної, та відповідно, плюралістичної концепції корпоративного управління, – максимізація вартості бізнесу в цілому (ринкової вартості бізнесу) [131, 181], слід відмітити тенденцію взаємопроникнення та інтеграцію цільових орієнтирів під час управління банківським бізнесом [88]. Таким чином, на наш погляд, на сучасному етапі розвитку банківського бізнесу слід вести мову про формування інтегрованого підходу під час конкретизації мети ВОУ банківським бізнесом, а саме це зростання вартості акціонерного капіталу в довгостроковому періоді за умови врахування інтересів групи опосередкованих стейкхолдерів (регулятора, клієнтів, партнерів, держави тощо).

Слід підкреслити, що концепція ВОУ знаходиться в постійному розвитку, починаючи своє існування з розрахункового етапу та завершуючи етапом повної інтеграції в систему прийняття управлінських рішень в усіх сферах провадження бізнесу (фінанси, персонал, бізнес-процеси та ін.) (рис. 1.9) [89]. Що стосується України, то слід визнати, що концепція ВОУ банківським бізнесом лише починає свій розвиток та знаходиться на етапі зміни традиційної (бухгалтерської) моделі його провадження на користь вартісно-орієнтованої. Початок її запровадження до національної практики, на наш погляд, датується 2005-2008 рр., а саме активним зростанням частки іноземних інвесторів в банківській системі України шляхом придбання вітчизняних банків, та, як наслідок, посилення уваги до проблеми визначення вартості банківського бізнесу. Під час посткризового періоду розвитку банківської системи України питання максимізації вартості банківського бізнесу набуває лише більшої актуальності в умовах зниження інвестиційної привабливості вітчизняних банків та виходу іноземних інвесторів з ринку.

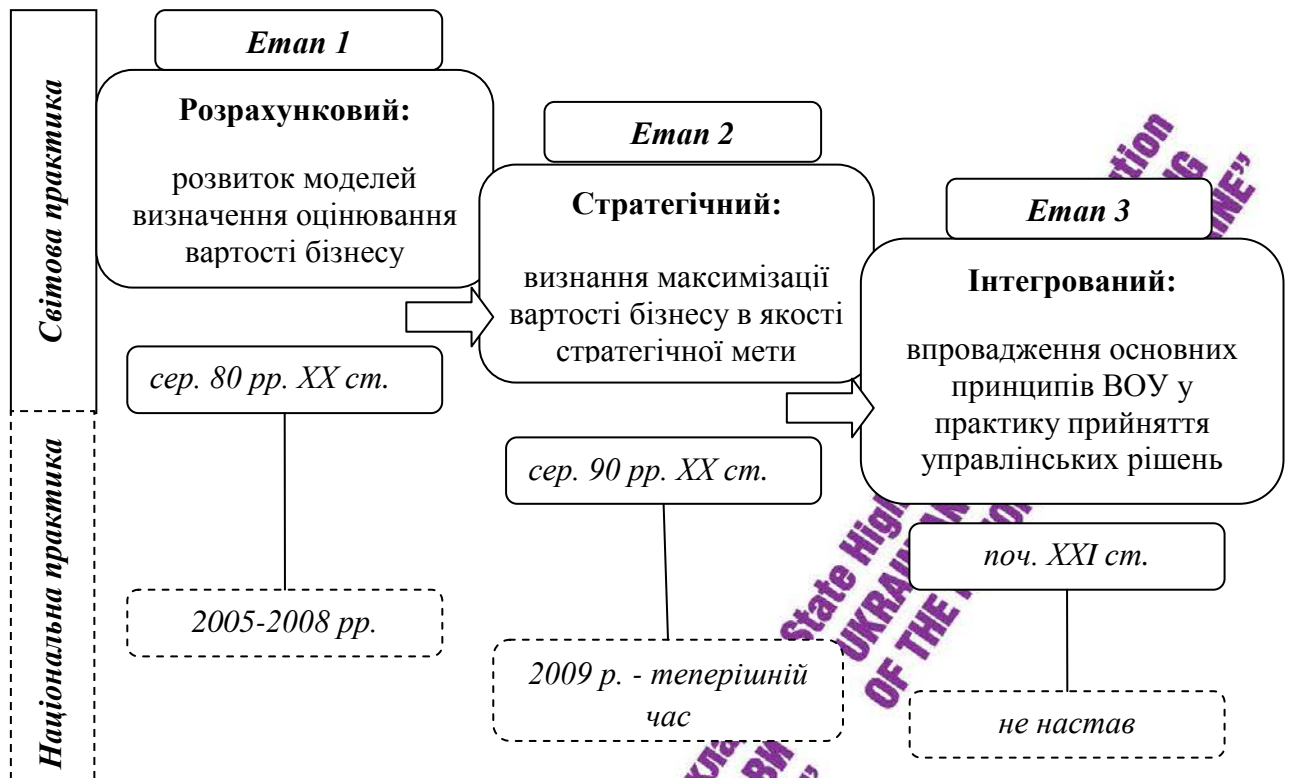

Рисунок 1.9 – Еволюція концепції БОУ банківським бізнесом (складено на основі [89])

Ключове місце під час впровадження концепції БОУ банківським бізнесом належить зміні традиційних принципів фінансового аналізу, зокрема переходу від бухгалтерської до вартісної моделі (табл. 1.2).

На наш погляд, ключовою відмінністю БОУ банківським бізнесом від традиційного, заснованого на бухгалтерських даних, слід вважати врахування альтернативних варіантів провадження бізнесу та оцінка результатів з позиції недоотриманих вигод під час використання інвестованого капіталу. За рахунок врахування втраченої вигоди, як «неявного» компоненту в бухгалтерському обліку, забезпечується гнучкість управління та максимізація вартості капіталу банківського бізнесу.

Грунтовний аналіз існуючих науково-теоретичних праць, присвячених проблемам вартісно-орієнтованого управління в цілому та в банках зокрема [19, 45, 65, 88, 106, 124, 166, 178, 195], дає змогу виокремити два підходи до розкриття його змісту – системний та процесний.

Таблиця 1.2 – Ключові відмінності бухгалтерської (традиційної) та вартісної (економічної) моделі фінансового аналізу

Критерій	Підхід	
	Бухгалтерський	Економічний
1. Гнучкість управління	Відсутня у зв'язку з аналізом фактично здійснених операцій	Забезпечується шляхом врахування альтернативних варіантів здійснення операцій
2. Відображення операцій в бухгалтерському обліку	За принципом історичної (балансової) вартості	За принципом ринкової вартості
3. Роль нематеріальних активів	Обмежена шляхом врахування патентів, торгових марок і т.п.	Розширена шляхом врахування інтелектуального капіталу (відносин з персоналом, клієнтами і т.п.)
4. Часовий горизонт	Короткостроковий	Довгостроковий
5. Мета управління	Контроль та прийняття поточних управлінських рішень	Прийняття стратегічних управлінських рішень
6. Об'єкт аналізу	Бухгалтерський прибуток	Економічний прибуток та вільний грошовий потік
7. Врахування ризику	Обмежено	Шляхом оцінки втраченого інвестиційного доходу у вигляді бар'єрної ставки доходності
8. Врахування інтересів	Лише менеджменту	Широкого кола зацікавлених сторін

За системного підходу ВОУ банківським бізнесом представляє собою сукупність взаємопов'язаних елементів (підсистем), спрямованих на забезпечення максимізації його вартості. Так, Т. Коупленд, Т. Колер, Дж. Мурін основою ВОУ вважають вартісне (ціннісне) мислення, яке супроводжується наявністю систем вимірювання вартості та вартісно-орієнтованої ідеології [106]. Не викликає сумнів той факт, що саме зацікавленість вищого керівництва у максимізації вартості бізнесу стає вирішальним чинником результативного впровадження концепції ВОУ, що, в свою чергу, потребує створення вартісно-орієнтованої системи оцінювання результатів управління та винагороди праці.

Волков Д.Л., розглядаючи ВОУ в якості всеохоплюючої системи управління, виокремлює чотири основні модулі: оцінювання (включає моделі оцінювання та моніторингу вартості, визначення драйверів створення нової

вартості), стратегії (спрямований на гармонізацію інтересів власників, менеджменту та інших стейкхолдерів бізнесу шляхом узгодження корпоративної та бізнес-стратегій), фінансів (визначає фінансову політику) та корпоративного управління (передбачає визначення основних важелів гармонізації інтересів всіх зацікавлених сторін) [45]. Такого ж погляду дотримується і Івасів І.Б., обравши структурний підхід до розкриття змісту БОУ в банку як сукупності стратегічного модуля, модуля рішень в сфері корпоративних фінансів та модуля корпоративного управління [89]. В контексті дослідження системного підходу до розкриття змісту БОУ банківським бізнесом слід зазначити, що однією з найбільш поширених управлінських моделей на сьогоднішній день залишається система збалансованих показників (Balanced Scorecard, BSC), спрямована на координацію стратегічних цілей з максимізації вартості з сукупністю фінансових та нефінансових аспектів поточної діяльності банку шляхом виокремлення ключових показників ефективності (в якості об'єктів постійного моніторингу) в межах підсистем: фінанси, ринок/клієнти, внутрішні бізнес-процеси, персонал/інфраструктура [194, 221].

Підсумовуючи особливості БОУ банківським бізнесом з позиції системного підходу, слід підкреслити, що впровадження основних принципів та підсистем БОУ в практичну діяльність банків потребує розгляду управлінських процесів та етапів її реалізації, а саме змісту БОУ з позиції процесного підходу.

Слід зазначити, що в економічній літературі не сформувалося єдиного підходу до алгоритмізації процесу БОУ. У роботах [98, 137] виокремлюють п'ять етапів впровадження системи БОУ, а саме визначення поточної ринкової вартості, формування системи факторів (драйверів) вартості, створення системи оцінки стратегічних та оперативних управлінських рішень, оцінка результативності роботи підрозділів банку, підготовка звітності з управління вартістю. Бочаров В.В. та ін. [19] зосереджуються на чотирьох класичних етапах стратегічного управління: діагностування/оцінка (оцінка поточної вартості), формування стратегії (ідентифікація системи факторів та визначення цільових значень ключових показників ефективності), бізнес-планування

(відбувається за функціональними підсистемами (ризик-менеджмент, фінанси, маркетинг та ін.), реалізація управлінських рішень та моніторинг процесу створення вартості шляхом аналізу кількісних та якісних відхилень досягнутих значень ключових показників ефективності від запланованих.

Незважаючи на визнання концепції BOU в якості сучасної управлінської парадигми, слід відмітити притаманні їй як переваги, так і недоліки з огляду на можливості впровадження в практику вітчизняного банківництва (рис. 1.10).

Узагальнення основних положень концепції BOU банківським бізнесом дає змогу підтвердити актуальність та важливість максимізації вартості бізнесу на сучасному етапі розвитку вітчизняного банківництва. Це дозволить не лише підвищити конкурентоздатність, інвестиційну привабливість банків чи навпаки захиститися від поглинання іншими банками, а й підвищити надійність та, як наслідок, фінансову стійкість банківської системи в цілому. Водночас слід зазначити, що впровадження концепції BOU є досить складним, витратним та трудомістким процесом для банків України. Крім того, на сьогоднішній день розробленими залишаються лише загальні положення її практичної реалізації, зосереджуючись переважно на розрахункових (оціночних) моделях її застосування та адаптації до вітчизняних умов.

Досліджуючи місце ефективності банківського бізнесу в концепції BOU, слід зазначити, що на сьогоднішній день поширеною є думка, що показник вартості є індикатором ефективності провадження банківського бізнесу. Так, в роботі [136] вартість банківського бізнесу розглядається в якості важливого інформативного показника, який дає оцінку ефективності менеджменту, та індикатору успішності банку. Івасів І. Б. [88] вважає вартість банку основним показником результативності банківського менеджменту.

Не ставлячи за мету дослідити всі існуючі в економічній літературі показники вартості, розглянемо докладніше з їх числа лише найбільш поширені з точки зору можливостей використання в якості показників ефективності провадження банківського бізнесу в управлінській банківській практиці України.

Рисунок 1.10 – Переваги та недоліки концепції BOU банківським бізнесом

Зокрема це показники доданої економічної вартості (EVA), ринкової доданої вартості (MVA), доданої акціонерної вартості (SVA), доданої грошової вартості (CVA) та грошової рентабельності інвестицій (CFROI). Як видно з табл. 1.3, обмеження щодо використання зазначених показників стосуються, по-перше, особливостей методу їх обчислення, по-друге, труднощів реалізації в українській банківській практиці, зважаючи на поточний стан розвитку національного фінансового ринку та розвиненість ринкових відносин (рис. 1.11).

Таблиця 1.3 – Характеристика найбільш поширених показників вартості

Показник	Розрахунок	Зміст	Обмеження з позиції можливостей використання у вітчизняній банківській практиці
Додана економічна вартість (EVA – Economic Value Added)	$NOPAT - WACC * C$, де NOPAT – чистий операційний прибуток після виплати податків; WACC – середньозважена вартість капіталу; C – інвестований капітал	Визначення достатності доходів для покриття операційних витрат та компенсації вартості вкладеного капіталу. Зосереджена на врахуванні інтересів інвестора	По-перше*, необхідність внесення значної кількості коригувань до даних бухгалтерської звітності (наприклад, щодо величини капіталізованих нематеріальних активів, відстрочених податків); По-друге**, неможливість визначення достовірної середньозваженої вартості капіталу
Ринкова додана вартість (MVA – Market Value Added)	$MV - C$, де MV – ринкова вартість акціонерного та боргового капіталу	Можливість отримання оцінки створення вартості менеджментом банку з точки зору ринку (отримання ринкового рейтингу)	По-перше, ринкова вартість знаходиться під впливом сукупності некерованих з боку менеджменту факторів впливу (очікування, кон'юнктура ринку), відтак не може слугувати індикатором ефективності прийнятих управлінських рішень; По-друге, потребує даних активного фондового ринку
Додана акціонерна вартість (SVA – Shareholder Value Added)	$DV - BV$, DV – дисконтована вартість акціонерного капіталу; BV – балансова вартість акціонерного капіталу	Оцінка здатності менеджменту створювати вартість для акціонерів	По-перше, складність та трудомісткість прогнозування грошових потоків; По-друге, концентрація зусиль на задоволенні інтересів акціонерів; По-третє, труднощі, пов'язані з визначенням ставки дисконтування
Грошова рентабельність інвестицій (CFROI – Cash Flow Return on Investment)	Cash in/cash out, де Cash in – скоригований грошовий притік; Cash out – скоригований грошовий відтік	Оцінка здатності менеджменту генерувати грошові потоки під час провадження бізнесу	По-перше, складність ідентифікації грошових потоків та присутність суб'єктивістської оцінки; По-друге, потребує достовірної інформації щодо рівня інфляції в країні
Додана грошова вартість (CVA – Cash Value Added)	$AOCF - WACC * TA$, де AOCF – скоригований операційний грошовий потік; TA – скориговані активи	Оцінка здатності менеджменту генерувати грошові потоки під час провадження бізнесу, враховуючи вартість капіталу	По-перше, складність розрахунків шляхом внесення значної кількості коригувань; По-друге, неможливість визначення достовірної середньозваженої вартості капіталу

Примітка. По-перше* – обмеження, пов'язані з використанням показника в цілому;
По-друге** – обмеження, пов'язані з його використанням в Україні.

З точки зору використання вартісних показників під час управління ефективністю банківським бізнесом серед обмежень першого характеру найбільш поширеним, на наш погляд, є їх зосередженість на врахуванні інтересів лише окремих стейкхолдерів (переважно акціонерів шляхом оцінки вартості інвестованого капіталу), та відповідно, нехтуванні інтересів інших зацікавлених сторін. У даному випадку доречно вести мову про ефективність банківського бізнесу лише з позиції інвесторів.

Рисунок 1.11 – Обмеження, пов'язані з використанням показників вартості для управління ефективністю банківського бізнесу в Україні

Ще одним обмеженням вартісних показників, пов'язаним зі способом їх обчислення, для управлінських цілей є зосередженість на обмеженому колі факторів створення вартості. Так, наприклад, управління банківським бізнесом на основі показника доданої економічної вартості (EVA) передбачає два основні напрямки – управління прибутком (NOPAT) та капіталом банку, що значно спрощує основні положення та принципи концепції BOU, зокрема роль нематеріальних активів.

Розглянемо докладніше обмеження другого характеру, які ускладнюють застосування вартісних показників банками України під час управління ефективністю бізнесу. Перш за все, це відсутність ринкових даних. Це

обумовлено тим, що фондовому ринку України притаманна низька питома вага організованого ринку та недостатня ліквідність. Так, за класифікацією Standard & Poor's фондовий ринок України визначено як франтір-ринок (найнижча позиція в класифікації індексу бірж рейтингового агентства), що є свідченням як недостатньої капіталізації ринку акцій, так і низького рівня середньомісячних обсягів торгів (через те, що більшість угод виконуються поза межами регульованого ринку) [184, 240]. У свою чергу це призводить до низького рівня прозорості фондового ринку та розкриття його учасниками інформації щодо результатів діяльності, керівництві, їх походження та винагороди праці, взаємозв'язків з афілійованими особами та оцінки існуючих та майбутніх ризиків. До того ж існує ряд недосконалостей правового, технологічного, організаційного характеру, в т.ч. залежності від спекулятивного капіталу [126].

Слід зазначити, що в основу вартісних показників покладено інвестиційний аспект оцінки банківського бізнесу, що викликає необхідність визначення вартості капіталу банку (тобто вимог інвестора до доходності вкладеного капіталу), що, в свою чергу, є проблематичним. Найбільш поширеною в економічній літературі моделлю визначення вартості капіталу вважається CAMP (Capital Asset Pricing Model), запропонована У. Шарпом. Погоджуючись з Шульгой Н.П. [195] на сьогоднішній день оцінка вартості капіталу банків України на основі моделі CAMP потребує наявності ряду припущень, зокрема щодо визначення безризикової ставки доходності (чи можна вважати ставку доходності по державним облігаціям безризиковою в умовах підвищеної вразливості української економіки виконувати фінансові зобов'язання за наявності несприятливих політичних чи економічних подій), коефіцієнту ризику для банківської діяльності, середньо ринкової ставки доходності тощо. Ряд припущень подібного роду дає змогу лише орієнтовно визначити вартість власного капіталу банків України, що у випадку його використання під час прийняття управлінських рішень менеджментом банку може призвести до процесу не створення нової вартості, а її руйнування.

Таким чином, можна зробити висновок, що використання показників вартості, заснованих переважно на даних активного фондового ринку, в управлінні вітчизняним банківським бізнесом є обмеженим. Крім того, зосередження керівництва виключно на інвестиційних аспектах провадження банківського бізнесу та спрямування зусиль на максимізацію вилдачі на вкладений капітал, по-перше, ігнорує інтереси групи опосередкованих стейкхолдерів банківського бізнесу – регулятора, клієнтів, партнерів, держави тощо, по-друге, призводить до недостатньої уваги до нематеріальних активів банку, які на сьогоднішній день на думку міжнародних експертів забезпечують більше 70% вартості.

На нашу думку, використання показників вартості може слугувати лише показником результативності менеджменту банку як здатності забезпечувати досягнення поставлених цілей – максимізації вартості банківського бізнесу. Наприклад, за підсумками поточного року два банки забезпечили 2 млн. грн. доданої економічної вартості – менеджмент банків є результативним. Водночас перший банк працював на рівні 90% своїх потенційних можливостей, а другий – на рівні 50%, що, в свою чергу означає, якщо б другий банк працював також на рівні 90% своїх можливостей він би забезпечив створення більшої вартості, відтак його не можна вважати ефективним. Виходячи з вище наведеного, слід визнати необхідність виокремлення такої характеристики провадження банківського бізнесу, як ефективність. У такому випадку, ефективність банківського бізнесу є узагальнюючою характеристикою досягнутих результатів з урахуванням витрат на його провадження та з позиції повноти реалізації потенційних можливостей, що дозволяє конкретизувати умови отримання цих результатів. В межах концепції BOU показник ефективності провадження бізнесу є результатом поглиблення її практичного інструментарію, який поряд з показниками вартості надасть змогу приймати оптимальні управлінські рішення та забезпечувати максимізацію вартості банківського бізнесу з урахуванням інтересів широкого кола зацікавлених сторін.

1.4 Сучасні передумови управління ефективністю банківського бізнесу в Україні

Актуалізація проблеми управління ефективністю банківського бізнесу в Україні зумовлена причинами як мікроекономічного характеру, пов'язаних зі специфікою провадження вітчизняного банківського бізнесу, так і макроекономічного характеру, зокрема нестабільністю та невизначеністю загальноекономічних та соціально-політичних умов розвитку країни. До специфічних рис вітчизняного банківського бізнесу, що призводять до необхідності управління його ефективністю, на наш погляд, слід віднести:

– становлення банківського бізнесу в Україні як такого, коли банки є не лише установами, що виконують функції фінансового посередника шляхом надання відповідних банківських послуг, а й виступають об'єктами довгострокового вкладення капіталу з метою отримання відповідної віддачі в майбутньому. Це, у свою чергу, висуває вимоги до характеру управління, необхідності врахування довгострокового часового горизонту під час провадження банківської діяльності;

– зміну цільових орієнтирів вітчизняного банківського бізнесу, впровадження принципів корпоративного управління, посилення впливу банків на суспільні процеси в країні, та відповідно необхідність врахування інтересів основних груп зацікавлених сторін;

– низький рівень управління у вітчизняних банках та незадовільний фінансовий стан.

Розглянемо їх докладніше. Однією з характерних рис вітчизняного банківського бізнесу, як різновиду економічної активності в умовах ринкових відносин, слід вважати його «молодий вік». Так, в умовах адміністративно-планової економіки (до 1991 рр.) діяльність банків зводилася до виконання планових показників з перерозподілу державних ресурсів у певні галузі та об'єкти державної власності. Динамічні процеси, що супроводжували перехід

України від планової до ринкової економіки, створення дворівневої банківської системи, виникнення інституту приватної власності призвели до виникнення банків як бізнес-структур, що працюють на принципах господарсько-оперативної самостійності, самоокупності і самофінансування, матеріальної зацікавленості та відповідальності. Узагальнення хронології розвитку банківського бізнесу в Україні дає змогу виокремити три етапи (табл. 1.4), що відрізняються зовнішніми (макроекономічними) умовами його розвитку та внутрішніми рисами.

Таблиця 1.4 – Еволюція розвитку банківського бізнесу в Україні

Етап (період)	Зовнішні (макроекономічні) умови розвитку	Внутрішні риси	Характер розвитку
I (1991-2000 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> - впровадження основних принципів ринкових відносин; - слабка ринкова дисципліна; - нерозвиненість грошово-кредитного регулювання; - макроекономічна нестабільність 	Швидкозростаючий, високодохідний (за рахунок «інфляційного» прибутку), нестабільний, націлений на максимізацію короткострокових результатів	екстенсивний
II (2001-2007 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> - позитивна макроекономічна динаміка; - активний розвиток фінансового сектору країни; - підвищення присутності іноземного капіталу в банківському секторі; - підвищення концентрації банківського капіталу та конкуренції на ринку 	Високорентабельний (за рахунок доступних дешевих зовнішніх ресурсів) та високоризикований, націлений на максимізацію прибутку та розширення бізнесу. Відбувається посилення уваги до розвитку нематеріальних активів та впровадженні інноваційних технологій	
III (2008 р.-теперішній час)	<ul style="list-style-type: none"> - зниження ділової активності на міжнародних ринках капіталу; - фінансово-економічна криза; - зниження довіри до банківського сектору. 	Збитковий (внаслідок скорочення традиційних банківських доходів та зростання проблемної заборгованості) та такий, що потребує управління ефективністю	інтенсивний

Для першого етапу (1991-2000 рр.) становлення вітчизняного банківського бізнесу характерним є орієнтація на кількісні параметри розвитку

та використання показників прибутковості в якості головного критерію ефективності. Це є історично обумовленим, оскільки на початку створення української банківської системи однією з першочергових задач було стимулювання кількісних характеристик розвитку банків. Вирішення цього питання заохочувалося Національним банком України шляхом застосування заходів щодо збільшення статутних капіталів комерційних банків.

Крім того, можливості отримання українськими банками значних доходів за рахунок інфляції (у 1991 р. вона становила 240%; у 1992 – 2100%; у 1993 – 10256% [56]) та високого левериджу (забезпечення зростання прибутковості при незначному збільшенні капітальної бази) при відсутності належного регулювання з боку Національного банку України забезпечували існування банківського бізнесу, як такого, що задовольняє інтереси своїх власників в отриманні короткострокових результатів – прибутку.

В кінцевому підсумку подібна бізнес-стратегія призвела до хвилі банкрутств та ліквідації банків у кінці 1990-х рр., погіршення їх фінансового стану. Зокрема збиткова діяльність більшості банків була викликана стабілізацією рівня інфляції в країні та відповідним зниженням прибутковості вкладень за основними напрямками банківської діяльності внаслідок подорожчання залучення ресурсів. Отже, основними проблемами, з яким зіткнулися українські банки наприкінці 90-х років, були низька капіталізація, задовільна якість кредитного портфелю та значні ризики банківської діяльності. Вперше проблема структури витрат та якості результатів діяльності стала першочерговою у системі банківського менеджменту, який на той час лише став зароджуватись в банківській системі України.

Другий етап (2001-2007 рр.) розвитку банківського бізнесу, за словами І.П. Сенища, є етапом технологічних, кадрових та управлінських нововведень [168]. Пов'язане це, в першу чергу, з тим, що макроекономічна динаміка зазначених років позитивно вплинула на розвиток фінансового сектору країни та банківського бізнесу зокрема. Динамічне зростання ключових індикаторів функціонування банків є свідченням прогресивних структурних зрушень. В

аналізований період підвищується роль банків у забезпеченні соціально-економічного розвитку України, а саме відбувається підвищення рівня обслуговування банками грошово-товарного обороту країни з 23% у 2000 р. до 86% у 2007 р.; посилення ощадно-капіталотворчої (зростання частки коштів фізичних осіб, задіяної в створенні валового внутрішнього продукту) та кредитно-інвестиційної функції банків другого рівня (зростання рівня довгострокового кредитування реального сектору країни) (табл. 1.5)

Таблиця 1.5 – Ключові індикатори функціонування банків України протягом 2000-2007 рр. (розраховано на основі [138])

Показник, %	Роки								Середньорічний темп приросту, %
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
Активи/ВВП	23,44	24,87	30,01	39,48	41,00	50,52	64,89	85,89	20,38
Капітал/ВВП	3,83	3,88	4,42	4,82	5,34	5,77	7,82	9,65	14,14
Депозити фізичних осіб/ВВП	3,91	5,47	8,45	12,01	11,94	16,43	19,49	22,68	28,55
Кредити суб'єктам господарювання/ВВП	10,71	13,01	16,91	21,68	21,12	24,70	30,81	38,32	19,97
Кредити фізичним особам/ВВП	0,55	0,67	1,44	3,32	4,23	7,51	14,29	21,32	68,48
Довгострокові кредити/ВВП	1,95	2,78	4,73	10,52	13,19	19,53	28,89	40,51	54,30

Також слід відмітити покращення фінансового стану українських банків та прибутковості бізнесу, зокрема за рахунок високої кредитної активності («кредитного буму»). Так, прибуток банків за 2000-2007 рр. зріс у 12,44 разів, рентабельність активів з -0,09% у 2000 р. до 1,50% у 2007 р., рентабельність капіталу – з 0,45% у 2000 р. до 12,67% у 2007 р. [138].

Крім цього, функціонування банківського бізнесу характеризувалося загостренням конкуренції, зокрема за рахунок стрімкого підвищення присутності іноземного капіталу в банківському секторі України внаслідок

активізації глобалізаційних процесів у світовій фінансовій сфері. Характерною рисою другого етапу становлення банківського бізнесу в Україні є той факт, що вітчизняні банки стають об'єктом вкладання капіталу з боку іноземних інвесторів, а саме предметом купівлі такими західноєвропейськими інвесторами як Raiffeisen International Bank-Holding AG (99,98% акцій АППБ «Аваль»), OTP Group (100% акцій АКБ «Райффайзенбанк Україна»), Credit Agricole S.A. (98% акцій АТ «Індекс-Банк»), BNP Paribas Group (51% акцій АТ «УкрСиббанк»), UniCredit Group (95% акцій АТ «УкрСоцбанк»). Серед основних мотивів проникнення іноземного капіталу в банківську систему України слід відмітити [43, 47]:

– по-перше, ринкові, пов'язані з розширенням ринку збуту банківських продуктів та існуванням потенціалу розвитку банківського сектору України, порівняно з високою конкуренцією з боку небанківських фінансово-кредитних установ та, відповідно, невисокою нормою прибутку традиційного банківського бізнесу в європейських країнах;

– по-друге, регуляторні, обумовлені сприятливою (ліберальною) політикою регулятора грошово-кредитного ринку, що є характерним для початкового етапу впровадження міжнародних стандартів банківського регулювання у країнах з «молодою» ринковою економікою;

– по-третє, іміджеві, пов'язані з розширенням географії присутності та диверсифікацією діяльності з метою уникнення впливу циклічних коливань економіки.

Слід звернути увагу, що як раз під час другого етапу становлення та розвитку банківського бізнесу в Україні відбувається зміщення акцентів з банківської діяльності в сторону банківського бізнесу. Це пов'язано з посиленням конкуренції на ринку банківських послуг, підвищенням ролі якості банківського обслуговування (впровадження інноваційних банківських технологій та продуктів, розширення традиційних каналів збуту дистанційними каналами) у боротьбі за окремі сегменти ринку, та, як наслідок, переглядом ролі

та місця нематеріальних активів у забезпеченні фінансових результатів провадження банківської діяльності.

Але, як зазначає академік НАН України Геєць В.М., позитивні зрушення у 2000-2007 рр. не були обумовлені стабільними довгостроковими факторами, а стали наслідком впливу сприятливих факторів короткострокового характеру як внутрішнього, так і зовнішнього походження [47, 177]. Починаючи з 2008 р., разом із зникненням цих факторів внаслідок світової фінансової кризи, відбулося падіння економіки України з одночасним погіршенням ситуації у фінансовому секторі, що обумовило появу нових тенденцій у банківському бізнесі.

Третій етап (2008 р. – теперішній час) розвитку банківського бізнесу в Україні пов'язаний з ускладненням зовнішніх умов його провадження внаслідок посилення впливу наслідків фінансово-економічної кризи. Однією з проблем функціонування українських банків стають обмежені їх можливості як залучення коштів, так і розміщення. З позиції залучення коштів ситуація ускладнена через низьку активність на міжнародних ринках капіталу та дефіцит «довгих» дешевих ресурсів, недоступність коштів юридичних осіб внаслідок їх спрямування на цілі власного фінансування бізнесу через відсутність ресурсів кредитного походження, обмеженість коштів населення через існуючу недовіру населення до банківської системи України. Проблема ж розміщення банківських ресурсів викликана, в першу чергу, незадовільним фінансовим станом потенційних позичальників – суб'єктів господарювання та низьким рівнем добробуту населення – фізичних осіб.

На сьогоднішній день слід відмітити певну фрагментарність розвитку вітчизняного банківського бізнесу, зокрема залежно від країни походження його інвесторів/акціонерів (табл. 1.6), та, як наслідок, особливостей бізнес-стратегій у кризовий та посткризовий періоди розвитку банківської системи України [185].

Таблиця 1.6 – Структура власності банківського бізнесу в Україні

	український капітал		іноземний капітал	
	державний	приватний	країн Європи	СНД та інші країни
1.01.2007	11,8*	38,7	36,3	13,3
1.01.2008	12,0	38,5	35,4	14,2
1.01.2009	15,0	33,8	36,6	14,6
1.01.2010	17,0	33,9	33,4	14,9
1.01.2011	16,9	21,8	50,5	10,8
1.01.2012	17,0	29,8	39,6	13,6

*частка в активах банківського сектору України (за даними [138])

Відповідно до стратегії реформування та розвитку фінансового сектору України до 2015 р. [180], державні банки (ПАТ «Родовід Банк», ПАТ АБ «Укргазбанк», ПАТ «Акціонерний комерційний банк «Київ», АТ «Ощадбанк» та АТ «Укрексімбанк») повинні стати спеціалізованими каналами підтримки розвитку пріоритетних напрямів реального сектору через кредитування масштабних економічних проєктів. У цьому випадку є всі підстави говорити про пріоритетність інтересів держави як стейкхолдера банківського бізнесу.

Серед власників українського капіталу слід констатувати наявність двох основних бізнес-стратегій:

– перша стосується «кептивних» банків, що створені з метою обслуговування приватних інтересів акціонерів (переважно банки з третьої та четвертої групи за класифікацією НБУ), та зосереджена на збереженні позицій на ринку;

– друга бізнес-стратегія спрямована на підвищення ефективності банківського бізнесу з метою відновлення його рентабельності та зростання інвестиційної привабливості в умовах консолідації капіталів, а саме процесів злиття та поглинань [60].

Досліджуючи особливості бізнес-стратегій банків з іноземним капіталом, слід відмітити тенденцію щодо виходу іноземних інвесторів з банківського ринку України (табл. 1.7).

Таблиця 1.7 – Іноземні банки на українському ринку банківських послуг (за даними [90])

Іноземний банк / фінансова група	Входження на ринок	Вихід з ринку
ING Bank	1997 р. – реєстрація ПАТ «ІНГ Банк Україна»	2009 р. – згорання роздрібногo бізнесу
Societe Generale	2006 р. – придбання АБ «Ікар-Банк» за 25-35 млн. дол. США (2-3)	2012 р. – продаж портфеля роздрібногo бізнесу на 700 млн. грн. ПАТ «Альфа-Банк»
SEB Group	2005 р. – придбання АБ «Ажіо» за \$27,5 млн. дол. США (1,5). 2007р. – придбання АБ «Факторіал-Банк» за 120 млн. дол. США (4,5)	2012 р. – продаж за 20-30 млн. дол. США (0,2-0,3)
Renaissance Capital	2005 р. – придбання АКБ «Лідер» (2,5)	2011 р. – продаж Групі СКМ
Home Credit Group	2006р. – придбання ПАТ «Агробанк» за 40-65 млн. дол. США (3-4)	2009 р. – продаж за 43 млн. дол. США (1)
Credit Europe Bank	2007 р. – реєстрація ПАТ «Кредит Європа Банк»	2012 р. – згорання роздрібногo бізнесу
Commerzbank	2007 р. – придбання 60% акцій банку ПАТ «Банк Форум» за 600 млн. дол. США (3), збільшив частку до 100% за 1 млрд. дол. США	2012 р. – продаж за 450-745 млн. грн. (0,5)
Bank of Georgia	2007 р. – придбання ВАТ «УБРП» за 81,7 млн. дол. США (3)	2011 р. – продаж за 9,6 млн. дол. США (0,82)
Volksbank International	2007 р. – придбання ВАТ «Електрон Банк» за 57 млн. євро (3,8)	2012 р. – перехід до АТ «Сбербанк Росії»
Swedbank	2007 р. – придбання АКБ «ТАС-Коммерцбанк» та ЗАТ «ТАС-Інвестбанк» за 735 млн. дол. США (4,6)	2011 р. – згорання роздрібногo бізнесу, продаж портфелю кредитів АТ «Дельта Банк»

За словами експертів, це пов'язано передусім зі скороченням західноєвропейськими фінансовими групами непрофільних активів, зосереджених в тому числі і в Україні. Крім того, збиткова діяльність банків, висока частка проблемної заборгованості, несприятлива макроекономічна та

нестабільна політична ситуація є свідченням погіршення умов провадження банківського бізнесу в Україні.

Втім, не дивлячись на зазначені процеси, більшість банків з іноземним капіталом все ж таки залишаються на українському ринку, враховуючи зайняту високу частку на ринку та обсяги вкладеного капіталу. Тому пріоритетним напрямком розвитку банків, капітал яких має походження як з країн Європи, так і з країн СНД, слід визнати управління ефективністю бізнесу, заснованого на оптимізації поточних бізнес-процесів.

Незважаючи на зазначену фрагментарність розвитку банківського бізнесу в Україні, спільною рисою власників банків є потреба у реалізації бізнес-стратегій, спрямованих на управління ефективністю бізнесу.

До складу специфічних рис провадження вітчизняного банківського бізнесу, на наш погляд, слід віднести поступову зміну цільових орієнтирів його розвитку у бік необхідності врахування інтересів основних груп зацікавлених сторін, а саме в умовах становлення корпоративного управління в банках України.

Незважаючи на характерність для розвитку банківського бізнесу в Україні високої концентрації власності та контролю, практики обслуговування інтересів власників та інсайдерів, непрозорості корпоративної структури, все більшого значення набувають питання забезпечення відповідності основних принципів управління в банках міжнародним стандартам, розробленими переважно Організацією економічного співробітництва та розвитку та Базельським комітетом з банківського нагляду, в період посилення інтеграційних процесів та залежності від міжнародних ринків капіталу, що підтверджується результатами досліджень вітчизняних науковців та посиленням уваги до проблем корпоративного управління в банках [13, 86, 87, 103, 122]. Розробка Національним банком України Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України [151], та впровадження стандартів Базеля II, спрямованого на підвищення ринкової дисципліни та забезпечення транспарентності вітчизняних банків сприяють

поступовому усвідомленні банківським бізнесом важливості дотримання принципів корпоративного управління та їх місця в забезпеченні фінансових результатів, зокрема зростанні вартості бізнесу.

У випадку трактування корпоративного управління у вузькому сенсі, під час провадження банківського бізнесу в Україні має місце реалізація принципу розподілу прав володіння та управління капіталом, тобто розподілу повноважень між власниками (акціонерами) і менеджерами (радами директорів та правління) та процесів узгодження їх інтересів. В контексті управління ефективністю банківського бізнесу ключова роль належить Спостережній раді банку, до компетенції якої входить визначення стратегії розвитку бізнесу на засадах поєднання інтересів акціонерів та інших зацікавлених сторін, бізнес-планів, внутрішніх політик та положень, та Правління як виконавчому органу, відповідального за результати діяльності банку. Такий розподіл повноважень сприяє передусім встановленню зацікавленості менеджменту банку у забезпеченні фінансових результатах провадження банківського бізнесу, в т.ч. і за рахунок формування прозорості і справедливої системи винагороди праці. Щоправда на сьогоднішній день існує проблема створення такої системи, враховуючи відсутність в організаційній структурі вітчизняних банків комітетів з винагороди праці (як це передбачено світовою практикою), системи коротко- та довгострокових критеріїв ефективності роботи менеджменту та встановлення залежності винагороди праці від задоволення таких критеріїв [103, 214].

Серед сучасних тенденцій розвитку банківського бізнесу в Україні слід відмітити посилення конкуренції між банками за отримання ресурсів, а саме за банківський капітал. Це обумовлено, в першу чергу, тим фактом, що на сьогоднішній день вирішальним чинником забезпечення можливостей банку вести конкурентну боротьбу на ринку банківських продуктів стає його капітальна база, яка є джерелом фінансування банківських інновацій як ключової переваги на ринку. Звідси роль банківського капіталу у забезпеченні успішного розвитку банківського бізнесу стає вирішальною. Крім того, вона

посилюється ще важливістю достатності капіталу банку в кризових умовах розвитку банківської системи України, адже від капітальної стійкості бізнесу та можливостей зовнішньої підтримки залежить його фінансова стійкість.

Виходячи з вище зазначеного, слід підкреслити, що саме здатність банківського бізнесу конкурувати за капітал, та відповідно забезпечення ефективності його провадження, стає фактором його життєздатності в довгостроковій перспективі. Відтак є всі підстави стверджувати про необхідність впровадження вартісно-орієнтованої концепції управління банківським бізнесом, спрямованої на максимізацію вартості (цінності) акціонерів та забезпечення ефективності її створення в той час, як все частіше предметом активних обговорень в засобах масової інформації стають питання виходу іноземних банків з українського ринку у зв'язку з обмеженими можливостями забезпечення необхідної віддачі на вкладений капітал.

З токи зору розширеної трактовки корпоративного управління в банку, а саме як системи відносин між не лише між власниками, менеджерами, а й широким колом інших зацікавлених сторін – держави, регулятора, клієнтів, партнерів та ін., спрямованої на гармонізацію їх інтересів під час провадження банківського бізнесу, слід відмітити посилення в сучасних умовах розвитку банківської системи України ролі інтересів опосередкованої групи стейкхолдерів бізнесу та посилення критики максимізації інтересів власників бізнесу в якості стратегічної мети його провадження.

Перебіг кризових подій у фінансово-економічній сфері як на глобальному рівні, так і на рівні окремих країн у 2007-2010 рр., засвідчив одночасно важливість та уразливість банківського бізнесу. Проблема банкрутства найбільших банків країни під час кризи (на світовому рівні – «Меріл Лінч», «Лерман Бразерс»; на рівні України – ТОВ «Укрпромбанк», рекапіталізація за рахунок держаних коштів АТ «Родовід банк», АТ «Укргазбанк») поставила питання їх соціальної безвідповідальності та призвела до необхідності виокремлення системно значимих банків країни, посилення регуляторних вимог (в т.ч. встановлення підвищених норм адекватності банківського

капіталу) та моніторингу з боку наглядових органів [109, 167]. Відтак слід констатувати посилення суспільних вимог до результатів та якості провадження банківського бізнесу, який повинен балансувати інтереси забезпечення доходності та ризикованості діяльності.

Крім того, в посткризових умовах повільного відновлення довіри населення до національної банківської системи проблема надійності банків залишається однією з вирішальних, оскільки все частіше головним фактором вибору банку з боку споживачів банківських послуг стають не фінансові (цінові) чинники, а іміджеві, пов'язані з рейтингом банку та інформаційною прозорістю. Таким чином, поступова трансформація цільових орієнтирів провадження вітчизняного банківського бізнесу із максимізації короткострокових результатів та задоволення інтересів обмеженого кола осіб в бік максимізації довгострокових результатів із забезпеченням принципу гармонізації основних груп стейкхолдерів стає об'єктивною реальністю та вимагає, в свою чергу, управління ефективністю банківського бізнесу.

Управління ефективністю банківського бізнесу в Україні набуває актуальності також і з огляду на сучасний фінансовий стан банків та посткризові тенденції розвитку. Так, за словами представників національних рейтингових агентств [134] темпи посткризового відновлення банківського сектору є повільними, а фінансові можливості розвитку українських банків залишаються обмеженими (табл. 1.8).

Незважаючи на посилення капіталізації банківської системи (станом на 1.01.2012 р. частка капіталу в пасивах становила 14,7%), та відповідно її фінансової стійкості, спостерігається суттєвий тиск на діяльність банків України з боку тенденцій розвитку світових фінансових ринків у зв'язку з високою часткою іноземного капіталу в банківській системі України (станом на 1.01.2012 р. вона становила майже 42%) [58]. Не дивлячись на позитивну процентну маржу та чистий спред, фінансовий результат банківської системи України третій рік поспіль набуває від'ємного значення на фоні обмежених можливостей щодо нарощування доходної бази та подорожчання ресурсів,

високої частки проблемних кредитів та значних витрат на формування резервів під кредитні операції банків.

Таблиця 1.8 – Основні показники діяльності банків України за 2007-2011 рр. (складено за даними [138])

Показник	Роки (станом на кінець року)				
	2007	2008	2009	2010	2011
Загальний стан розвитку					
Кількість банків за Реєстром, од.	198	198	197	194	198
Кількість банків, що знаходяться в стадії ліквідації, од.	19	13	14	18	21
Кількість збиткових банків, од.	0	4	63	34	30
Кількість банків з іноземним капіталом, од.	47	53	51	55	53
Частка іноземного капіталу в банківській системі, %	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9
Ресурсна база					
Частка капіталу в пасивах, %	11,6	12,9	13,1	14,6	14,7
Частка депозитів в пасивах, %	30,0	26,8	23,4	27,8	29,6
Темп зростання депозитів, %	150,4	138,2	82,8	127,3	119,0
Вартість строкових депозитів, %	72,1	8,3	11,7	11,6	11,5
Вартість міжбанківських ресурсів, %	4,0	10,3	12,2	12,6	12,7
Активи					
Темп зростання активів, %	176,2	154,5	95,1	107,0	111,9
Темп зростання кредитного портфеля, %	180,2	163,2	94,3	101,0	109,3
Частка кредитного портфеля в активах, %	81,0	83,5	82,9	80,1	78,3
Вартість кредитів, %	13,0	15,6	18,1	14,3	15,0
Частка простроченої заборгованості в кредитному портфелі, %	1,3	2,3	9,4	11,2	14,2
Темп зростання резервів під активні операції, %	151,9	239,8	252,9	121,6	106,1
Фінансові результати					
Результат діяльності, млн. грн.	6620,0	7304,0	-38450,0	-13027,0	-7708,0
Рентабельність капіталу, %	12,7	8,5	-32,5	-10,2	-5,27
Рентабельність активів, %	1,5	1,0	-4,4	-1,4	-0,76
Чиста процента маржа, %	5,0	5,3	6,2	5,8	5,3
Чистий спред, %	5,3	5,2	5,3	4,8	4,5
Темп зростання доходів, %	163,7	179,8	116,7	95,7	104,3
Темп зростання витрат, %	164,2	187,2	157,4	82,6	100,4

Так, з одного боку, має місце посилення конкуренції на ресурсному ринку, про що свідчать зростання процентних ставок за депозитами та подорожчання вартості міжбанківських ресурсів [129]; з іншого – слабкий рівень платоспроможного попиту на банківське кредитування, що

підтверджується поступовим зниженням частки кредитного портфелю в активах та зниження темпів його зростання порівняно з темпами зростання активів.

Отже, висока вартість ресурсної бази банків та низька якість доходних активів у цілому послаблюють потенційні можливості рентабельного розвитку банківського бізнесу.

До того ж, представники рейтингового агентства «Кредит-Рейтинг» [133] підкреслюють високу залежність інвестиційної привабливості та потенціалу розвитку банківського бізнесу від темпів відновлення економіки (з огляду на високу залежність стану реального сектору економіки від зовнішніх товарних ринків), грошово-кредитної політики Національного банку України, законодавчих змін, рівня довіри з боку основних груп зацікавлених сторін банку. Посилення банківського нагляду на консолідованій основі, введення в дію Податкового кодексу, що обмежує можливості банків віднесення витрат на формування резервів за кредитними операціями до складу валових витрат, заборону валютного кредитування населення – все це є свідченням ускладненням зовнішніх умов провадження банківського бізнесу в Україні.

Підводячи підсумок вище зазначеного, слід визнати сьогоденну необхідність переорієнтації банківського бізнесу з екстенсивного на інтенсивний тип розвитку, пошук додаткових резервів підвищення його ефективності та розвиток системи управління ефективністю з урахуванням інтересів зацікавлених сторін.

Висновки до розділу 1

1. Узагальнення теоретичної бази дослідження поняття «ефективність» дозволило виокремити його місце серед інших економічних понять, зокрема «ефект», «результативність», дослідити генезис підходів до трактування його

змісту та зробити висновок щодо його трансформації від вузького (як співвідношення отриманих результатів та понесених витрат) до широкого розуміння (багатоаспектної характеристики результатів діяльності).

2. Систематизація існуючих визначень поняття «ефективність» дозволило виділити три основні науково-методичні підходи до його трактування – функціональний, розрахунковий та комбінований. Це дозволило визначити основні іманентні риси ефективності, а саме відносний (порівняльний) характер її визначення; оціночну природу, що потребує взаємоузгодженості критерію та індикаторів її вимірювання; тісний взаємозв'язок з результативністю через надання якісно-кількісної визначеності отриманим результатам.

3. За результатами систематизації поглядів на зміст поняття «бізнес» в межах позитивної, критичної та прагматичної концепцій було виявлено, що на сучасному етапі провідною є остання, яка розглядає бізнес як історично неминуче явище, закономірний соціально-економічний процес, пов'язаний з обміном результатами діяльності, тобто діловими відносинами. Це дозволило розглядати бізнес не лише з економічної (як способу отримання економічних вигід) чи юридичної (об'єкта майнових прав) точок зору, а й з соціальної (як невід'ємного елемента ринкових відносин, спрямованих на надання суспільно значимих послуг).

4. З'ясовано, що специфічні риси банківського бізнесу, як об'єкта визначення та управління ефективністю, обумовлені відмінностями банківської діяльності від інших видів економічної активності. З метою уточнення цих відмінностей виокремлено такі науково-методичні підходи до розкриття змісту банківської діяльності: функціональний (її зміст визначається переліком основних функцій та операцій банків як фінансових посередників); інституційний (розкриває інституційну природу банку з позиції мінімізації транзакційних витрат, усунення асиметрії інформації на ринку та управління ризиками); портфельний (банківська діяльність розглядається з позиції оптимального поєднання доходності, ризикованості та ліквідності); виробничий (банківська діяльність визначається як виробничий процес, пов'язаний з

трансформацією тимчасово вільних ресурсів у доходні активи); стейкхолдерський (банківська діяльність розглядається з позиції задоволення інтересів зацікавлених сторін). Це дозволило обґрунтувати її багатопільовий і багаторівневий характер та склало наукове підґрунтя для більш чіткого її розмежування від банківського бізнесу як сукупності економічних відносин.

5. Кінцеві результати банківського бізнесу запропоновано досліджувати з точки зору задоволення інтересів зацікавлених сторін (забезпечення віддачі на вкладений капітал, прозорості та справедливої системи винагороди праці, дотримання вимог та обмежень, забезпечення стабільності та надійності відносин, доступності банківських послуг та ін.) З позиції управління ефективністю банківського бізнесу виокремлено прямих (власники і менеджери) та опосередкованих (регулятора, клієнтів, державу, партнерів та інших) стейкхолдерів банківського бізнесу.

6. Під банківським бізнесом запропоновано розуміти сукупність економічних відносин між його зацікавленими сторонами, що виникають під час здійснення банківської діяльності з метою отримання прямими стейкхолдерами економічних вигід з урахуванням інтересів групи опосередкованих стейкхолдерів. На відміну від існуючих, такий підхід визначає банківський бізнес не як діяльність, а як сукупність економічних відносин та дозволяє виокремити його структурні характеристики: основного вигодонабувача (прямих стейкхолдерів – власників та менеджерів), механізм отримання економічних вигід (здійснення банківської діяльності з урахуванням інтересів групи опосередкованих стейкхолдерів) та мету провадження.

7. Дослідження передумов виникнення вартісно-орієнтованої концепції, як сучасної управлінської парадигми, та її використання в банківській сфері зокрема, дало змогу зробити підтвердити актуальність та важливість максимізації вартості бізнесу на сучасному етапі розвитку вітчизняного банківництва, що дозволить не лише підвищити конкурентоздатність, інвестиційну привабливість банків чи навпаки захиститися від поглинання

іншими банками, а й підвищити надійність та, як наслідок, фінансову стійкість банківської системи в цілому.

8. Аналіз існуючих підходів (акціонерного та стейкхолдерського) до трактування стратегічної мети провадження бізнесу з урахуванням специфічних особливостей банківської діяльності дозволив обґрунтувати, що завдання гармонізації інтересів як прямих, так і опосередкованих стейкхолдерів банківського бізнесу найбільшою мірою відповідає концепція вартісно-орієнтованого управління, відповідно до якої стратегічною метою провадження банківського бізнесу слід вважати зростання вартості вкладеного капіталу у довгостроковому періоді за умови врахування інтересів групи опосередкованих стейкхолдерів.

9. За результатами систематизації основних принципів, етапів розвитку та положень концепції вартісно-орієнтованого управління банківським бізнесом з позиції системного та процесного підходів обґрунтовано, що її впровадження є достатньо складним, витратним та трудомістким процесом для банків України.

10. У дисертаційній роботі спростовано усталену думку про доцільність вимірювання ефективності банківського бізнесу показниками вартості через ряд обмежень, пов'язаних зі способом їх обчислення, та з особливостями їх використання в Україні в умовах відсутності активного фондового ринку. Крім того, обґрунтовано, що вартісні показники дають змогу охарактеризувати лише результативність менеджменту банку та не дозволяють в повній мірі скласти уявлення про оптимальність управлінських дій з приводу її створення.

11. Під ефективністю банківського бізнесу запропоновано розуміти узагальнюючу характеристику досягнутих результатів з урахуванням витрат на його провадження та з позиції повноти реалізації потенційних можливостей, що дозволяє конкретизувати умови отримання цих результатів.

12. Актуалізація проблеми управління ефективністю банківського бізнесу в Україні зумовлена причинами як мікроекономічного характеру, пов'язаних зі специфікою провадження вітчизняного банківського бізнесу, так і макроекономічного характеру, зокрема нестабільністю та невизначеністю

загальноекономічних умов соціально-економічного розвитку країни. До специфічних особливостей вітчизняного банківського бізнесу віднесено по-перше, становлення банківського бізнесу в Україні як такого, коли банки є не лише установами, що виконують функції фінансового посередника шляхом надання банківських послуг, а й являються об'єктами довгострокового вкладення капіталу з метою отримання відповідної віддачі в майбутньому, що, у свою чергу, призводить до необхідності врахування довгострокового часового горизонту під час провадження банківської діяльності; по-друге, зміна цільових орієнтирів вітчизняного банківського бізнесу, впровадження принципів корпоративного управління, посилення впливу банків на суспільні процеси в країні, та відповідно необхідність врахування інтересів основних груп зацікавлених сторін; по-третє, низький рівень управління у вітчизняних банках та незадовільний фінансовий стан.

Основні положення даного розділу дисертаційного дослідження опубліковано автором у роботах [27, 29, 31, 32, 33, 36].

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ
УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

2.1 Концептуальні основи формування системи управління ефективністю банківського бізнесу

В умовах загального зниження рентабельності банківської діяльності, дефіциту ресурсної бази у зв'язку зі зниженням довіри населення до банків, посилення нормативних вимог регулятора грошово-кредитного ринку, обмежених можливостей кредитування, як основного джерела доходів банку, управління ефективністю стає об'єктивною необхідністю сучасного етапу розвитку банківського бізнесу в цілому та в Україні зокрема. Вітчизняна практика управління ефективністю зводиться до того, що українські банки застосовують програми скорочення витрат, найчастіше витрат на персонал з огляду на їх високу частку в операційних витратах банку, що дозволяє отримати короткостроковий економічний ефект та вже у більш тривалому періоді призводить до втрат з точки зору продуктивності праці та досягнення поставлених цілей банку, не вирішуючи головних проблем неефективності банку. З огляду на це існує нагальна потреба у розробці концептуальних засад управління ефективністю банківського бізнесу, що дозволило б керівництву банку приймати економічно обґрунтовані управлінські рішення на основі комплексного бачення основних процесів банківського бізнесу з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків на всіх рівнях його прояву – стратегічному, тактичному та оперативному.

Переходячи до аналізу ступеню дослідження питання управління ефективністю банківського бізнесу в економічній фаховій літературі, слід зазначити, що воно залишається нерозкритим. Це обумовлено тим, що, по-

перше, як зазначалося раніше, сама постановка питання «ефективність банківського бізнесу» є відносно новим напрямком наукових досліджень, по-друге, переважна більшість робіт спрямована на вирішення проблем окремих сторін розвитку банківського бізнесу в Україні – визначення ефективності управління активами та пасивами банком, управління валютним, процентним, кредитним ризиками в банку, впровадження антикризового управління ліквідністю тощо. Визнаючи вагомий внесок отриманих результатів у забезпечення розвитку вітчизняного банківського бізнесу, існує проблема нерезультативності вжитих одиничних заходів, які реалізуються в умовах відсутності інтегрованої системи управління ефективністю банківського бізнесу.

Оцінюючи сучасний науковий доробок у напрямку розробки цілісних системних концепцій управління банківським бізнесом, слід відмітити посилення останнім часом уваги вітчизняних науковців до концепції вартісно-орієнтованого управління (зокрема вище згадувані праці І. Б. Івасіва [89], Н. П. Шульги [195], А.О. Єпіфанова та С.В. Леонова [39], Д. В. Олексіча [136], Т. Т. Момот [124], З.М. Васильченко [40]), яка дозволяє враховувати довгострокові перспективи розвитку банку та забезпечення збалансованого розвитку в частині задоволення інтересів широкого кола стейкхолдерів, у тому числі і власників бізнесу. Незважаючи на достатній рівень теоретичних розробок в даному напрямку, слід відмітити зосередженість основної уваги дослідників на розрахункових (оціночних) її аспектах, зокрема – на визначенні вартості банківського бізнесу, та відповідно слабку розробленість концепції БОУ з позиції впровадження у вітчизняну практику банківництва.

Таким чином, важливого значення набуває розробка концептуальних засад формування системи управління ефективністю банківського бізнесу, яка б узгоджувалася з сучасними управлінськими концепціями, зокрема БОУ, та мала практичний механізм реалізації.

На наш погляд, методологічним базисом управління ефективністю банківського бізнесу слід вважати системний підхід як пріоритетну концепцію

сучасного наукового пошуку, у тому числі економічних досліджень. Можливості системного підходу полягають у розгляді об'єкта дослідження з позиції розкриття його цілісності та механізмів, що забезпечують її, виявлення причинно-наслідкових зв'язків в процесі його функціонування, що в результаті дозволяє вважати системний підхід як більш високий спосіб пізнання, порівняно з традиційними.

Авторський підхід до побудови системи управління ефективністю банківського бізнесу акцентує увагу на необхідності дотримання одного з принципів системного підходу – ієрархічності. Принцип ієрархічності систем обумовлений ієрархічністю цілей, коли досягнення загальних цілей функціонування можливе за рахунок розкладання їх на більш конкретні, або специфічні за напрямками діяльності. Система управління ефективністю банківського бізнесу повинна взаємоузгоджуватися з існуючими механізмами управління банківським бізнесом та бути адекватною існуючим тенденціям розвитку, зокрема орієнтації на максимізацію вартості. На наш погляд, це можливо завдяки розгляду системи управління ефективністю банківського бізнесу з дуалістичної точки зору, а саме 1) як складової ВОУ банківським бізнесом (сервісної процесно-орієнтованої надбудови для реалізації управлінських рішень в банку), 2) як цілісної самостійної системи (рис. 2.1).

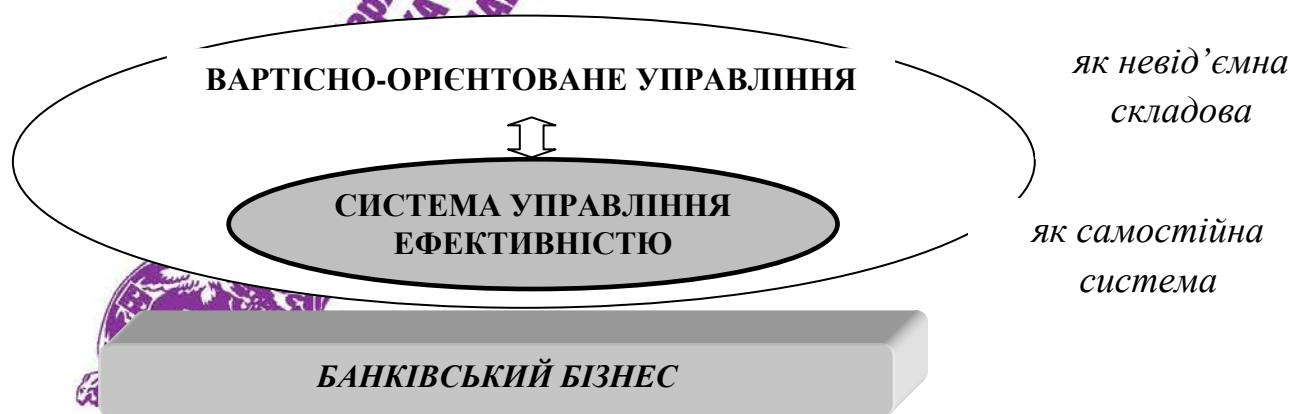

Рисунок 2.1 – Дуалістична сутність системи управління ефективністю банківського бізнесу

Такий підхід, з одного боку, дозволяє інтегрувати систему управління ефективністю банківського бізнесу у традиційним механізм прийняття управлінських рішень в банку, пов'язаний з реалізацією функцій планування, регулювання, аналізу та контролю, не призводячи тим самим до кардинальних змін в організаційній та фінансовій структурі банківського бізнесу. З іншого боку, реалізація системи управління ефективністю банківського бізнесу підпорядкована досягненню стратегічної мети провадження банківського бізнесу – зростання вартості, та дозволяє конкретизувати практичний інструментарій впровадження концепції BOU, не обмежуючись лише визначенням поточної вартості банку.

Слід підкреслити, що успішність реалізації системи управління ефективністю банківського бізнесу залежить передусім від узгодженості та скоординованості всіх її рівнів та елементів, механізм чого представлений на рис. 2.2. Впровадження системи управління ефективністю банківського бізнесу, заснованої на поєднанні системного та процесного підходів, передбачає реалізацію наступних етапів:

- уточнення стратегічної мети провадження банківського бізнесу, виходячи з пріоритетів акціонерів банку, рівня впровадження концепції корпоративної соціальної відповідальності та характеру поточних взаємовідносин між прямими та опосередкованими стейкхолдерами, типу корпоративної стратегії (агресивної, консервативної, поміркованої);

- визначення поточної вартості банківського бізнесу як вихідного етапу управління його ефективністю та уточнення складу та призначення основних підсистем BOU в банку;

- забезпечення узгодженості організаційної і фінансової структури під час реалізації системи управління ефективністю банківського бізнесу та адаптація системи управління ефективністю банківського бізнесу як впорядкованої сукупності елементів організаційно-цільового (суб'єкт, об'єкт, мета, принципи) та функціонально-інформаційного забезпечення (оцінювання, аналіз та формування стратегії) до індивідуальних потреб банку;

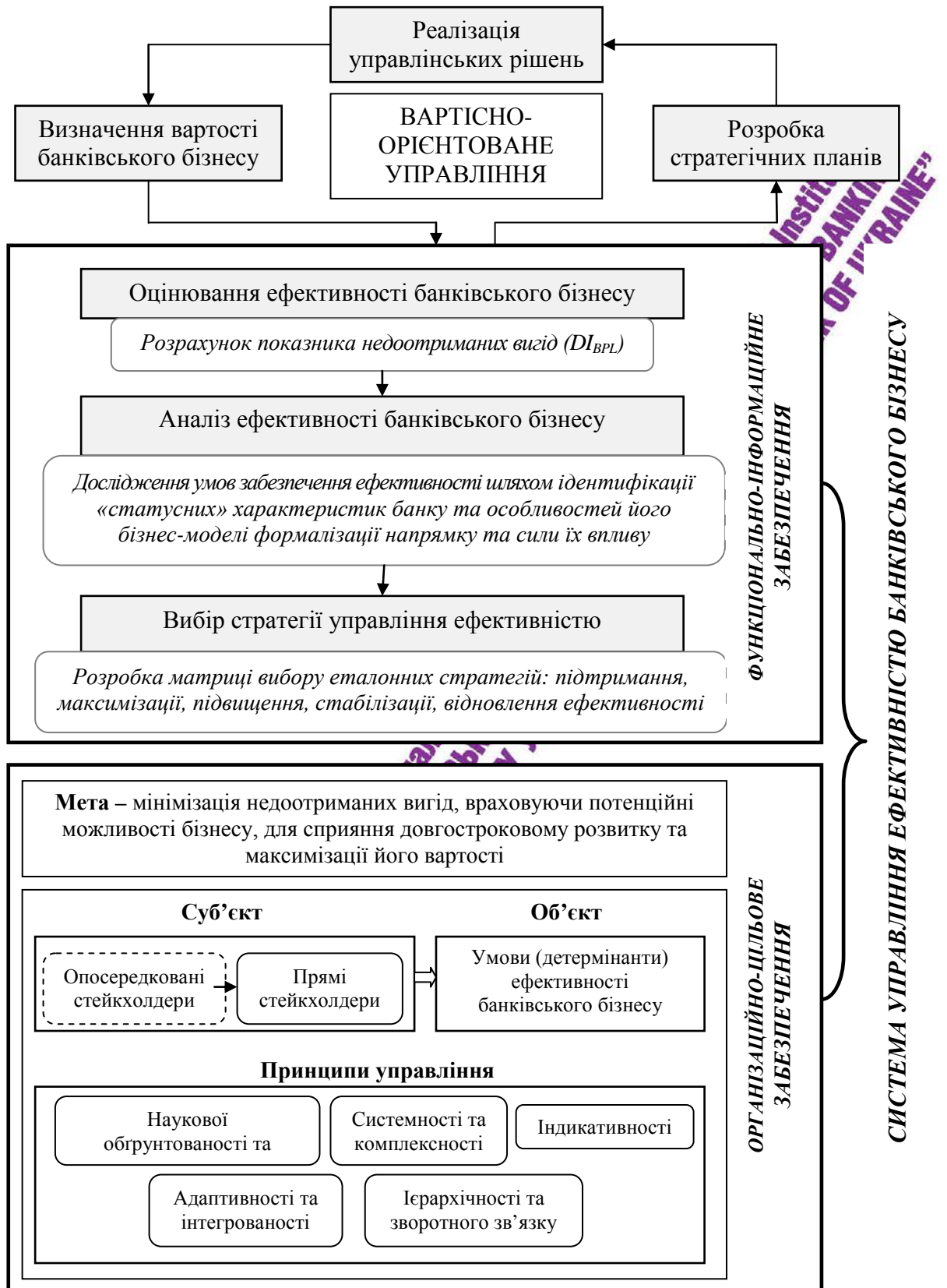

Рисунок 2.2 – Система управління ефективністю банківського бізнесу в межах вартісно-орієнтованого управління

– реалізація системи управління ефективністю банківського бізнесу шляхом використання її результатів під час прийняття управлінських рішень в банку за окремими функціями (під час планування, регулювання, аналізу та контролю) та напрямками діяльності (управління активами та пасивами, капіталом, кредитним портфелем та ін.).

Згідно авторського підходу, впровадження системи управління ефективністю банківського бізнесу повинно ґрунтуватися на безперервному циклі прийняття стратегічних та оперативних рішень, забезпечуючи взаємозв'язок між ВОУ, системою управління ефективністю банківського бізнесу та процесом прийняття управлінських рішень.

Розглянемо докладніше механізм взаємоузгодження системи управління ефективністю банківського бізнесу з концепцією ВОУ.

Як було зазначено вище, систему управління ефективністю банківського бізнесу потрібно розглядати в якості невід'ємної складової ВОУ банківським бізнесом, що, в свою чергу, передбачає сумісність та головне – несуперечливість основних положень системи управління ефективністю банківського бізнесу та ВОУ (рис. 2.3). Дотримуючись поширеного в економічній літературі погляду на ВОУ з позиції системного підходу, до складу основних її підсистем, на наш погляд, доречно включити модулі стратегії, корпоративного управління та корпоративних фінансів.

Модуль стратегії ВОУ передбачає наявність стратегічного плану чи програми розвитку банківського бізнесу, спрямованого на максимізацію вартості з урахуванням інтересів групи опосередкованих стейкхолдерів. В межах запропонованої системи управління ефективністю банківського бізнесу відбувається уточнення способу реалізації цього стратегічного плану, та відповідно досягнення стратегічної мети, шляхом формалізації мети управління ефективністю банківського бізнесу – забезпечення максимального рівня використання потенційних можливостей банківського бізнесу.

Взаємоузгодженість основних положень модулю корпоративного управління (як системи економічних взаємовідносин між широким колом зацікавлених сторін, спрямованої на забезпечення гармонізації їх інтересів в

Рисунок 2.3 – Взаємозв'язок та узгодженість основних положень системи управління ефективністю банківського бізнесу та концепції вартісно-орієнтованого управління

процесі провадження банківського бізнесу) з системою управління ефективністю банківського бізнесу відбувається шляхом врахування інтересів групи опосередкованих стейкхолдерів (зокрема рівня ризикованості банківських операцій та ступеню розвитку інтелектуального капіталу (нематеріальних активів) банку під час визначення рівня ефективності банківського бізнесу. Крім того, слід вести мову про введення додаткового параметру – рівня ефективності банківського бізнесу – при формуванні системи винагороди праці вищого керівництва, що дозволило б підвищити

зацікавленість останніх не лише в створенні вартості, а й ефективному процесі її створення.

Згідно авторського підходу, системою управління ефективністю банківського бізнесу, на відміну від модулю корпоративних фінансів ВОУ, зосередженого переважно на відокремленому управлінні фінансовими чинниками створення вартості (масштабі провадження бізнесу, операційному прибутку та структурі капіталу), передбачається інтегрований підхід до управління чинниками створення вартості. Зокрема, в якості об'єкта управління ефективністю банківського бізнесу пропонується обрати систему детермінант ефективності як сукупності «статусних» характеристик банку та характеристик бізнес-моделі. Крім того, ключовий принцип ВОУ, а саме оцінка результатів з позиції їх альтернативних витрат, зокрема недоотриманих можливостей для власника банківського капіталу, врахований під час визначення рівня ефективності банківського бізнесу шляхом введення показника недоотриманих вигід.

Таким чином, окреслені вище моменти підтверджують концептуальну узгодженість системи управління ефективністю банківського бізнесу з положеннями ВОУ в розрізі основних його підсистем. З практичної точки зору, узгодженість забезпечується існуванням комунікаційного механізму між акціонерами та вищим керівництвом на постійній основі.

Незважаючи на тісний взаємозв'язок та підпорядкованість ВОУ, система управління ефективністю банківського бізнесу є водночас самостійною цілісною впорядкованою сукупністю елементів організаційно-цільового (суб'єкт, об'єкт, мета, принципи) та функціонально-інформаційного (оцінювання, аналіз та формування стратегії) забезпечення, спрямованої на управління формуванням кінцевих результатів банківського бізнесу за умов мінімізації недоотриманих вигід.

Досліджуючи систему управління ефективністю банківського бізнесу з точки зору практичної реалізації слід відмітити, що центральне місце в ній займає організаційно-цільова складова, яка визначає призначення та

спрямованість подальшого управління. При цьому ключова роль належить цільовій складовій, яка визначає головний орієнтир (-и) в процесі управління будь-чим, в т.ч. й банківським бізнесом.

Формулюючи мету управління ефективністю банківського бізнесу, слід підкреслити зміщення акцентів управління з площини максимізації фінансових результатів провадження банківського бізнесу (що є характерним для БОУ) в площину мінімізації недоотриманих вигід (втрачених можливостей) та забезпечення максимального рівня використання потенційних можливостей. Отже, метою управління ефективністю банківського бізнесу є мінімізація недоотриманих вигід, враховуючи потенційні можливості бізнесу, для сприяння довгостроковому розвитку банку та максимізації його вартості.

Згідно авторського підходу пропонується розширена трактовка суб'єктів управління ефективністю банківського бізнесу, як відповідальної особи чи групи осіб, які наділені компетенцією управління. На відміну від традиційного погляду на менеджмент банку (згідно організаційної структури представлений правлінням (радою директорів) банку) як основний орган управління, до складу суб'єктів управління ефективністю банківського бізнесу слід включити:

– акціонерів банку, які в межах своєї компетенції мають можливість впливати на можливості бізнесу використовувати свій потенціал шляхом прийняття рішень щодо зміни статусу банку на ринку (наприклад, залучення іноземного інвестора чи вступу до інтеграційного об'єднання);

– групу опосередкованих стейкхолдерів – регулятора грошово-кредитного ринку, клієнтів банку, державу, партнерів тощо – які здійснюють суттєвий вплив на прийняття управлінських рішень в контексті забезпечення ефективністю банківського бізнесу.

Слід додати, що такий підхід дозволить реалізувати один із принципів БОУ – забезпечення балансу інтересів всіх зацікавлених сторін.

У загальному сенсі об'єктом управління ефективністю банківського бізнесу виступає безпосередньо ефективність як узагальнююча характеристика результатів його провадження з позиції повноти реалізації потенційних

можливостей бізнесу. Водночас ефективність як об'єкт управління є складною, оскільки за економічною природою, є характеристикою кінцевих результатів провадження банківського бізнесу та, відповідно, знаходиться під впливом сукупності внутрішніх та зовнішніх факторів. Тому, уточнюючи об'єкт безпосереднього управління, слід зазначити, що ним є детермінанти (умови) її забезпечення, які, в свою чергу, потребують окремого дослідження з врахуванням принципу системності та комплексності.

Крім вище зазначених елементів організаційно-цільової складової системи управління ефективністю банківського бізнесу, пропонуємо зупинитися на принципах управління, які представляють собою певні правила та ідеї, що покладені в основу управління ефективністю. Незважаючи на те, що в основу формування принципів управління ефективністю банківського бізнесу покладено традиційні (загальні) принципи управління, нами було конкретизовано їх зміст в контексті досліджуваної проблеми. Зокрема, це:

– принцип наукової обґрунтованості та оптимальності, який передбачає, що всі управлінські рішення, які приймаються в процесі управління ефективністю банківського бізнесу, засновані на наукових методах та засобах з максимальним врахуванням і використанням сучасних прогресивних та інноваційних технологій;

– принцип системності та комплексності, який проявляється, з одного боку, в ієрархічній структурі системи управління, зокрема в дуалістичності її побудови, з іншого боку, врахуванні найбільш суттєвих особливостей об'єкта управління, зокрема як сукупності умов її забезпечення (детермінант) та факторів впливу, так і взаємозв'язків та взаємозалежностей між ними;

– принцип адаптивності, обумовлений можливостями системи забезпечувати гнучкість реагування суб'єктів управління ефективністю банківського бізнесу на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища та оперативність прийняття відповідних управлінських рішень шляхом впровадження безперервного циклу оцінювання, аналізу та формування стратегії управління ефективністю банківського бізнесу;

– принцип інтегрованості, який означає взаємоузгодженість та внутрішню єдність всіх структурних елементів системи управління ефективністю банківського бізнесу з точки зору відповідності стратегічній меті управління банківським бізнесом – максимізації вартості шляхом мінімізації індексу недоотриманих вигід;

– принцип ієрархічності та зворотного зв'язку, який передбачає прийняття всіх рішень щодо управління ефективністю згідно обраної та затвердженої внутрішньої організаційної та фінансової управлінської структури банку із забезпеченням повної інформаційної прозорості та доступності даних на всіх рівнях управління;

– принцип індикативності, який обумовлює необхідність розробки показника – індикатору ефективності, що дозволяло б суб'єктам управління ефективністю банківського бізнесу визначати його поточний стан, а саме рівень недоотриманих вигід (можливостей) та виявляти причини таких втрат з метою подальшого корегування.

Поряд з впорядкованим організаційно-цільовим забезпеченням, невід'ємною умовою практичної реалізації системи управління ефективністю банківського бізнесу є злагодженість елементів функціонального-інформаційного забезпечення, що являє собою втілення низки взаємопов'язаних управлінських функцій. Враховуючи стратегічну спрямованість системи управління ефективністю банківського бізнесу, ключовими етапами її реалізації (як будь-якому процесу стратегічного управління) слід вважати аналіз, вибір та реалізація стратегії [97]. В контексті управління ефективністю банківського бізнесу пропонується розмежування етапів оцінювання та аналізу з огляду на оціночну природу поняття «ефективність» та багатофакторність.

Перший етап (та одночасно інструмент) управління ефективністю банківського бізнесу – оцінювання – являє собою комплекс заходів, спрямованих на визначення оптимальності прийнятих управлінських рішень щодо провадження банківського бізнесу як сукупності економічних відносин

між зацікавленими сторонами, що виникають під час здійснення банківської діяльності з метою отримання прямими стейкхолдерами економічних вигід з урахуванням інтересів групи опосередкованих стейкхолдерів. Виходячи з цього, ключовими моментами етапу оцінювання є:

– вибір методичного інструментарію, який відповідає меті оцінювання (визначення індексу недоотриманих вигід банківського бізнесу), та ґрунтується на порівняльній оцінці альтернативних варіантів провадження бізнесу;

– врахування специфічних особливостей банківської діяльності, зосередженої на трансформації тимчасово вільних фінансових ресурсів у доходні активи. При цьому важливого значення під час оцінювання набувають результати зазначеної трансформації – процентний та непроцентний дохід банку, та понесені витрати для забезпечення їх отримання (витрати на обслуговування майнового комплексу та розвиток нематеріальних активів);

– визначення можливостей врахування основного інтересу групи опосередкованих стейкхолдерів – стабільності провадження бізнесу шляхом включення додаткового обмежувального показника ризикованості банківської діяльності.

Слід підкреслити, що кінцевою метою етапу оцінювання ефективності банківського бізнесу повинна стати діагностика рівня використання керівництвом банку потенційних можливостей бізнесу, що слугує підґрунтям для реалізації наступного етапу управління ефективністю банківського бізнесу – аналізу.

Згідно авторських пропозицій, етап аналізу ефективністю банківського бізнесу спрямований на виявлення резервів підвищення фактичного рівня ефективності бізнесу шляхом ідентифікації ключових умов (детермінант) її забезпечення. Для цього етапу характерними є наступні заходи:

– формування системи факторів впливу на ефективність банківського бізнесу з огляду на критерії їх походження, ступеню керованості, можливостей виміру;

– виокремлення потенційних умов забезпечення ефективності (детермінант ефективності банківського бізнесу) шляхом відокремлення «статусних» характеристик банку, що визначають позицію бізнесу на ринку, та характеристик бізнес-моделі;

– формалізація впливу та обґрунтування детермінант ефективності банківського бізнесу в умовах вітчизняного банківництва.

Наступний етап системи управління ефективністю банківського бізнесу – формування стратегії, який згідно авторських пропозицій запропоновано реалізовувати шляхом використання матричних методів її вибору. Вибір типу стратегії рекомендовано здійснювати на основі формалізованого взаємозв'язку між детермінантами ефективністю банківського бізнесу та його поточним рівнем, що повинно надати можливість порівняння позиції банківського бізнесу з іншими на ринку, визначення сильних та слабких місць банку, конкретизації напрямів подальшого розвитку тощо.

В контексті досліджуваних етапів управління ефективністю банківського бізнесу слід відмітити не менш вагомую роль інформаційного забезпечення процесу управління. Інформаційно-аналітична підсистема спрямована на управління інформаційними потоками в банку та передбачає безперервний і цілеспрямований відбір відповідних інформаційних показників, які необхідні для здійснення аналізу, планування і підготовки ефективних управлінських рішень за всіма напрямками діяльності банку [95]. Слід підкреслити, що роль сучасних ІТ-технологій з позиції процесу управління ефективністю банківського бізнесу полягає не лише у забезпеченні оперативності та точності управлінського обліку та звітності, а й раціоналізації здійснення операцій за рахунок зменшенню капітальних та адміністративних витрат (наприклад, впровадження технологій дистанційного обслуговування), витрат на утримання служб аналізу та підтримки бізнесу, координації та контролю основних бізнес-процесів у банку та, як наслідок, зменшення собівартості банківських продуктів [100]. Сучасні автоматизовані банківські системи володіють не лише операційними можливостями (обробка здійснених транзакцій), а й

аналітичними (систематизація і аналіз даних, виявлення трендів та прогнозів). Зокрема, на сьогоднішній день програмне забезпечення дозволяє здійснювати аналіз ефективності на трьох рівнях [52, 59, 70]:

– на оперативному рівні відбувається аналіз щоденних бізнес-операцій за допомогою транзакційних звітів, звітів щодо якості обслуговування;

– на тактичному рівні аналіз витрат та результатів відбувається в розрізі продуктів, каналів продажу (філій, відділень), клієнтських сегментів за допомогою таких технологій як CRM (Customer Relation Management – управління взаємовідносинами з клієнтами), EPR (Enterprise Resource Planning – управління ресурсами підприємства), CPP (Customer and Product Profitability оцінка прибутковості продуктів та клієнтів);

– на стратегічному рівні – аналіз досягнутих результатів з позиції стратегічних цілей банку (KPI – ключові показники ефективності).

У даному випадку мова йде про найбільш перспективні інформаційні системи класу BPM (Business Performance Management – Управління ефективністю бізнесу), спрямовані на процесно-орієнтоване скоординоване управління результатами бізнесу та їх досягненням на стратегічному, тактичному і оперативному рівнях [63]. Серед основних можливостей систем класу BPM виокремлюють такі модулі як «Фінансова консолідація», «Звітність перед регуляторами», «Планування та бюджетування», «Управління ризиками» (рис. 2.4).

Слід додати, що у вітчизняній практиці управління банківським бізнесом відсутній досвід запровадження систем управління ефективністю класу BPM зважаючи як на високу вартість подібних інформаційних систем, так і на відсутність взаємозв'язку стратегічного та оперативного рівнів управління в практичній діяльності банків України. Однак, як свідчить досвід банків-користувачів систем BPM, ефект від впровадження таких систем проявляється в тому числі і у вигляді приросту вартості банківського бізнесу.

Рисунок 2.4 – Можливості сучасних інформаційних систем класу BPM (Business Performance Management) в контексті управління ефективністю банківського бізнесу [63, 154]

Підводячи підсумки розглянутої системи управління ефективністю банківського бізнесу як самостійної цілісної впорядкованої сукупності елементів організаційно-цільового та функціонально-інформаційного забезпечення, спрямованої на управління формуванням кінцевих результатів банківського бізнесу за умов мінімізації недоотриманих вигід, зазначимо, що результати її впровадження стають ціннісним підґрунтям для прийняття поточних управлінських рішень за окремими напрямками банківської діяльності (управління капіталом, залученими ресурсами, кредитним портфелем, ризиками тощо). Відтак система управління ефективністю банківського бізнесу є сервісною процесно-орієнтованою надбудовою для традиційного механізму прийняття управлінських рішень, забезпечуючи взаємозв'язок між стратегічною метою провадження банківського бізнесу, спрямованого на максимізацію його вартості, та операційним рівнем управління. Слід підкреслити, що процесно-орієнтований підхід до реалізації управлінських рішень в банку проявляється в зосередженості уваги менеджменту не стільки на результатах провадження бізнесу, та відповідно їх не завжди оптимальній

максимізації, скільки на процесі створення цінності (в кінцевому підсумку нової вартості) під час здійснення операцій.

У наступних підрозділах пропонується розглянути науково-методичне забезпечення реалізації першого етапу системи управління ефективністю банківського бізнесу – оцінювання його рівня.

2.2 Систематизація та розвиток теоретико-методичних положень оцінювання ефективності банківського бізнесу

Відповідно до запропонованої автором системи управління ефективністю банківського бізнесу першочерговим етапом є оцінювання рівня його ефективності. Як свідчить загальна практика оцінювання ефективності в банківській сфері, її роль зазвичай зводиться до виконання лише контрольної функції в системі управління бізнесом, зокрема має місце оцінка результатів в межах системи «результат-витрати» або «план-факт», залишаючи поза увагою такі функції як діагностична (подання сигналу щодо погіршення/покращення управління бізнесом), прогностична (визначення трендів та тенденцій розвитку) та пошукова (виявлення резервів підвищення ефективності). В той же час підкреслимо, що науково-обґрунтована оцінка ефективності повинна не лише ідентифікувати фактичний стан бізнесу, а й виявляти причини його відхилення від потенційних можливостей з подальшим формуванням напрямків удосконалення.

Методологічно оцінка ефективності пов'язана з вибором інструментарію (методами) її здійснення, який на сьогоднішній день характеризується постійним розширенням та розвитком. Зростання протягом останніх років кількості наукових праць та досліджень, присвячених питанням оцінки ефективності в банківській сфері, лише підтверджує актуальність даного напрямку. Теоретико-методологічні аспекти оцінювання ефективності банків та

банківських систем в цілому займають провідне місце серед досліджень таких зарубіжних авторів як Аллен Л. [196], Бергер А. та Хемпфрі Д. [203, 204], Местер Л. [204], Лейбенштейн Х. [224] Особливе місце серед закордонних досліджень займають праці російських та білоруських науковців – Белоусової В. [15], Голованя С., Кармінського А., Пересецького А. [50], Мойсеева С. [123], Лепьохіна Д. [111] та Карачуна О. [91], дослідження яких спрямовані на адаптацію закордонного методичного інструментарію до вітчизняних умов функціонування банківської системи. Серед українських науковців до теоретико-методичних та організаційних питань оцінювання ефективності в банківській сфері зверталися Мертенс О. [117], Карчева Г. [93, 94], Примостка О. [149], Пілявський А. та Вовчак О. [144, 145], Галайко Н. [46], Герасимович А. [48], Парасій-Вергуненко І. [140], Васюренко О. [41]. Високо оцінюючи вклад закордонних та вітчизняних авторів у розвиток методологічної бази оцінювання ефективності банків, слід відмітити, що у переважній більшості робіт переважає макроекономічний підхід до розкриття змісту ефективності банку, в першу чергу, як фінансового посередника. Проблема оцінювання ефективності діяльності банку на мікроекономічному рівні, зокрема з позиції провадження банківського бізнесу, залишається недостатньою дослідженою та розкритою. Передусім це пов'язано з «молодим віком» банківського бізнесу в Україні, розвиток якого, на наш погляд, почався лише з початку 2006 р. (виходячи з аналізу, наведеного у підрозділі 1.4 дисертаційного дослідження), та, відповідно, нерозвиненістю відповідного науково-методичного забезпечення його управління. Таким чином, виникає потреба у розвитку теоретико-методичних положень оцінювання ефективності банківського бізнесу з урахуванням міжнародного доробку та національних особливостей його провадження.

Узагальнення науково-методичних засад визначення ефективності банків в цілому дозволяє виокремити п'ять основних підходів: коефіцієнтний, аналітичний, граничний, рейтинговий, вартісний (табл. 2.1). Розглянемо

Таблиця 2.1 – Узагальнення науково-методичних підходів до оцінювання ефективності банків

Підхід	Сутність	Переваги	Недоліки
Коефіцієнтний	розрахунок сукупності відносних показників – фінансових коефіцієнтів, що відображають різні аспекти діяльності банку	– оперативність; – простота розрахунків; – інформаційна місткість	– ретроспективність оцінки; – відсутність обґрунтованої бази порівняння для отриманих значень; – складність отримання інтегральної оцінки щодо її рівня та визначення тенденції зміни
Аналітичний	дослідження залежностей та взаємозв'язків між різними сторонами діяльності банку	– можливість виявлення релевантних факторів впливу на ефективність	– обмежена кількість факторів впливу; – складність отримання комплексної оцінки
Граничний	визначення відхилення фактичного рівня від потенційного	– визначення потенційних можливостей та резервів підвищення ефективності	– трудомісткість розрахунку; – присутність статистичних помилок та викривлення даних
Рейтинговий	узагальнення та зведення сукупності показників діяльності банку до єдиної характеристики	– комплексність за рахунок врахування основних сторін діяльності банку	– складність обґрунтування шкали оцінювання; – наявність кореляції між показниками основних сторін діяльності
Вартісний	аналіз та прогноз грошових потоків від здійснення банківської діяльності	– перспективний характер оцінки; – широкі можливості використання результатів оцінки	– трудомісткість розрахунку; – складність використання в умовах відсутності необхідної ринкової інформації

детальніше кожен з них з позиції можливості використання для оцінювання ефективності банківськоо бізнесу.

У вітчизняній банківській практиці найбільш поширеним методом оцінки ефективності банку є коефіцієнтний. Його сутність полягає у визначенні ефективності через систему відносних показників (коефіцієнтів) доходності, витратності та рентабельності діяльності. До числа основних коефіцієнтів, що відображають зміст ефективності діяльності банку, відносять:

– рентабельність капіталу (ROE – return on equity), що дозволяє визначити рівень віддачі коштів акціонерів;

– рентабельність активів (ROA – return on asset), що відображає ефективність внутрішньої політики менеджменту банку з точки зору отриманих доходів та понесених витрат;

– чистий спред, що визначає рівень узгодженості процентної політики банку за кредитними та депозитними операціями у вигляді мінімальної різниці між ставками за активними та пасивними операціями;

– чиста процентна маржа, яка є проявом ефективної структури активів та їх здатності генерувати прибуток,

– коефіцієнт дієздатності (CIR – cost to income ratio), що слугує показником витратності діяльності банку та визначає яку кількість грошових одиниць необхідно для генерації однієї грошової одиниці доходу.

Незважаючи на універсальність методу, невирішеною залишається проблема узгодження результатів оцінки окремих сторін діяльності банку та зведення їх до комплексного показника (індикатора), який дозволить надати інтегральну оцінку ефективності. До того ж використання методу обмежується складністю визначення факторів впливу на ефективність, ретроспективним характером оцінювання, зосередженістю на короткострокових фінансових результатах бізнесу, що, значною мірою, зменшує його цінність для подальшого аналізу та прийняття стратегічних рішень.

Світовий досвід свідчить, що зміна умов ведення банківського бізнесу потребує перегляду традиційних методів оцінки ефективності. Зокрема виникає

необхідність з'ясування питання щодо адекватності методу фінансових коефіцієнтів як інструменту оцінки ефективності у сучасних умовах провадження банківського бізнесу [205, 223].

Аналіз рентабельності капіталу банків України за останні п'ять з половиною років дозволяє виділити три часових горизонти – докризовий (з 1.01.2007 р. по 1.01.2009 р.), кризовий (з 1.01.2009 р. по 1.04.2011 р.), посткризовий (з 1.04.2011 по 01.07.2012 р.), які відрізняються спрямованістю та інтенсивністю розвитку (рис. 2.5). Слід зазначити, що для періоду дослідження характерним є сезонність банківської діяльності, що має прояв у циклічних коливаннях показника рентабельності капіталу – найменшого значення він набуває саме на початку року. Традиційно перший квартал фінансового року є «пасивним» з точки зору активності як фізичних, так і юридичних осіб на ринку банківських послуг [11].

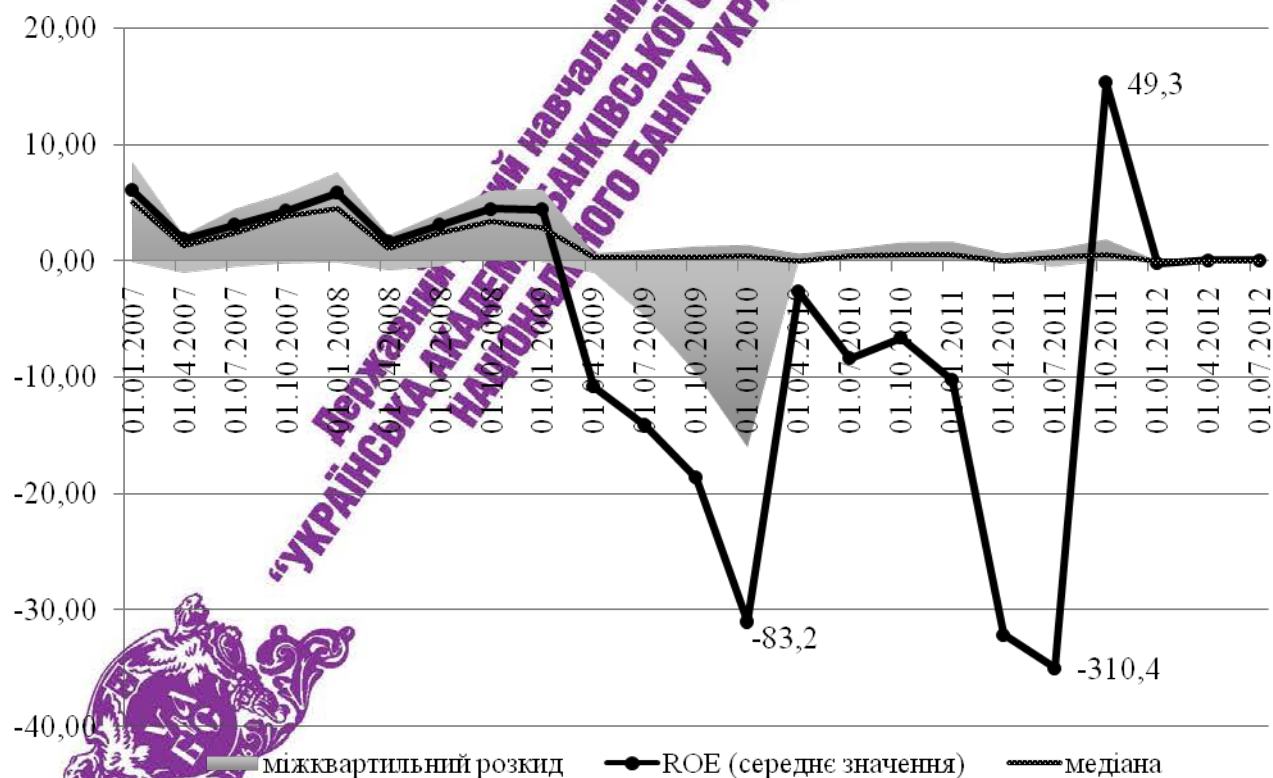

Рисунок 2.5 – Динаміка рентабельності капіталу (ROE) за період з 01.01.2007 р. по 01.07.2012 р., % (розраховано автором на основі [138])

У докризовому періоді спостерігалася висока гомогенність (однорідність) показника ROE, що підтверджується симетричним його розподілом відносно середнього значення та незначним міжквартильним розкидом.

Починаючи з першого кварталу 2009 р. тенденція змінюється – показник ROE набуває від’ємного значення. Різде зниження прибутковості діяльності супроводжується високою волатильністю ROE внаслідок виникнення значних збитків у банках України (переважно 3 та 4 групи за класифікацією НБУ) у період розгортання фінансово-економічної кризи в країні. Незважаючи на використання міжквартильного розкиду в якості статистичної характеристики мінливості ROE (це дозволяє охопити 50% спостережень вибірки та відкинути максимальні та мінімальні значення), для періоду з 01.04.2009 р. по 01.04.2010 р. характерним є значний розкид у значеннях ROE у зв’язку з аномально від’ємними значеннями рентабельності капіталу «банків-аутсайдерів». Наприклад, станом на 01.01.2010 р. націоналізованим «Укргазбанком» зафіксовано збитків на суму 4 415,6 млн. грн. (значення ROE на рівні -4627 %), «Діалогбанком» – на суму 205,8 млн. грн. (значення ROE на рівні -457 %), «Імпромбанком» – на суму 114,9 млн. грн. (значення ROE на рівні -2858 %).

Для посткризового періоду розвитку банківського сектору країни залишається характерним негативна динаміка рентабельності (лише останні три квартали поточного року є свідченням поступового відновлення його нормального функціонування). Незважаючи на суттєві коливання середнього значення показника ROE, останній відрізняється високою гомогенністю, що є свідченням низької здатності показника диференціювати банки за рівнем ефективності в періоди відносної стабільності розвитку зовнішнього середовища. Аналогічні тенденції характерні і для динаміки рентабельності активів банків України (рис. 2.6).

Таким чином, проведений аналіз дає змогу зробити висновок щодо ретроспективного та короткострокового характеру показників ROE та ROA, використання яких не дозволяє визначити «ефективні» та «неефективні» банки. В останній квартал докризового періоду (01.01.2009 р.) ROE характеризувався

високою гомогенністю, що свідчило про приблизно однаковий рівень ефективності для всієї сукупності банків, однак вже наступний квартал засвідчив різні результати банківської діяльності.

Серед показників прибутковості діяльності банку заслуговує на увагу коефіцієнт, який характеризує операційну ефективність діяльності банку – cost to income ratio, або скорочено CIR.

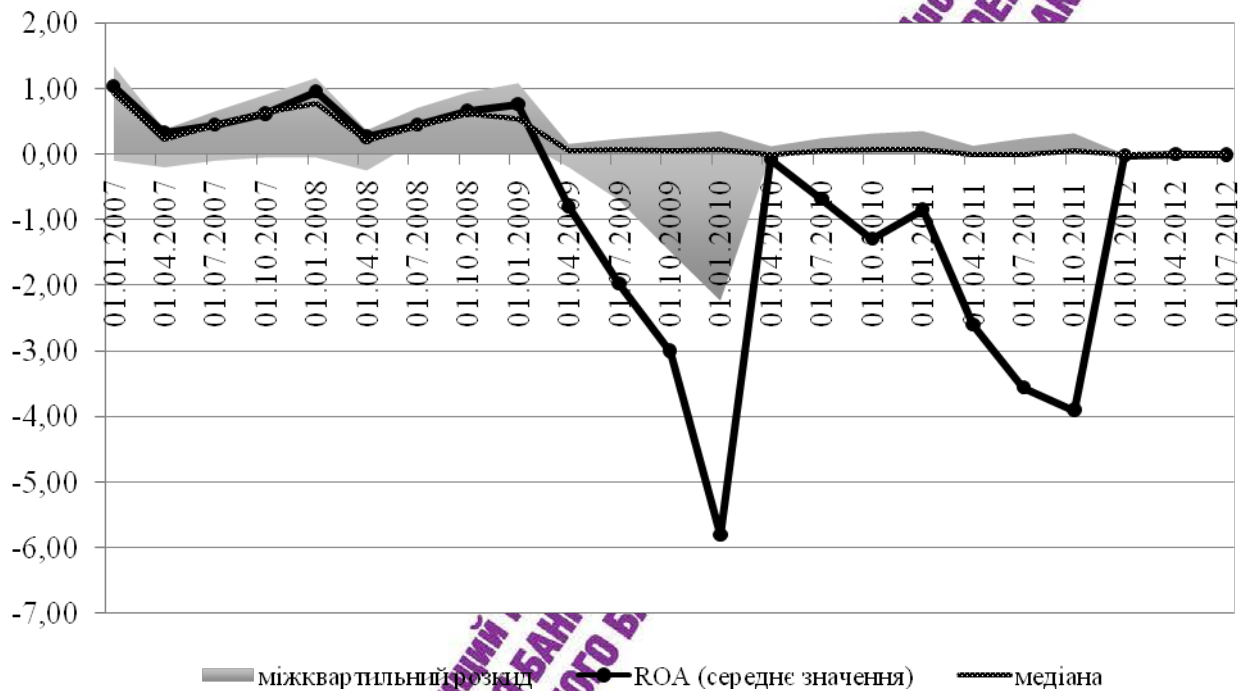

Рисунок 2.6 – Динаміка рентабельності активів (ROA) за період з 01.01.2007 р. по 01.07.2012 р., % (розраховано автором на основі [138])

Він розраховується шляхом співвідношення операційних витрат та операційних доходів банку. До операційних витрат, як правило, відносять витрати, пов'язані із утриманням інфраструктури банку – заробітна плата, податки, витрати на рекламу, орендні платежі. Процентні та комісійні витрати не входять до складу таких витрат. Структуру операційних доходів складають процентні та непроцентні доходи. Іншими словами, визначаючи яку кількість грошових одиниць необхідно для генерації 1 грошової одиниці доходу, CIR є показником витратності – вищий рівень коефіцієнту означає нижчу ефективність і навпаки.

Операційні витрати, які традиційно займають найбільшу питому вагу у структурі загальних витрат банку, є контрольованими з позиції банківського менеджменту. Відповідно показник CIR використовується з метою визначення ефективності менеджменту банку мінімізувати операційні витрати, що за умови незмінності рівня доходів, призведе до збільшення прибутку.

Результати оцінки операційної ефективності діяльності українських банків за допомогою показника CIR представлені на рисунку 2.7 поряд із динамікою прибутку по банківській системі України. Незважаючи на загальну тенденцію зниження операційних витрат банків України за останні сім років, можна спостерігати невідповідність рівня операційної ефективності фінансовому результату (прибутку), як загальноприйнятого індикатору ефективності в банківській сфері, особливо у 2009 році.

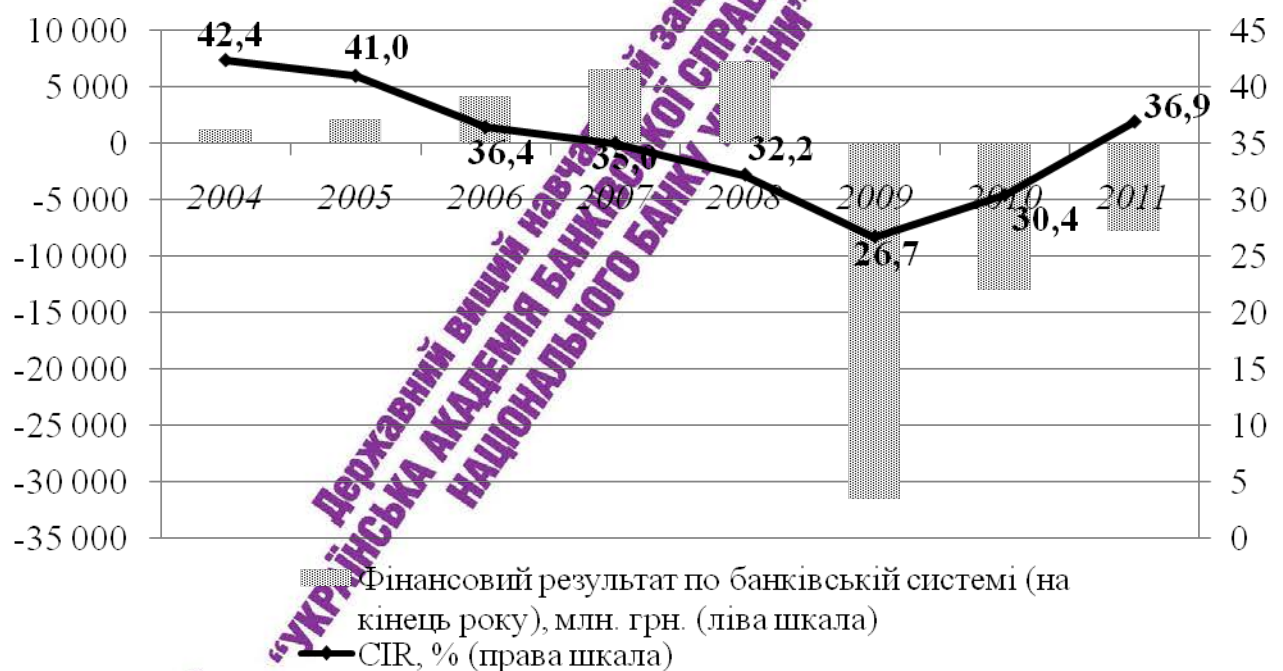

Рисунок 2.7 — Динаміка операційної ефективності діяльності банків України за 2004-2011 рр.

Також слід зазначити суперечливий характер отриманого зв'язку між показником витратності CIR та рентабельністю капіталу ROE, а саме він є тісним та прямо пропорційним (коефіцієнт кореляції Пірсона становить 0,82).

Тобто, чим вищою є операційна ефективність (нижчий рівень CIR), тим нижчою є прибутковість банківської діяльності (нижчий показник ROE).

Звідси можна зробити висновок щодо існування інших суттєвих факторів впливу на прибутковість діяльності банку, які не враховані при розрахунку CIR. Зокрема для показника CIR притаманним є абстрагування від суттєвих сторін банківської діяльності, а саме рівня ризикованості. Виходячи з наведених вище даних, зниження рівня CIR відбувалося за рахунок підвищення операційних доходів, які водночас характеризувалися високою ризикованістю банківської діяльності, що в кінцевому підсумку призвело до значних витрат банків через відрахування до резервів за активними операціями. Відтак, можна зробити висновок щодо обмежених можливостей застосування CIR, як показника оцінки ефективності діяльності банку.

Наступний метод оцінювання ефективності банків – аналітичний – зосереджений на дослідженні залежностей та взаємозв'язків між різними сторонами діяльності банку. До числа найбільш поширених аналітичних методів слід віднести передусім багатofакторну модель аналізу прибутковості капіталу банку – модель Дюпона (рис. 2.8).

Відповідно до чотирьох факторної моделі, показник ROE може бути представлений наступними факторами:

- маржа прибутку, розраховується як співвідношення чистого прибутку та балансового прибутку (прибутку до оподаткування) і дозволяє визначити ефективність податкового менеджменту в банку;
- операційна маржа, розраховується як співвідношення балансового прибутку та доходів, характеризує операційну ефективність діяльності банку;
- доходність активів, розраховується як співвідношення доходів та сукупних активів банку, і визначає доходність розміщення активів;
- мультиплікатор капіталу (співвідношення активів та власного капіталу) дозволяє оцінити політику банку в сфері джерел фінансування банківської діяльності, зокрема фінансовий леверидж.

Рисунок 2.8 – Схема декомпозиційного аналізу прибутковості капіталу (модель Дюпона) [170]

Незважаючи на суттєве зниження рентабельності капіталу по банківській системі України в цілому, результати декомпозиційного аналізу, здійсненого за допомогою моделі Дюпона (рис. 2.9), демонструють незмінність тенденцій щодо динаміки основних факторів як у докризовий, так і кризовий періоди. Збереження доходності активів на докризовому рівні відбулося за рахунок зростання як обсягу активів (у зв'язку з високою часткою активів в іноземній валюті в умовах девальвації національної одиниці), так і процентних ставок за умов масової реструктуризації кредитів у 2009 р. Зазначені тенденції, у свою чергу, забезпечили підтримання процентної маржі на докризовому рівні.

Основним фактором негативної динаміки рентабельності капіталу у першому кварталі 2009 р. та надалі є зниження операційної ефективності, про що свідчать від'ємні темпи зростання операційної маржі (рентабельності доходів), викликані значними витратами банків через відрахування у резерви за активними операціями. Передумовами такого стану речей є:

– по-перше, неякісна структура доходів банку – низька диверсифікованість, а саме високий ступінь залежності результатів банківської

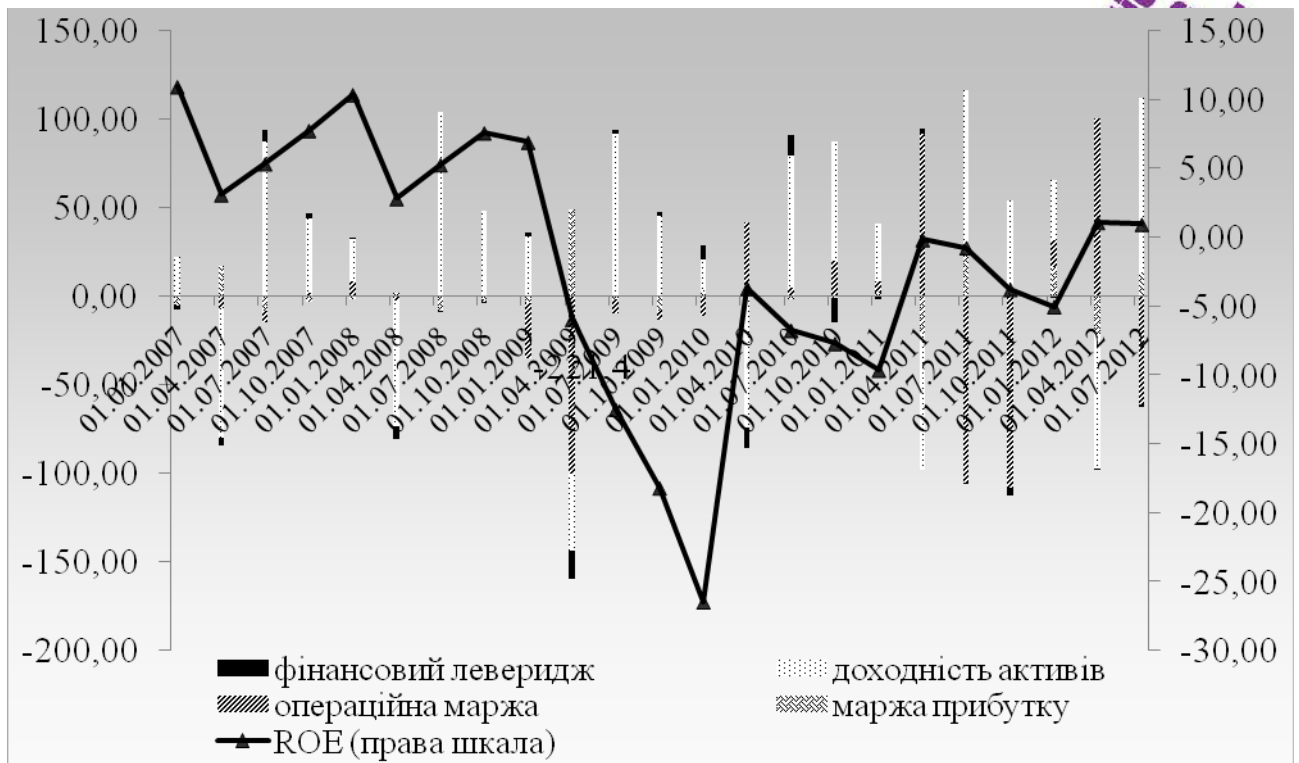

Рисунок 2.9 – Динаміка рентабельності капіталу (права шкала) та темпів приросту його факторів (ліва шкала) за період з 01.01.2007 р. по 01.07.2012 р. % (розраховано автором на [138])

діяльності від процентних доходів (їх частка у 2009 р. становила більше 80%), обумовлений агресивною кредитною політикою українських банків протягом 2007-2008 рр.;

– по-друге, реалізація основних видів банківських ризиків, а саме кредитного та валютного, та зростання частки проблемних активів у 2010 р. – за офіційними статистичними даними до 11,2%, за оцінками національних та міжнародних рейтингових агентств – до 50%.

Не дивлячись на можливість моделі Дюпона ідентифікувати основні фактори впливу на прибутковість банківської діяльності, оцінити ступінь їх впливу та тенденції зміни, вона має суттєві недоліки. Зокрема, у докризовий

період дослідження не зафіксовано погіршення хоча б одного з факторів прибутковості, як передумови настання кризи. Показник фінансового левериджу, що є традиційно індикатором рівня ризикованості банківської діяльності, не дозволив ідентифікувати занадто ризиковану політику українських банків, що мала місце протягом 2007-2008 років. Крім того, слід відмітити обмежені можливості моделі Дюпона враховувати ризики, які займають одне з центральних місць у банківській діяльності. Фінансовий леверидж в якості індикатора ризикованості не дозволяє порівняти рівень ризикованості політики декількох банків [205]. У період кризи ключовими факторами зниження ефективності банківської діяльності, а й відповідно рентабельності капіталу/активів, стали якість активів та рівень концентрації ризиків (особливо валютного та процентного). Навіть поглиблений аналіз рентабельності капіталу за допомогою моделі Дюпона обмежується лише чотирма факторами прибутковості, яких недостатньо для пояснення ефективності діяльності. Відтак інструмент оцінки повинен забезпечувати врахування основних детермінант ефективності та відстежувати їх динаміку.

Крім моделі Дюпона, серед арсеналу аналітичних методів оцінювання ефективності банку можна виокремити динамічний (трендовий) та структурний аналіз. В основу динамічної оцінки покладено ідею постійного розвитку банку та зміни показників його стану у часі, тобто динамічну компоненту. Така оцінка базується на визначенні менеджментом результатів банківської діяльності порівняно з результатами попередніх періодів та виявленні основних трендів функціонування банківського бізнесу.

Слід відмітити досвід використання динамічного нормативу при оцінці ефективності банківської діяльності [92, 148, 149], теоретико-методичне підґрунтя якого було закладено Н. М. Погостинською і Ю. А. Погостинським у роботі [146]. Сутність методу полягає у формуванні ранжованого ряду основних показників банківської діяльності, отриманого на підставі їх впорядкування за темпом зростання та взаємозв'язків, що дає змогу окреслити бажаний стан банку. Зокрема, у роботі [149] Примосткою О.О. розглянуто

алгоритм побудови такого нормативу, що передбачає відбір показників ефективності діяльності банку, обґрунтування пріоритетності зростання показників, формування матриці для порівняння фактичних значень показників та бажаних, яка визначає ступінь відхилення реального розвитку бізнесу від запланованого.

Структурна оцінка ефективності діяльності банку застосовується менеджментом з метою поглибленого дослідження отриманих результатів банківської діяльності та виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Вона включає, як правило, аналіз ефективності за окремими напрямками бізнесу, внутрішніми центрами відповідальності (бізнес-підрозділами банку), продуктами, клієнтами та ґрунтується на внутрішній системі управлінського обліку в банку.

Підводячи підсумок розгляду коефіцієнтного та аналітичного методів оцінювання ефективності, слід відмітити існування цілого ряду обмежень щодо їх застосування з точки зору потреб оцінювання ефективності банківського бізнесу. В цілому розглянуті методи мають неструктурний характер, тобто не розкривають комплексно змісту банківського бізнесу та не дозволяють виявити і оцінити потенціал зростання ефективності, та відповідно можуть використовуватися лише в якості додаткового інструменту аналізу ефективності банківського бізнесу з позиції прийняття управлінських рішень щодо його подальшого розвитку, особливо довгострокового.

Останнім час в економічній літературі набув поширення граничний метод оцінювання ефективності банків, в основу якого покладена концепція X-неефективності, запропонованої Х.Лейбенштейном у 1966 р. [224]. Концепція характеризує економічну ситуацію, за якої результати функціонування фірми не відповідають максимально можливому рівню, тобто потенційним. Подібна ситуація є розповсюдженою при аналізі монополій, коли останні, у зв'язку з монопольною владою на ринку, втрачають економічні стимули до збереження витрат на конкурентному рівні. У більш широкому сенсі неефективності, Х. Лейбенштейн у роботі [224], на основі емпіричних даних доводить, що за умов

рівнозначності техніко-економічного та капітального рівня оснащення, результати фірми значно варіюються у зв'язку з існуванням так званих «Х-факторів», які є дестимулюючими для досягнення потенційних можливостей. На думку вченого, основними причинами неефективності є мотиваційні чинники, зокрема неефективна система оплати праці, неповнота трудових договорів, конфлікт інтересів між власниками та менеджментом банку – «за різних причин люди та фірми звичайно працюють не так старанно та ефективно, як могли би».

Грунтуючись на вище зазначеному, граничні методи (методи фронтів, фронтірний аналіз) зосереджені на визначенні ступеню відхилення фактичного рівня ефективності банківської діяльності від потенційного та виявленні причин (факторів) такого відхилення [15, 123, 203, 204]. Інструментом формалізації процесу здійснення банківської діяльності зазвичай виступає виробнича функція. Для банків, як бізнес-структур, особливий інтерес становлять функції витрат (cost efficiency (2.1)) та функції прибутку (profit efficiency (2.2)):

$$C = C(w, y, z, u, \varepsilon), \quad (2.1)$$

$$P = P(p, y, z, u, \varepsilon), \quad (2.2)$$

де C – витрати банку, P – прибуток банку, w – вектор цін ресурсів, y – вектор випуску, z – вектор специфічних факторів впливу на діяльність банку (структура капіталу, рівень ризику), p – вектор цін випуску, u – параметр неефективності (Х-неефективність), ε – статистична похибка.

Саме один із параметрів функції – параметр неефективності – дозволяє визначити відхилення фактичного рівня ефективності від потенційного. Головна проблема оцінки ефективності витрат та ефективності прибутку банку полягає у відокремленні параметру Х-неефективності від випадкової похибки, з метою чого розрізняють параметричні та непараметричні методи оцінки [111, 117, 123], порівняльний аналіз яких наведено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Порівняльний аналіз методів побудови межі ефективності

Методи	Параметричні		Непараметричні	
Сутність	оцінка рівня (відносно до потенційного можливого) ефективності банків в діапазоні [0; 1] на основі заданої функціональної форми залежності результату діяльності від вектора характеристик. Банк-еталон є гіпотетичним, сформований на підставі заданих векторів характеристик діяльності		отримання рівня (відносно один до одного) ефективності банків в діапазоні [0; 1] шляхом побудови кусково-лінійної площини, яка складається з точок ефективних банків на ринку. Банк-еталон обирається з числа існуючих а підставі заданих векторів характеристик діяльності	
Об'єкт оцінки	технічна та алокативна		технічна	
Інструмент	економетричний аналіз		математичне програмування	
Методи та їх особливості	Метод стохастичної межі (SFA – Stochastic Frontier Analysis)	відокремлена оцінка впливу параметру неефективності та випадкової помилки на рівень ефективності	аналіз середовища функціонування (DEA – Data Envelopment Analysis)	передбачає можливість взаємозаміщення ресурсів в процесі здійснення банківської діяльності
	метод необмеженого розподілу ефективності (DFA – Distribution Free Approach)	передбачає незмінний рівень ефективності діяльності окремого банку протягом певного періоду часу, ігноруючи тим самим вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на діяльність банку	метод вільної оболонки (FDH – Free Disposal Hull)	виключає можливість взаємозаміщення ресурсів
	метод широкої межі (TFA – Thick Frontier Analysis)	використовується для оцінки середнього рівня ефективності для виборки банків		
Переваги	- врахування ймовірнісного характеру банківської діяльності (стохастичності) - врахування статистичної помилки		відсутність необхідності специфікації функціональної форми виробничої функції	
Недолки	складність специфікації функціональної форми виробничої функції, яка відповідає реальності		- ймовірність недостовірної оцінки (неврахування статистичної помилки) - визначення технічної ефективності, що виключає можливості виявлення напрямів підвищення ефективності для банків зі 100% ефективністю	

Як зазначають закордонні науковці А. Бергер та Д. Хемпфрі [203], у дослідженнях, присвячених оцінці ефективності банків, перевага не надається ані параметричним, ані непараметричним методам побудови та оцінки межі ефективності. На наш погляд, заслуговують на увагу ряд умов, запропонованих П. Бауером та іншими вченими [200], яким повинна відповідати оцінка ефективності за умов використання різних методів оцінки функції витрат та прибутку, а саме:

- забезпечення приблизно однакового ранжування банків за рівнем ефективності;
- забезпечення ідентичності банків, які входять у групу «найкращої практики» (100% ефективність) та «найгіршої практики» (0% ефективність);
- стабільність значення рівня ефективності діяльності банків протягом досліджуваного періоду (відсутність різких коливань).

Виходячи з даних табл. 2.2, слід зазначити, що використання непараметричних методів, заснованих на ігноруванні впливу ринкових цін, та, відповідно, вартісних показників діяльності, дозволяє оцінити виключно технічну ефективність банків, тобто порівняно один з одним, не враховуючи потенційні можливості. Знаходження межі (кривої) ефективності непараметричними методами відбувається шляхом багатократного вирішення задачі математичного програмування з метою поєднання координат місцезнаходження банків з максимальними значеннями заданих векторів характеристик. На наш погляд, використання непараметричних методів доцільне у випадку оцінювання ефективності, наприклад, структурних підрозділів банку, коли порівняння їх відносно один одного є важливим з точки зору управління філіальною мережею та закриття неефективних точок продаж.

Для цілей оцінювання ефективності банків в економічній літературі зустрічається також і рейтинговий метод, що ґрунтується на узагальненні та зведенні сукупності показників діяльності банку до єдиної характеристики [48, 144]. Особливого значення набуває використання методу з боку зовнішніх

стейхолдерів банківського бізнесу – регулятора грошово-кредитного ринку (серед основних напрямів оцінки діяльності банку за рейтинговою методикою НБУ – CAMELS, є аналіз достатності капіталу, якості активів, рівня менеджменту, доходів, ліквідності та чутливості до ризиків), рейтинговими агентствами та клієнтами.

Слід підкреслити, що всі вище зазначені методи оцінювання ефективності банків засновані на даних бухгалтерського обліку, критика чого в економічній літературі набуває поширення. Критика стосується переважно ретроспективного характеру цих показників та неадекватності для прийняття стратегічних рішень. На думку К. Мерчанта [230], Р. С. Каплана та Д. П. Нортон [221], орієнтація на досягнення і підтримку короткострокових фінансових результатів несе загрози надінвестування для вирішення короткострокових проблем і недостатньої уваги до створення довгострокових цінностей бізнесу. Слід відмітити, що перші методи оцінки результатів бізнес-структур базувалися саме на методі фінансових коефіцієнтів. Але вже у 1970-1990-х рр. з'явилися нові концепції оцінки ефективності – вартісні, які нейтралізують недоліки коефіцієнтного методу (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Еволюція методів оцінки ефективності за [230]

		Роки	
1920-ті	1970-ті	1980-ті	1990-ті
Модель Дюпона (Du Pont Model);	Чистий прибуток на одну акцію (EPS);	Коефіцієнт співвідношення ринкової та балансової вартості акцій (M/B);	Економічна додана вартість (EVA);
		Рентабельність акціонерного капіталу (ROE);	Ринкова додана вартість (MVA);
Рентабельність інвестицій (ROI)	Коефіцієнт співвідношення ціни акції та чистого прибутку (P/E)	Рентабельність чистих активів (RONA)	Показник сукупної акціонерної доходності (TSR);
			Грошовий потік віддачі на інвестований капітал (CFROI) Збалансована система показників (Balanced Scorecard - BSC)

В умовах мінливості зовнішнього середовища функціонування бізнесу та розвитку концепції стратегічного управління традиційні показники ефективності втрачають властивості індикаторів ефективності інвестицій. Зокрема, використання показника прибутку в якості основного критерію ефективності інвестованого капіталу не дозволяє врахувати ризики, характерні для банківської діяльності, порівняти альтернативні варіанти розвитку бізнесу та оцінити, наскільки ефективним було отримання прибутку, та відповідно, використання інвестованого капіталу. Поширення вартісних методів оцінки бізнесу обумовлено також розширенням цілей оцінки банківського бізнесу в умовах ринкових відносин. Застосування вартісних методів при оцінці ефективності інвестованого капіталу можливе за допомогою показників фондового ринку чи спеціальних (аналітичних) методів оцінки банківського бізнесу. Слід зауважити, що використання першого варіанту розраховано на країни з розвинутою ринковою економікою та ефективно діючим фондовим ринком, де саме ринком визначається вартість бізнесу, виражена через ціну акцій (ринкову капіталізацію акцій). За відсутності таких умов необхідним стає використання спеціальних методів оцінки вартості бізнесу – доходного, витратного, порівняльного чи їх модифікацій. В Україні за умов нерозвиненості фондового ринку (низької його ліквідності та переважання операцій на позабіржовому ринку), на думку фахівців, розрахункові (спеціальні) методи слугують основним інструментом оцінки вартості бізнесу. Слід підкреслити, що головним недоліком вартісних методів оцінки ефективності банку, на наш погляд, є зосередженість на інтересах акціонерів, що не відповідає сформованій меті системи управління ефективністю банківського бізнесу.

Систематизація існуючих науково-методичних підходів до оцінювання ефективності діяльності банків дає змогу зробити висновок, що сформований на сьогоднішній день методичний апарат оцінки ефективності банків характеризується різноманітністю, що призводить до проблеми виникнення суттєвих розбіжностей, а іноді суперечливості отриманих результатів. На нашу думку, це обумовлено не стільки недоліками та обмеженнями методичного

характеру, а скільки порівнянням результатів оцінки за методами, які призначені для використання різними суб'єктами оцінки. Виходячи з цього нами пропонується впорядкувати існуючий методичний інструментарій оцінювання ефективності в банківській сфері залежно від суб'єкта (власник, менеджмент, регулятор, інші зацікавлені сторони) та умов проведення оцінки ефективності (зокрема доступності ринкової інформації) (табл. 2.4). Так, наприклад, рейтинговий метод оцінки орієнтований переважно на використання групою опосередкованих (зовнішніх) стейкхолдерів. Він відрізняється від інших методів невисоким рівнем точності та об'єктивності, враховуючи той, факт що в його основу покладено метод експертних оцінок в частині зважування показників та зведення до єдиної характеристики.

Таблиця 2.4 – Основні методи оцінювання ефективності банків в розрізі стейкхолдерів

Метод	Стейкхолдер			
	прямі		опосередковані	
	власник	менеджмент	регулятор	інші
коефіцієнтний	О/Д*	О/Д	О	О
аналітичний	Н	О	Д	Н
граничний	Н	Д	Д	Н
рейтинговий	Н	Н	О	О
вартісний	О/Д	О/Д	Н	Н

Примітка. * О – основний метод, Д – додатковий метод; Н – не використовується; О/Д – основний чи додатковий залежить від доступності ринкової інформації.

В контексті вибору найбільш прийняттого методу оцінювання ефективності банківського бізнесу, слід зазначити, що в межах вартісно-орієнтованого управління банківським бізнесом роль оцінювання в системі управління ефективністю зазнає суттєвих змін шляхом перенесення акцентів з виконання ним виключно діагностично-контрольної функції (співвідношення в координатах «результат-витрати», «план-факт») на посилення діагностично-пошукової функції (визначення недоотриманих можливостей). Виходячи з табл. 2.3 та розглянутих вище обмежень існуючих методів оцінювання ефективності

вважаємо доцільним для цілей оцінювання ефективності банківського бізнесу застосування граничних методів, які, на відміну від інших методів оцінювання ефективності банків, дозволяють отримати емпірично обґрунтований ступінь відхилення фактичних результатів роботи банку від потенційно можливих на ринку. Специфічною рисою граничних методів є використання виробної функції, яка у найбільш загальному вигляді представляє собою кількісно виражений зв'язок між результатом діяльності та використаними факторами (ресурсами). Незважаючи на розповсюдженість інструментарію виробничих функцій в аналізі економічних процесів реального сектору економіки (найбільш поширеними є функції Коба-Дугласа чи модель Солоу), слід відмітити існуючий досвід їх використання під час аналізу фінансового сектору економіки, зокрема при оцінці ефективності банківської діяльності (табл. 2.5).

Спільною рисою існуючих в економічній літературі підходів до використання виробничої функції під час моделювання поведінки банку є те, що в основу її побудови покладено вектори цін (вартість матеріальних, трудових, фінансових ресурсів) та вектори випуску (обсяг залучених депозитів чи наданих кредитів). За своєю економічною природою такий компонентний склад виробничої функції не зовсім можна вважати результуючими показниками з точки зору провадження банківського бізнесу, скоріш лише засобами його реалізації. З позиції дослідження банку як фінансового посередника чи елемента банківської системи, іншими словами макроекономічного підходу, неможливо не погодитися з тим, що вектори цін та випуску дійсно є основними результатами банківської діяльності, але слід звернути увагу, не банківського бізнесу.

Таким чином, можна зробити висновок, що використання традиційних підходів до побудови виробничої функції банківської діяльності потребує адаптації з метою врахування специфічних рис провадження банківського бізнесу як діяльності, зосередженої, в першу чергу, на генеруванні грошових потоків.

Таблиця 2.5 – Узагальнення результатів використання виробничих функцій під час оцінювання ефективності банківської діяльності

Автор, період дослідження	Рівень; об'єкт оцінки	Мета роботи та оцінки	Вид/зміст виробничої функції/залежності	Отримані результати
О.Мертенс, Д.Урга, 1998 р. [117]	макроекономічний; банки як фінансові посередники та елементи банківської системи	дослідження поточного стану та розвитку банківської системи України з використанням методів граничного аналізу ефективності	<ul style="list-style-type: none"> • функція витрат: Витрати = f (вектор цін ресурсів; вектор випусків, спец. параметри); • функція прибутку: Прибуток = f (вектор цін випусків; вектор цін ресурсів, спец. параметри) 	<ul style="list-style-type: none"> • середній рівень ефективності за витратами банківської системи України у 1998 р. склала приблизно 74%; малі банки більш ефективні, ніж великі; • середній рівень ефективності за прибутком банківської системи України у 1998 р. склала приблизно 69%; великі банки більш ефективні, ніж малі.
А.Пілявський, О.Вовчак, Ю.Маців, 2005-2009 рр. [145]	макроекономічний; банки як фінансові посередники	оцінка ефективності роботи банків України за допомогою методології аналізу фронтів	задача лінійного програмування виду $\max_{u, v} (u y_i / v x_i)$ за умови $u y_i / v x_i \leq 1$, де u – вектор обсягу виробництва; v – вектор ресурсів виробництва; y_i – матриця ресурсів; x_i – матриця обсягу.	<ul style="list-style-type: none"> • середній рівень технічної ефективності української банківської системи протягом аналізованого періоду знаходився в межах від 30 до 60%; простежувалася відсутність ефекту масштабу (особливо у великих банках)
С. Устенко, Д. Шараєвський, 2007-2011 рр. [186]	макроекономічний; банки як фінансові посередники	оцінка середньої ефективності витрат банків залежно від походження їх капіталу	<ul style="list-style-type: none"> • функція витрат: Витрати = f (вектор цін ресурсів; вектор випуску) 	<ul style="list-style-type: none"> • середній рівень ефективності банків з іноземним капіталом (45-47%) є вищим порівняно з банками з українським капіталом (37-43%).
С. Хайлук, Т. Мельник, 2009 р. [188]	макроекономічний; банки як фінансові посередники	оцінка рівня продуктивності, результативності та ефективності банків України	задача лінійного програмування виду $\max_{u, v} (u y_i / v x_i)$ за умови $u y_i / v x_i \leq 1$, де u – вектор обсягу виробництва; v – вектор ресурсів виробництва; y_i – матриця ресурсів; x_i – матриця обсягу.	<ul style="list-style-type: none"> • середній рівень ефективності банків України становить 46%, при цьому малі банки є більш ефективними.
В. Белоусова, 2006-2009 рр. [15]	макроекономічний; банки як фінансові посередники	оцінка рівня ефективності витрат російських банків	<ul style="list-style-type: none"> • функція витрат: Витрати = f (вектор цін ресурсів; вектор випуску; специфічні параметри) 	<ul style="list-style-type: none"> • середній рівень ефективності російських банків становить 84%

2.3 Обґрунтування науково-методичного підходу до визначення ефективності банківського бізнесу в Україні та його практична апробація

В межах запропонованої автором системи управління ефективністю банківського бізнесу ключовим елементом є визначення рівня його ефективності, який повинен не лише ідентифікувати фактичний стан окремого банківського бізнесу, а й виявляти ступінь та причини його відхилення від потенційних можливостей. Головною метою оцінювання ефективності банківського бізнесу повинна стати діагностика рівня використання менеджментом банку ринкового потенціалу (можливостей), а безпосереднім предметом оцінки – величина невикористаних (недоотриманих) вигід окремого банку відповідно до ринкового потенціалу, яка і слугує індикатором ефективності банківського бізнесу – зменшення величини недоотриманих вигід свідчить про підвищення ефективності банківського бізнесу, і навпаки. Таким чином, авторський підхід до визначення ефективності банківського бізнесу відрізняється від традиційного в першу чергу тим, що зосереджений на визначенні величини не досягнутого результату, а на величині втраченого. При цьому передбачається введення відповідних термінів (рис. 2.10):

– рівень ефективності банківського бізнесу – BPL_i (Banking Performance Level of i-bank);

– індекс відхилення DI_{BPL_i} (deviation index of banking performance level of

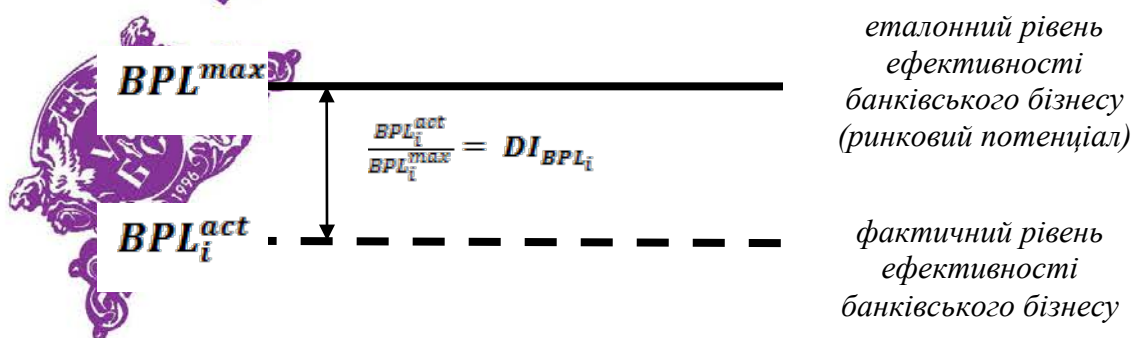

Рисунок 2.10 – Авторський погляд на визначення ефективності банківського бізнесу

i-bank) як співвідношення фактичного рівня ефективності BPL_i^{act} (actual banking performance level of i-bank) та еталонного BPL^{max} (maximum banking performance level).

Дотримуючись запропонованого автором виробничого підходу до провадження банківського бізнесу, базисом для визначення рівня ефективності банківського бізнесу пропонується обрати апарат виробничих функцій, а саме функцію прибутку, яка дозволить формалізувати зв'язок між кінцевим результатом провадження банківського бізнесу та його факторами впливу як детермінованого (явного) характеру, так і стохастичного (латентного) [41]. Алгоритм розрахунку рівня ефективності банківського бізнесу передбачає реалізацію наступної послідовності етапів (рис. 2.19):

1. Формалізація моделі, що передбачає обґрунтування економічного змісту банківського бізнесу з позиції основних його складових та причинно-наслідкових взаємозв'язків та надання їм формалізованого вигляду, та вибір інструментарію економіко-математичного моделювання.
2. Формування інформаційної бази для оцінювання ефективності банківського бізнесу та забезпечення однорідності вхідних даних.
3. Вибір функціональної форми досліджуваної моделі та обґрунтування типу розподілу випадкової компоненти, яка призначена для ідентифікації рівня впливу латентних факторів.
4. Специфікація економіко-математичної моделі.
5. Параметризація моделі, що передбачає визначення параметрів моделі, в т.ч. значення випадкової компоненти.
6. Якісна інтерпретація отриманих результатів.

Перший етап запропонованого алгоритму передбачає обґрунтування цільової функції, набору керованих змінних (змінних управління) та інструментарію економіко-математичного моделювання при визначенні рівня ефективності банківського бізнесу. В основу науково-методичного підходу до оцінювання ефективності банківського бізнесу покладено існуючий досвід застосування граничних методів для оцінювання ефективності банківської діяльності [15, 123, 144, 145, 203, 204]. Одна з головних відмінностей

авторського підходу від існуючих пов'язана з об'єктом визначення ефективності – «банківський бізнес», а не банківська діяльність, що викликає ряд суттєвих коригувань, передусім, в складі показників ефективності роботи банку.

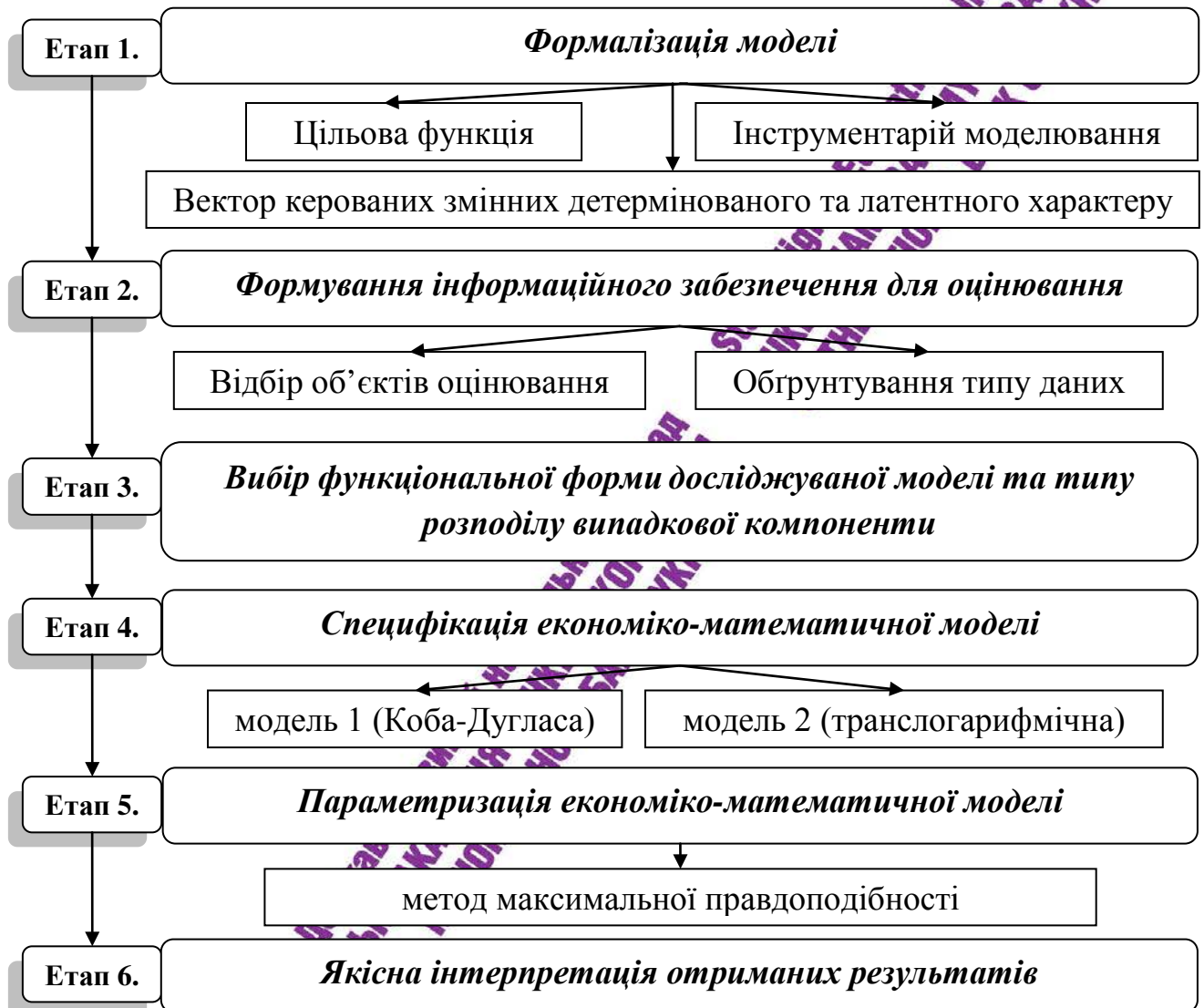

Рисунок 2.11 – Алгоритм реалізації науково-методичного підходу до визначення ефективності банківського бізнесу

В якості цільової функції запропоновано обрати показник прибутку до оподаткування (ЕВТ – earning before taxes) (формула (2.3)).

$$EBT(x_1, x_2, \dots, x_n) \rightarrow \max, \quad (2.3)$$

Такий вибір обумовлений тим, що ця величина, по-перше, є відображенням ефективності операційної діяльності банку та здатності менеджменту банку генерувати доходи, достатні для покриття витрат, пов'язаних з обслуговуванням майнового комплексу бізнесу, по-друге, є базисом для задоволення інтересів більш широкого кола стейкхолдерів, аніж величина чистого прибутку. Зокрема, це інтереси держави, пов'язані зі максимізацією потенційних податкових надходжень до державного бюджету. У випадку ж використання величини чистого прибутку, як основи грошового потоку, максимізуються переважно інтереси власників бізнесу.

Ідентифікація набору керованих змінних (детермінованих факторів впливу) під час провадження банківського бізнесу передбачає формування їх вектору, як елементу n -мірного простору, що складається з набору величин (координат вектору), які змінюються чітко визначеним чином, що, з точки зору вирішення економічних задач, дозволяє дослідити напрямок розвитку об'єкта дослідження – банківського бізнесу. Так, під вектором керованих змінних будемо мати на увазі сукупність керованих менеджментом характеристик банківського бізнесу, зміна яких дозволяє говорити про певний стан банківського бізнесу, та, відповідно, оцінювати рівень його ефективності. Отже, стан окремого банківського бізнесу може бути представлений додатньою точкою n -мірного евклідового простору, а множина таких точок призводить до існування простору станів відповідного банківського бізнесу (формула (2.4)):

$$X \in R^n = \{X = (x_1, x_2, \dots, x_n) \mid x_n \in R_+^1\} \quad (2.4)$$

В основу формування компонентного складу вектору керованих змінних покладено принципи виробничого підходу до провадження банківського бізнесу, пов'язаного з генеруванням його доходної та реалізації витратної складової, враховуючи при цьому виконання банком функцій фінансового посередника. За авторською пропозицією склад детермінованих факторів

впливу на величину прибутку до оподаткування з врахуванням особливостей банківського бізнесу має наступний вигляд (табл. 2.6).

До групи вхідних, з точки зору банківського бізнесу як виробничого процесу, керованих змінних включено два показники, які в сукупності дозволяють охарактеризувати витрати, пов'язані з провадженням бізнесу. Необхідність включення першого показника до складу керованих змінних під час управління ефективністю банківського бізнесу обумовлена тим, що використання матеріальних ресурсів є невід'ємною умовою ведення бізнесу, яка потребує наявності матеріально-технічної бази – приміщення, комп'ютерної техніки, телекомунікацій, мережі структурних підрозділів тощо.

Таблиця 2.6 – Компонентний склад вектору керованих змінних (детермінованих факторів впливу) для розрахунку рівня ефективності банківського бізнесу

Тип змінної	Позначення	Показник	Економічний зміст
вхідні параметри (C) виробничого процесу	C_1 (costs ₁)	Величина загальноадміністративних витрат на одиницю згенерованих доходів, тис. грн.	характеризує якість управління майновим комплексом бізнесу, тобто матеріальним капіталом банку
	C_2 (costs ₂)	Величина витрат на розвиток нематеріальної складової бізнесу на одиницю згенерованих доходів, тис. грн.	характеризує ступінь розвитку людського та клієнтського капіталу як основних складових інтелектуального капіталу
вхідні параметри (R) виробничого процесу	R_1 (revenue ₁)	Відсоток згенерованих чистих процентних доходів на одиницю робочих активів (чиста процентна маржа), %	визначає ефективність управлінських рішень щодо розміщення сформованої ресурсної бази
	R_2 (revenue ₂)	Відсоток згенерованих чистих непроцентних доходів на одиницю робочих активів (чиста непроцентна маржа), %	
додаткові параметри (Z)	Risk	Частка негативно класифікованих кредитів у структурі кредитного портфелю банку, %	є свідченням якості генерування процентних доходів банку та передумови його стійкості
	Asset	Розмір активів, тис. грн.	визначає масштаб бізнесу
	Spread	Чистий спред банку, %	характеризує ефективність виконання посередницької функції банку

Крім того, адміністративні витрати в загальній структурі витрат банків займають біля третини, та, відповідно, мають суттєвий вплив на отримання банком додатної маржі. Критерієм ефективності в даному випадку слугуватиме отримання максимальної величини прибутку до оподаткування за мінімальних адміністративних витрат на одиницю доходів банку, що є свідченням якості управління бізнесом та обґрунтованій програмі банку щодо оптимізації непродуктивних витрат. Серед традиційних напрямів зниження адміністративних витрат банків України є перегляд системи управління регіональною мережею, що дозволяє суттєво знизити витрати банків на утримання основних фондів та орендні платежі. Так, наприклад, серед тенденцій останніх років слід відзначити масштабне скорочення структурних підрозділів шляхом реорганізації філіалів у безбалансові відділення та відкриття точок самообслуговування з метою економії витрат. Так, за офіційними даними НБУ на початок 2010 р. налічувалося близько 1100 філіалів банків, 2011 р. – вже 741, 2012 р. – 400 одиниць.

Показник витрат на розвиток нематеріальної складової бізнесу на одиницю згенерованих доходів під час оцінювання рівня ефективності банківського бізнесу відображає ступінь розвитку менеджментом банку інтелектуального капіталу банку та спрямований на врахування такого чинника вартості бізнесу як нематеріальні активи, які завдяки своїм економічним властивостям здатні генерувати додаткову цінність для власників та мають довгостроковий вплив на функціонування бізнесу в цілому. Інтелектуальний капітал в контексті даного дослідження пропонується розглядати в вузькому розумінні, зосередившись, в першу чергу, на людській та клієнтській його складових, як передумов формування конкурентних переваг в сфері надання фінансових послуг. Ступінь розвитку інтелектуального капіталу окремим банком передбачає визначення величини інвестицій на його розвиток. Враховуючи обмеженість інформаційних джерел за окремими банками, за авторською пропозицією пропонується до їх складу включити витрати на персонал банку (містить витрати, пов'язані як з оплатою праці, так і

підвищенням їх кваліфікації та навчанням) та витрати на маркетинг та рекламу (включають витрати на розробку, вдосконалення та просування банківських продуктів, встановлення та підтримку існуючих взаємовідносин з клієнтами, проведення маркетингових досліджень ринку).

Група вихідних, з точки зору банківського бізнесу як виробничого процесу, керованих змінних характеризує здатність менеджменту банку генерувати процентні та непроцентні види доходів на одиницю робочих активів. Відокремлення показників генерування процентних та непроцентних доходів банку викликано тим фактом, що в умовах скорочення маржі за кредитними операціями отримання непроцентного доходу стає одним з джерел підтримання банківських доходів, а відповідно – й мінімального рівня прибутку. Привабливість ринку комісійно-посередницьких послуг викликана майже мінімальним рівнем ризику та відсутністю часового лагу між наданням подібних послуг та отриманням відповідних їм доходів. Джерелами отримання комісійних доходів банками України є не лише традиційні послуги комісійно-розрахункового характеру, а й сучасні послуги, пов'язані з дистанційними каналами обслуговування клієнтів, результатами крос-продажів, наприклад, агентські страхові комісії. Також слід додати, що розвиток банком продуктового ряду та технологій їх надання дозволяє встановлювати рівень плати, адекватний унікальності банківської пропозиції, а обсяг отриманого комісійного доходу є свідченням успішності вжитих заходів з позиції розвитку даного бізнес-напряму.

Крім того, в якості додаткових параметрів, які дозволяють врахувати специфічні особливості діяльності банку як фінансового посередника та бізнес-структури одночасно, запропоновано включити:

→ частку негативно класифікованих кредитів у структурі кредитного портфелю банку як показника якості активів та необхідної умови забезпечення стійкості банку, ґрунтуючись на роботі [50]. Адже реалізація кредитного ризику, який посідає домінуюче положення серед інших видів ризиків банківської діяльності, безпосередньо позначається на надходженнях банку та

капіталі через виникнення проблем, пов'язаних з повнотою та своєчасністю виконання позичальником зобов'язань згідно умов кредитного договору;

– розмір активів банку як індикатор масштабу провадження бізнесу та потенціалу для генерування операційного прибутку;

– чистий спред, який дозволяє врахувати посередницьку природу банківського бізнесу, зосередженого на трансформації фінансових ресурсів, та визначити ступінь успішності виконання цієї функції.

Отже, сформований вектор керованих змінних слугує з економічної точки зору, індикаторами якості управління банківським бізнесом; з математичної точки зору, вхідними даними, а саме точками n -мірного простору, сукупність яких дозволяє визначити еталонний рівень ефективності як комбінацію найкращих показників із сформованих векторів окремих банків на відповідну дату. Крім того, слід зазначити, що даний набір керованих змінних має детермінований характер впливу на величину операційного прибутку, в той час як існує ряд інших факторів впливу латентного характеру, ідентифікація яких є неможливою. На наш погляд, саме вплив латентних факторів призводить до недоотримання потенційно можливого фінансового результату, що вимагає визначення ступеню впливу таких факторів.

В якості інструментарію економіко-математичного моделювання для визначення рівня ефективності банківського бізнесу пропонуємо використати методологію побудови межі (фронту) ефективності, яка дозволяє завдяки можливостям параметричних методів економіко-математичного моделювання побудувати гіпотетичний банк зі 100% ефективністю, виходячи з наданої вхідної інформації щодо вектору керованих змінних та фактичних результатів функціонування банківського бізнесу, тим самим виявити ринковий потенціал; а використання стохастичного методу побудови межі ефективності (Stochastic Frontier Analysis) дозволить ідентифікувати вплив детермінованих та латентних факторів впливу на результат провадження окремого банківського бізнесу шляхом відокремлення компоненти неефективності в структурі статистичної помилки моделі.

В основу побудови еталонного банку закладено формування вектору-еталону $(X_1^{max}, X_2^{max}, \dots)$ елементи якого мають відповідні координати та формуються виходячи з поточних значень керованих змінних (x_{ij}^{act}) по всім банкам – бази оцінювання за принципом розподілу їх на фактори-стимулятори та фактори-дестимулятори (окрім додаткових параметрів, які є контролюючими змінними) (формула (2.5)):

$$X_1^{max} = \max x_{ij}^{act} \text{ (стимулятор - } R_1 \text{ та } R_2),$$

(2.5)

$$X_2^{max} = \min x_{ij}^{act} \text{ (дестимулятор - } C_1 \text{ та } C_2),$$

Таким чином, формалізований вигляд функції прибутку на основі стохастичного методу побудови межі ефективності наступний (формула (2.6) [151, 203, 204, 199, 217]):

$$EBT_i = f(\beta; X_i) + v_i - u_i, \quad (2.6)$$

де EBT_i – величина операційного прибутку i -банку;

β – вектор невідомих параметрів;

X_i – вектор керованих змінних детермінованого характеру i -банку;

v_i – статистична помилка;

u_i – компонент неефективності, відображає вплив вектору керованих змінних латентного характеру.

Реалізація наступного етапу – збору даних – потребує забезпечення відповідності статистичної бази даних вимогам достовірності та однорідності.

З метою виконання першої умови при формуванні бази даних нами було використано виключно офіційні джерела інформації: дані фінансової звітності банків України, що на постійній періодичній основі подаються до Національного банку України та розміщуються на офіційному сайті регулятора, річні та кварталні звіти банків розміщені також на офіційних сайтах банків та підтверджені аудиторськими компаніями.

Окремої уваги під час визначення рівня ефективності банківського бізнесу потребує вибір типу даних, покладених в основу розрахунків, та об'єктів оцінювання.

Слід зазначити, що дані можуть бути представлені у вигляді часових (динамічних) рядів (time-series data), просторових вибірок (cross-sectional data) та просторо-часових моделей – панельних даних (panel data). Так, за результатами аналізу часових рядів стає можливим отримання відповіді на питання – як змінювалася в часі ефективність; зазвичай використання часових рядів доцільно у випадку дослідження змін в рівні ефективності банківської системи внаслідок проведення, наприклад, економічних реформ чи змін в системі регулювання діяльності банків. Використання просторових даних дає можливість отримати усереднену оцінку рівня ефективності, як наприклад в роботі О. Мертенса та Дж. Урги [117], де за результатами аналізу показників 78 банків України у 1998 році було отримано рівень ефективності банківської системи 67,2%, чи роботі О.Вовчак та А. Пілявського [144], присвяченій визначенню рівня ефективності діяльності банків у 2008 р., який склав 87,3%. Таким чином, за результатами використання як часових, так і просторових даних оцінка має агрегований характер та пояснює поведінку середньостатистичного об'єкта дослідження, залишаючи поза увагою індивідуальні відмінності між об'єктами. У випадку визначення рівня ефективності банківського бізнесу особливого значення набуває саме врахування індивідуальних (специфічних) характеристик та рис кожного об'єкта дослідження – банку, які є латентними факторами впливу на результат провадження бізнесу та причиною недоотриманих вигід. Панельні дані ж дозволяють враховувати індивідуальні характеристики об'єктів дослідження, зосереджуючись на спостереженні за одними і тими самими ж економічними одиницями в послідовні проміжки часу.

Однією з умов апробації наукового-методичного підходу до визначення ефективності банківського бізнесу є забезпечення умови однорідності, та відповідно, співставності даних як з економічної, так і математичної точки

зору. З економічної точки зору, це означає однорідність умов провадження банківського бізнесу, що знайшло своє відображення в апробації підходу на дванадцяти банках України виключно першої групи за класифікацією НБУ, для яких характерним є приблизно однакова роль «маркет-мейкерів» на ринку банківських послуг та зосередження близько 40% активів всієї банківської системи України (табл. В.1). При виборі банків-об'єктів визначення ефективності також враховувався фактор інформаційної прозорості та доступності необхідних для розрахунків даних [71-82].

З метою усунення ефекту гетероскедастичності спостережень (інформаційна база для визначення ефективності банківського бізнесу сформована в табл. В.2), нормалізуємо величину прибутку до оподаткування на розмір активів банку, тим самим врахувавши масштаб діяльності як один із додаткових параметрів бізнесу з позиції виробничого процесу. Крім того, враховуючи наявність від'ємних значень показника прибутку до оподаткування за період дослідження та неможливість в подальшому логарифмування від'ємного числа, було проведено нормалізацію даних з метою уникнення логічних помилок при оцінці (формула (2.7)). Нормалізацію значень показника прибутку до оподаткування було здійснено шляхом додавання до ряду даних абсолютного мінімуму за аналізований період (максимальний збиток було зафіксовано у АБ «Укргазбанк» на рівні 3619328 тис. грн. у третьому кварталі 2009 року) та одиниці.

$$EVT_{it} = EVT_{it}^*, \quad (2.7)$$

$$EVT^* = EVT_{it} + \left| -EVT_{it} \max \right| + 1$$

Третій етап передбачає вибір функціональної форми досліджуваної моделі та обґрунтування типу розподілу випадкової компоненти. Даний етап можна вважати одним з найголовніших, оскільки саме від точності визначення форми досліджуваної залежності залежить економічна обґрунтованість знаходження еталонного рівня ефективності, та оцінка випадкової компоненти.

Слід зазначити, що найбільшого поширення серед класичних функціональних форм, спрямованих на ідентифікацію ефектів першого порядку досліджуваного об'єкта, набула функція Коба-Дугласа, а серед більш гнучких функціональних форм, здатних враховувати ефекти як першого, так і другого порядку, є транслогарифмічна функція (translog). В подальшому пропонуємо використати дві специфікації моделі – модель 1 (Коба-Дугласа) та модель 2 (транслогарифмічна, яка розкладається як квадратична функція), та з метою вибору найбільш адекватної даним функціональної форми при побудові межі ефективності скористатися тестом відношення логарифмів правдоподібностей (LR-test, likelihood-ratio test). Аналогічний тест пропонуємо використати при визначенні типу розподілу випадкової компоненти, який зазвичай обирається як напівнормальний (half-normal) або урізаний нормальний (truncated normal).

Враховуючи вищезазначене, та переходячи до четвертого етапу реалізації науково-методичного підходу, для визначення рівня ефективності банківського бізнесу отримуємо наступні дві специфікації моделі (формули (2.8), (2.9)):

Model 1:

$$\ln\left(\frac{EBT_{it}^*}{Asset_{it}}\right) = \beta_0 + \beta_1 \ln(C_{1it}) + \beta_2 \ln(C_{2it}) + \beta_3 \ln(R_{1it}) + \ln(R_{2it}) + \beta_5 \ln(Risk_{it}) + \beta_6 \ln(Spread_{it}) + \ln(v_{it}) - \ln(u_{it}) \quad (2.8)$$

Model 2:

$$\begin{aligned} \ln\left(\frac{EBT_{it}^*}{Asset_{it}}\right) = & \beta_0 + \sum_{j=1}^2 \beta_1 \ln(C_{jit}) + \frac{1}{2} \sum_{j=1}^2 \sum_{k=1}^2 \beta_2 \ln(C_{jit}) * \ln(C_{kit}) + \\ & \sum_{l=1}^2 \beta_3 \ln(R_{lit}) + \frac{1}{2} \sum_{l=1}^2 \sum_{m=1}^2 \beta_4 \ln(R_{lit}) * \ln(R_{mit}) + \sum_{n=1}^2 \beta_5 \ln(Z_{nit}) + \\ & \frac{1}{2} \sum_{n=1}^2 \sum_{p=1}^2 \beta_6 \ln(Z_{nit}) * \ln(Z_{pit}) + \frac{1}{2} \sum_{j=1}^2 \sum_{l=1}^2 \beta_7 \ln(C_{jit}) * \ln(R_{lit}) + \\ & \frac{1}{2} \sum_{j=1}^2 \sum_{p=1}^2 \beta_8 \ln(C_{jit}) * \ln(Z_{pit}) + \frac{1}{2} \sum_{l=1}^2 \sum_{p=1}^2 \beta_9 \ln(R_{lit}) * \ln(Z_{pit}) + \\ & \sum_{0=1}^3 \partial_0 s_{0t} + \ln(v_{it}) - \ln(u_{it}) \end{aligned} \quad (2.9)$$

де s_{ot} – даммі-змінна, що ідентифікує номер першого, другого та третього кварталу відповідно.

З метою врахування фактору сезонності, який властивий банківській діяльності в Україні, та відповідно суттєво впливає на величину операційного прибутку банку в різні квартали відповідного року, в модель (2.9) була включена даммі-змінна, як пояснююча змінна.

П'ятий етап передбачає безпосередньо параметризацію моделі – визначення коефіцієнтів при керованих змінних та оцінку величини компоненти неефективності – u_{it} на підставі наступної формули (2.10):

$$DI_{BPL_i} = 1 - \frac{M(Y_i | U_i, X_i)}{M(Y_i | U_i = 0, X_i)} \quad (2.10)$$

де DI_{BPL_i} – показник недоотриманих вигод і-банку;

M – математичне сподівання;

Y_i – фінансовий результат провадження бізнесу і-банку;

U_i – компонента неефективності і-банку;

$X_i = (R_{1i}; R_{2i}; C_{1i}; C_{2i}; Z_i; s_{it})$,

де X_i – вектор керованих змінних і-банку;

R_{1i} – відсоток згенерованих чистих процентних доходів на одиницю робочих активів (чиста процентна маржа);

R_{2i} – відсоток згенерованих чистих непроцентних доходів на одиницю робочих активів (чиста непроцентна маржа);

C_{1i} – величина загальноадміністративних витрат на одиницю згенерованих доходів банку;

C_{2i} – величина витрат на розвиток нематеріальної складової бізнесу на одиницю згенерованих доходів;

Z_i – коригуючі змінні ($Risk_i$ – частка негативно класифікованих кредитів у структурі кредитного портфелю банку; $Spread_i$ – чистий спред);

s_t – даммі-змінна, що ідентифікує номер кварталу.

На п'ятому етапі нами було використано комп'ютерну програму Frontier 4.1 [217], яка розроблена з метою оцінювання параметрів стохастичної межі ефективності методом максимальної правдоподібності. Реалізація процедури параметризації потребує формування вхідного файлу – «_data» (рис. В.1) та файлу інструкції – «_ins» (рис. В.2), у свою чергу програма забезпечує файлом-результатом –«_out» (рис. В.3).

Для формування вхідного файлу формується вектор-стовпчик результуючої ознаки (2.11) та матриця значень факторних ознак (2.12):

$$Y_i = \begin{pmatrix} y_{i1} \\ y_{i2} \\ y_{i3} \\ \dots \\ y_{it} \\ \dots \\ y_{iT} \end{pmatrix} \quad (2.11)$$

де i – номер банку;

$t = 1 \div T$ – період часу (номер кварталу).

$$X_i = \begin{pmatrix} R_{1i1} & R_{2i1} & C_{1i1} & C_{2i1} & Risk_{i1} & Spread_{i1} & s_1 & s_2 & s_3 \\ R_{1i2} & R_{2i2} & C_{1i2} & C_{2i2} & Risk_{i2} & Spread_{i2} & s_1 & s_2 & s_3 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ R_{1it} & R_{2it} & C_{1it} & C_{2it} & Risk_{it} & Spread_{it} & s_1 & s_2 & s_3 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ R_{1iT} & R_{2iT} & C_{1iT} & C_{2iT} & Risk_{iT} & Spread_{iT} & s_1 & s_2 & s_3 \end{pmatrix} \quad (2.12)$$

де s_1, s_2, s_3 – даммі-змінна, що ідентифікує номер кварталу.

Нами було апробовано чотири варіанти моделі – $model_1$ (формула (2.8)) з напівнормальним та урізаним нормальним розподілом та $model_2$ (формула (2.9)) також з напівнормальним та урізаним нормальним розподілом випадкової компоненти. За результатами статистичного тестування гіпотез нами було

надано перевагу $model_2$ – транслогарифмічній функції прибутку з напівнормальним розподілом (табл. 2.7).

Фрагменти процедури параметризації розробленої транслогарифмічної функції прибутку з напівнормальним розподілом представлені в додатку В,

Таблиця 2.7 – Результати статистичного тестування гіпотез щодо вибору функціональної форми та типу розподілу випадкової компоненти

Вибір функціональної форми	Нульова гіпотеза (H_0)	Альтернативна гіпотеза (H_1)
	$model_1$ (специфікація Коба-Дугласа)	$model_2$ (транслогарифмічна специфікація)
LLF (log likelihood function)	-37,4	-31,8
LR (likelihood-ratio $= -2[LLF_0-LLF_1]$)	-2 [-37,4-(-31,8)] = 11,2	
Кількість обмежень	2	
χ^2 крит. (1%)	9,21	
Висновок	відхилена	прийнята
Вибір типу розподілу випадкової компоненти	Нульова гіпотеза (H_0)	Альтернативна гіпотеза (H_1)
	урізаний нормальний розподіл	напівнормальний розподіл
LLF (log likelihood function)	-31,8	-38,9
LR (likelihood-ratio $= -2[LLF_0-LLF_1]$)	-2 [-37,4-(-31,8)] = 14,2	
Кількість обмежень	3	
χ^2 крит. (1%)	11,34	
Висновок	відхилена	прийнята

результати оцінювання параметрів функції – в табл. 2.8 (рис. В.4). Так, з 31 параметру функції 24 виявилися статистично значущими, що є свідченням суттєвості впливу коефіцієнтів на величину операційного прибутку. При цьому знаки та коефіцієнти при відібраних змінних управління (детермінованих факторах впливу) узгоджуються з економічним змістом.

Серед вихідних параметрів, відібраних для визначення ефективності провадження банківського бізнесу, незначну перевагу за силою впливу ($\beta_1=0,1610$) має здатність бізнесу генерування процентних доходів (порівняно зі здатністю генерування непроцентних доходів – $\beta_2=0,1398$), що пояснюється зосередженістю банківського бізнесу в Україні в сфері надання традиційних послуг, перш за все, кредитно-депозитного характеру.

Таблиця 2.8 – Результати оцінювання параметрів функції прибутку

Параметр	Оцінка параметру (coefficient)	Стандартна помилка (standard error)	t-значення (t-ratio)	Значущість параметру*	
β_0	-	-1,5687	0,6442	2,4350	**
β_1	R_1	0,1610	0,0430	3,7400	*
β_2	R_2	0,1398	0,0239	5,8532	*
β_3	C_1	-1,4774	0,4095	-3,6080	*
β_4	C_2	1,1094	0,3604	3,0781	*
β_5	Risk	-0,1445	0,0229	-6,3035	*
β_6	Spread	0,2764	0,03368	8,2180	*
β_7	$R_1 * R_1$	0,1667	0,0378	4,4124	*
β_8	$R_2 * R_2$	0,0109	0,0022	4,9097	*
β_9	$C_1 * C_1$	-0,0723	0,0100	-7,2190	*
β_{10}	$C_2 * C_2$	0,4614	0,1622	2,8446	*
β_{11}	Risk * Risk	0,0442	0,0317	1,3946	-
β_{12}	Spread * Spread	0,0382	0,0323	1,1833	-
β_{13}	$R_1 * R_2$	0,0759	0,0079	9,5838	*
β_{14}	$R_1 * Risk$	0,0970	0,0099	9,7720	*
β_{15}	$R_1 * Spread$	0,1557	0,0547	2,8453	*
β_{16}	$R_1 * C_1$	0,8882	0,2461	3,6088	*
β_{17}	$R_1 * C_2$	-0,6282	0,2977	-2,1102	**
β_{18}	$R_2 * Risk$	-0,0856	0,0462	-1,8525	***
β_{19}	$R_2 * Spread$	0,0713	0,0108	6,5754	*
β_{20}	$R_2 * C_1$	-0,1226	0,0662	-1,8524	***
β_{21}	$R_2 * C_2$	0,1335	0,1081	1,2354	-
β_{22}	Risk * Spread	-0,1842	0,0944	-1,9508	***
β_{23}	Risk * C_1	-0,1239	0,0838	-1,4789	-
β_{24}	Risk * C_2	0,1762	0,0894	1,9707	**
β_{25}	Spread * C_1	0,2034	0,0124	16,3594	*
β_{26}	Spread * C_2	-0,3943	0,1809	-2,1798	**
β_{27}	$C_1 * C_2$	-0,4868	0,0247	-19,6897	*
δ_0	сезонність	-25,1054	5,5406	-4,5312	*
δ_1	s_1 (1-й квартал)	1,1328	0,9874	1,1473	-
δ_2	s_2 (2-й квартал)	-1,4337	0,9432	-1,5200	-
δ_3	s_3 (3-й квартал)	12,7431	3,2234	3,9533	*
σ^2		10,5918	1,7322	6,1146	*
γ		0,9836	0,0035	279,6026	*

Примітки: * – значущість на 1% рівні, ** – на 5% рівні, *** – на 10% рівні.

Також очікуваним є негативний вплив змінної витрат на обслуговування майнового комплексу бізнесу на одиницю загальних доходів банку ($\beta_3 = -1,4774$) та частки негативно класифікованих кредитів ($\beta_5 = -0,1445$).

Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує додатній знак та сила впливу ($\beta_4 = 1,1094$) змінної показника розвитку нематеріальної складової банківського бізнесу, що підтверджує вище розглянуте місце інтелектуального капіталу у забезпеченні фінансових результатів бізнесу. Незважаючи на витратний характер показника (відповідно негативний вплив на величину операційного прибутку), він демонструє здатність нематеріальної складової бізнесу створювати довгострокову цінність, яка в кінцевому випадку знаходить своє відображення у фінансових показниках банку. Величина спреду банку традиційно є стимулюючим фактором впливу на величину операційного прибутку, що і підтверджується отриманим додатнім знаком параметру ($\beta_3 = 0,2764$).

Слід також додати, що можливості транслогарифмічної функції прибутку охарактеризувати вплив різноманітних комбінацій детермінованих факторів (ефектів другого порядку) за рахунок гнучкої функціональної форми лише підтверджують напрямок впливу вище згаданих основних шести факторів. Таким чином, виходячи з результатів оцінювання параметрів функції прибутку можна зробити висновок, що витратна складова провадження банківського бізнесу характеризується більш вагомим внеском, ніж доходна, у можливості ефективного функціонування бізнесу, порівняно з іншими банками. Результати врахування фактору сезонності підтверджують суттєвий його вплив, що узгоджується з отриманими раніше висновками автора щодо сезонності банківської діяльності в Україні (підрозділ 2.2).

Розглянувши вплив детермінованих змінних управління, перейдемо до аналізу основних результатів оцінювання функції прибутку, а саме значення параметру випадкової компоненти, яка дозволить ідентифікувати внесок латентних факторів, що обумовлює величину недоотриманих вигід окремого банківського бізнесу, порівняно з потенційними можливостями на ринку.

Перш за все, акцентуємо увагу на тому, що значущість параметрів σ^2 (випадкової компоненти – параметру неефективності) та γ (ступеню впливу компоненти неефективності на відхилення від еталонного рівня ефективності, тобто величину недоотриманих вигід – відповідно 98% відхилення фактичного рівня ефективності від еталонного пояснюється неефективністю, і лише 2% – випадковою помилкою) підтверджує адекватність розробленої моделі в цілому та доцільність виокремлення групи латентних факторів впливу на величину операційного прибутку.

За результатами апробації науково-методичного підходу до визначення ефективності банківського бізнесу (на даних дванадцяти банків України) (табл. В. 3.), слід відмити загальну тенденцію до зниження його середнього рівня (рис. 2.12).

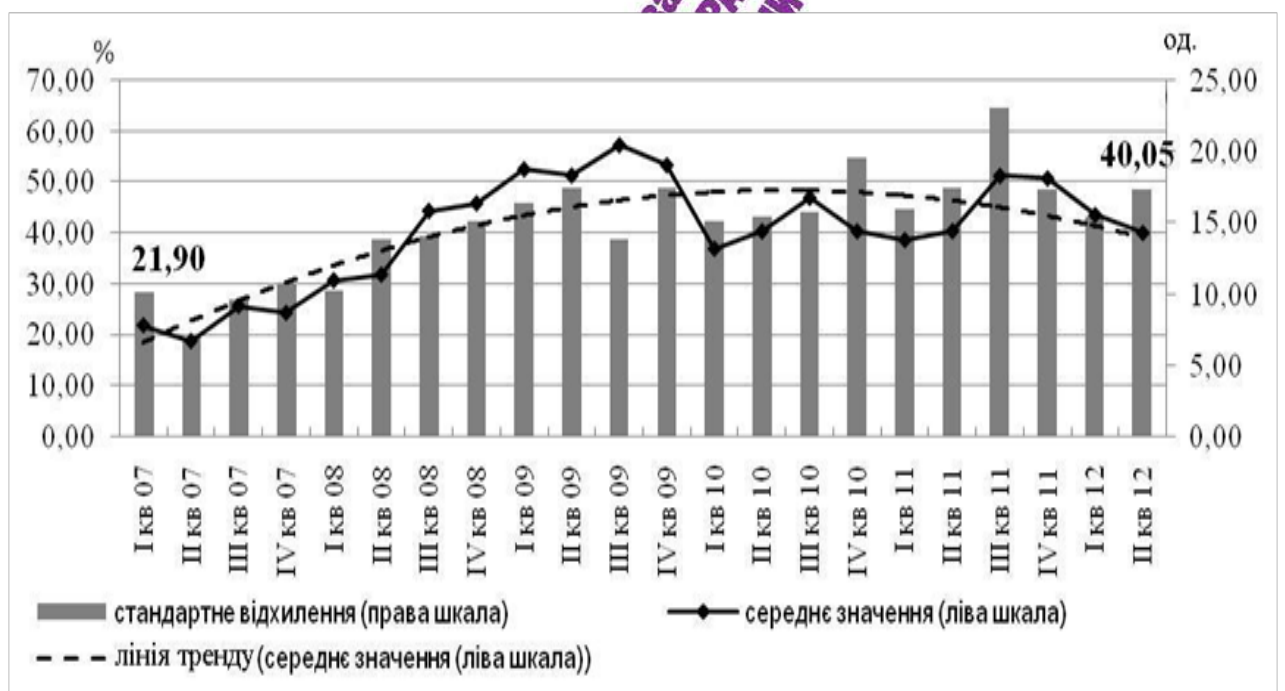

Рисунок 2.12 – Динаміка середнього рівня ефективності банківського бізнесу – показника недоотриманих вигід DI_{BPL} розрахованого за даними 12 найбільших банків України

Це пояснюється, перш за все, посиленням тиску несприятливого макрота мезо- середовища на провадження бізнесу, а саме періодом економічного

спаду, макроекономічною нестабільністю (в т.ч. девальваційними процесами), зниженням ділової активності суб'єктів господарювання та погіршенням майнового стану фізичних осіб, як потенційних джерел генерування доходів; підвищенням вартості обслуговування майнового комплексу, в т.ч. за рахунок не завжди економічно раціональній кількості персоналу та структурних підрозділів окремих банків.

Крім того, спостерігається тенденція підвищення мінливості рівня ефективності, що означає посилення розривів між ефективністю досліджуваних банків, не дивлячись на поступове зростання середнього його значення в посткризовий період.

Переходячи до аналізу результатів визначення індивідуальних рівнів ефективності банківського бізнесу, заслуговує на увагу рейтинг досліджуваних банків за середнім рівнем ефективності (рис. 2.13).

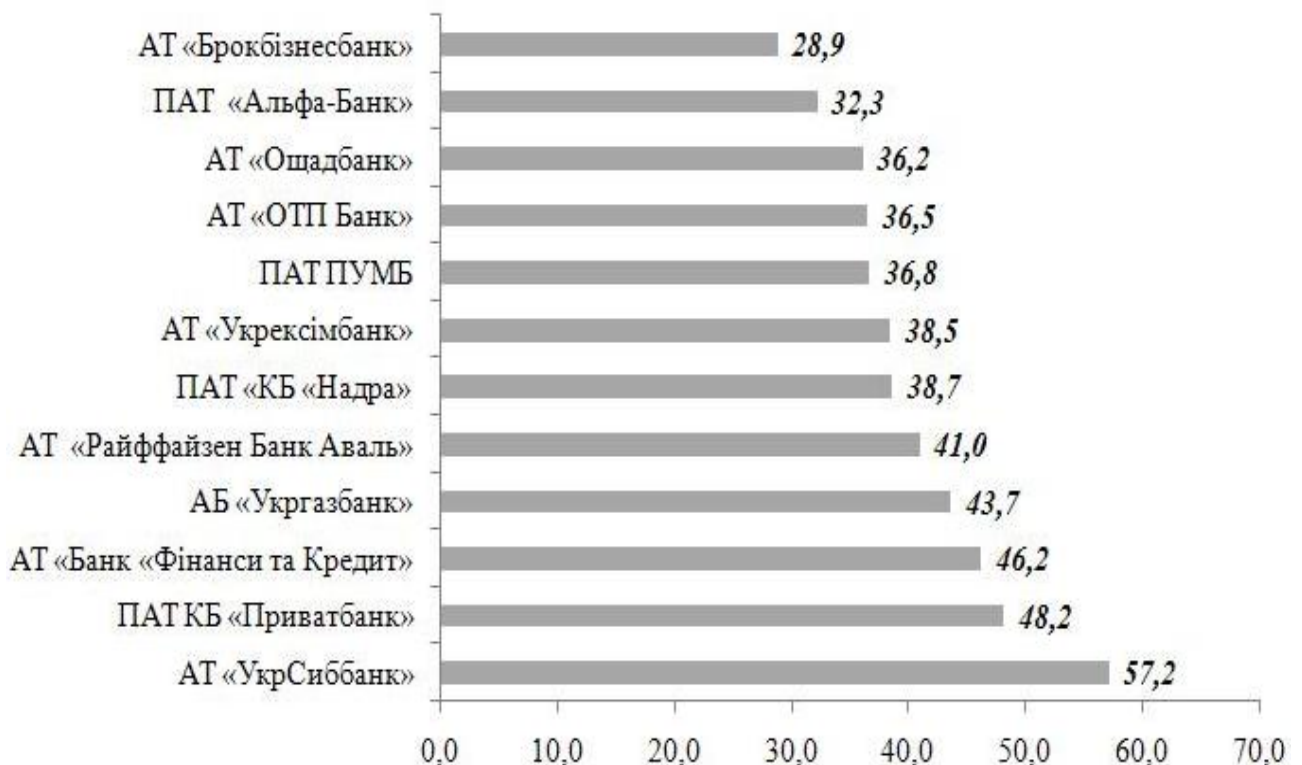

Рисунок 2.13 – Рейтинг банків за показником недоотриманих вигід DI_{BPL}

протягом 2007–1-го півріччя 2012 рр. (%)

Як видно з наведеного рейтингу, до трійки лідерів за середнім рівнем ефективності провадження бізнесу входить АТ «Брокбізнесбанк», ПАТ «Альфа-Банк» та АТ «Ощадбанк», в той час як ПАТ КБ «Приватбанк» та АТ «УкрСиббанк» зайняли найнижчі позиції рейтингу.

Порівняння рейтингу досліджуваних банків за традиційними показниками ефективності (прибутковістю діяльності) з рейтингом банків за розрахованим рівнем ефективності засвідчив неспівпадіння позицій більшості банків, що підтверджує неадекватність розповсюдженого підходу до визначення ефективності за рівнем прибутковості (табл. 2.9).

Таблиця 2.9 – Порівняння рейтингу досліджуваних банків за середнім рівнем ефективності провадження бізнесу та прибутковості діяльності протягом 2007–1-го півріччя 2012 рр.

№	Назва банку	Місце в рейтингу за рівнем				
		ефективності	прибутковості	в т.ч. за		
				рентабельністю капіталу (ROE)	рентабельністю активів (ROA)	величиною чистого прибутку
1	АТ «Брокбізнесбанк»	1	5	5	5	5
2	ПАТ «Альфа-Банк»	2	6	7	6	7
3	АТ «Ощадбанк»	3	2	4	2	2
4	АТ «ОТП Банк»	4	4	3	3	4
5	ПАТ ПУМБ	5	8	8	9	6
6	АТ «Укрексімбанк»	6	3	2	4	3
7	ПАТ «КБ «Надра»	7	10	10	10	10
8	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	8	9	9	8	9
9	АБ «Укргазбанк»	9	12	12	12	12
10	АТ «Банк «Фінанси та Кредит»	10	7	6	7	8
11	ПАТ КБ «Приватбанк»	11	1	1	1	1
12	АТ «УкрСиббанк»	12	11	11	11	11

Так, лідер ринку банківських послуг України за рівнем прибутковості діяльності протягом останніх п'яти років ПАТ КБ «Приватбанк»

характеризується низьким рівнем ефективності провадження бізнесу, порівняно з іншими банками, тоді як, наприклад, ПАТ «Альфа-Банк», не відрізняючись високим рівнем прибутковості, є одним з лідерів за рівнем ефективності.

Отримані результати дають змогу зробити висновок, що високий рівень прибутковості не завжди є свідченням оптимальності ведення бізнесу та високого рівня якості управління, а місце в останніх позиціях означає значний потенціал підвищення ефективності, та як, наслідок, зростання інвестиційної привабливості бізнесу.

У межах авторського підходу до дослідження банківського бізнесу на засадах порівняльної ефективності, який дозволяє ідентифікувати величину недоотриманих вигід окремим банком, на наш погляд, заслуговує на увагу динаміка індивідуальних рівнів ефективності провадження бізнесу. Так, протягом 2007 – 1-го півріччя 2012 рр. серед дванадцяти досліджуваних банків можна виокремити три групи банків:

– до першої входять банки, менеджменту яких вдалося підвищити рівень ефективності бізнесу (рис. В.5). Таким виявився лише АТ «Райффайзен Банк Аваль» (DI_{BPL} знизився за аналізований період з 33, 87% до 23,40%). До цієї групи банків також можна віднести ПАТ ПУМБ – лінія тренду показника недоотриманих вигід має нисхідний характер, незважаючи на підвищення за аналізований період з 11,60% до 24,56%;

– до другої – банки, які характеризуються стабільним рівнем ефективності, та відповідно незначним ступенем його мінливості (рис. В.6). Це АТ «Брокбізнесбанк», ПАТ «Альфа-Банк», ПАТ «КБ «Надра» та АТ «Банк «Фінанси та Кредит»;

– до третьої – банки, рівень ефективності бізнесу яких суттєво знизився. Це ПАТ КБ «Приватбанк», АТ «Укрексімбанк», АТ «Ощадбанк», АТ «УкрСиббанк», АТ «ОТП Банк» та АБ «Укргазбанк» (рис. В.7).

Отже, варто зазначити, що величина недоотриманих вигід окремого банківського бізнесу обумовлена дією його «індивідуальних рис», про що свідчать різні рівні ефективності бізнесу, банки яких працюють в однорідних

умовах та під впливом однакових зовнішніх факторів. Враховуючи це, окрім проведення діагностування рівня ефективності банківського бізнесу, необхідним та практично значущим стає виявлення основних детермінант відхилення фактичного рівня ефективності від еталонного з метою з'ясування напрямів його підвищення та використання потенційних можливостей.

Висновки до розділу 2

1. В роботі обґрунтовано, що управління ефективністю банківського бізнесу повинно здійснюватися на засадах системного підходу, враховуючи нерезультативність одиничних управлінських заходів, спрямованих на вирішення проблем окремих сторін розвитку банківського бізнесу.

Викладено концептуальні основи формування системи управління ефективністю банківського бізнесу як: 1) складової вартісно-орієнтованого управління банківським бізнесом, що обумовлює необхідність обрання показника вартості в якості критерію ефективності; 2) цілісної впорядкованої сукупності елементів організаційно-цільового (суб'єкт, об'єкт, мета, принципи) та функціонально-інформаційного (оцінювання, аналіз та вибір стратегії) забезпечення, спрямованої на мінімізацію недоотриманих прямими стейкхолдерами банківського бізнесу вигід.

2. Визначено, що впровадження системи управління ефективністю банківського бізнесу передбачає уточнення стратегічної мети провадження банківського бізнесу, визначення поточної вартості банківського бізнесу, забезпечення узгодженості організаційної і фінансової структури банку та адаптацію системи управління ефективністю банківського бізнесу до індивідуальних потреб банку, безпосередньо реалізацію шляхом використання її результатів під час прийняття управлінських рішень в банку за окремими функціями та напрямками діяльності.

3. Взаємоузгодженість основних положень системи управління ефективністю банківського бізнесу та вартісно-орієнтованого управління банківським бізнесом забезпечується в межах модулів «стратегія» (система управління ефективністю банківського бізнесу конкретизує спосіб досягнення стратегічної мети провадження бізнесу – максимізація вартості банківського бізнесу шляхом мінімізації показника недоотриманих вигід), «корпоративне управління» (за допомогою врахування інтересів групи опосередкованих стейкхолдерів під час визначення рівня ефективності банківського бізнесу) та «корпоративні фінанси» (за рахунок інтегрованого підходу до управління чинниками створення вартості).

4. Конкретизовано організаційно-цільове (мета, суб'єкт, об'єкт, принципи), функціональне та інформаційне забезпечення системи управління ефективністю банківського бізнесу, визначено їх значення в управлінні нею. За рахунок побудови системи управління ефективністю банківського бізнесу як процесно-орієнтованої, безперервної та систематичної послідовності управлінських рішень щодо оцінювання (спрямованого на визначення величини недоотриманих вигід банківським бізнесом), аналізу (зосередженого на ідентифікації детермінант (умов) забезпечення ефективності банківського бізнесу) та вибору стратегії управління ефективністю банківського бізнесу, забезпечується мінімізація недоотриманих вигід з метою сприяння довгостроковому розвитку бізнесу та максимізації його вартості.

5. З'ясовано, що в межах вартісно-орієнтованого управління банківським бізнесом суттєвих змін зазнає роль оцінювання в системі управління ефективністю банківського бізнесу шляхом перенесення акцентів з виконання ним виключно діагностично-контрольної функції (співвідношення в координатах «результат-витрати», «план-факт») на посилення діагностично-пошукової функції (визначення недоотриманих можливостей). Систематизація науково-методичних підходів до визначення ефективності банків в цілому (коефіцієнтний, аналітичний, граничний, рейтинговий, вартісний) дозволила впорядкувати їх залежно від суб'єкта (власник, менеджмент, регулятор, інші

зацікавлені сторони) та умов проведення оцінки ефективності (доступності ринкової інформації). Автором обґрунтовано для цілей оцінювання ефективності банківського бізнесу доцільність застосування граничних методів, спрямованих на визначення ступеню відхилення фактичних результатів роботи від потенційно можливих на ринку, з відповідної адаптацією до специфічних умов провадження банківського бізнесу.

6. Ґрунтуючись на методології стохастичного фронтального аналізу автором в якості індикатору ефективності банківського бізнесу запропоновано використовувати показник недоотриманих вигід – DI_{BPL} (його зменшення свідчить про підвищення ефективності банківського бізнесу, а зростання – навпаки). Запропонований науково-методичний підхід до його розрахунку враховує показники результативності банківської діяльності (чиста процентна та непроцентна маржа), витратності (витрати на обслуговування майнового комплексу та розвиток нематеріальних активів) та коригуючі показники (рівень кредитного ризику, масштаб діяльності та чистий спред). Показник недоотриманих вигід дозволяє визначити величину недоотриманого доходу внаслідок прийняття управлінських рішень, які не відповідають найбільш раціональному (оптимальному) варіанту його провадження.

7. Результати апробації науково-методичного підходу на даних найбільших банків України за 2007-1-е півріччя 2012 рр. свідчать про зниження середнього рівня ефективності банківського бізнесу (DI_{BPL} зріс з 21,90 до 40,05%) та посилення диференціації банків за рівнем ефективності бізнесу. Автором виявлено розбіжності позицій досліджуваних банків в рейтингах, складених на основі запропонованого показника ефективності банківського бізнесу та традиційних показників рентабельності, що є свідченням неспроможності останніх адекватно відображати результативність провадження банківського бізнесу з точки зору повноти реалізації потенційних можливостей.

Основні положення даного розділу дисертаційного дослідження опубліковано автором у роботах [21, 22, 24, 25, 26, 34, 37].

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО АНАЛІЗУ ТА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

3.1 Дослідження факторів впливу та умов забезпечення ефективності банківського бізнесу в Україні

Незважаючи на те, що традиційно аналіз розглядають як різновид управлінської діяльності, направлений на дослідження економічних закономірностей та причинно-наслідкових зв'язків на будь-якому етапі управління (планування, організації, мотивації, контролю), тобто не виокремлюючи його в окремий етап управління, згідно розробленої системи управління ефективністю банківського бізнесу аналіз є відокремленим етапом, який проводиться за результатами оцінки його рівня, іншими словами, має підсумковий характер. У даному випадку він спрямований на виконання головної його функції – пошук та виявлення резервів підвищення бажаного результату, у випадку аналізу ефективності банківського бізнесу – ідентифікацію найбільш релевантних факторів впливу та умов її забезпечення.

Практична значущість дослідження факторів впливу та умов забезпечення ефективності банківського бізнесу обумовлена тим, що його результати становлять інтерес в межах компетенції основних груп стейкхолдерів банківського бізнесу в процесі прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень. Зокрема:

– власниками банківського бізнесу. З позиції існуючих акціонерів – під час визначення стратегічних орієнтирів подальшого розвитку, з позиції ж потенційних власників – при обґрунтуванні інвестування коштів в той чи інший банківський бізнес;

- менеджментом банку – при формуванні оптимальної стратегії розвитку бізнесу на ринку;
- регулятором грошово-кредитного ринку (інтерес викликаний існуючим зв'язком «ефективність банківської діяльності – стабільність грошових потоків – стабільність функціонування банку як елемента банківської системи»);
- органами державної та місцевої влади при розробці та реалізації соціально-економічних програм розвитку та відведення особливої ролі окремим банкам;
- клієнтами та партнерами при виборі банків з позиції надійності відносин.

Підґрунтям для теоретичної значущості дослідження факторів впливу та умов забезпечення ефективності банківського бізнесу є те, що, незважаючи на вище зазначену практичну значущість, на сьогоднішній день, на жаль, рівень наукової розробки у даному напрямку є доволі низьким; в літературі з досліджуваної проблематики представлені лише поодинокі спроби дослідити фактори ефективності банків України [117, 144, 145]. Крім того, поза увагою вітчизняних та зарубіжних дослідників залишається питання обґрунтування системного взаємозв'язку факторів, що значно знижує результативність подальших управлінських рішень.

На наш погляд, при обґрунтуванні умов забезпечення та факторів впливу на ефективність банківського бізнесу, слід врахувати, з одного боку, багаточисельність класифікаційних ознак при їх розмежуванні, що зумовлено існуванням тісних взаємозв'язків між факторами та багатоаспектністю їх впливу, з іншого боку, необхідність виокремлення ключових ознак з метою формалізації впливу лише найбільш релевантних. Враховуючи те, що за результатами дослідження, проведеного консультаційною фірмою McKinsey, 85% кількісних параметрів, які впливають на ефективність функціонування світових компаній, є внутрішніми і знаходяться під контролем керівництва, і лише 15% – зовнішні фактори [228], нами пропонується відокремити фактори впливу на ефективність банківського бізнесу та умови її забезпечення (рис. 3.1).

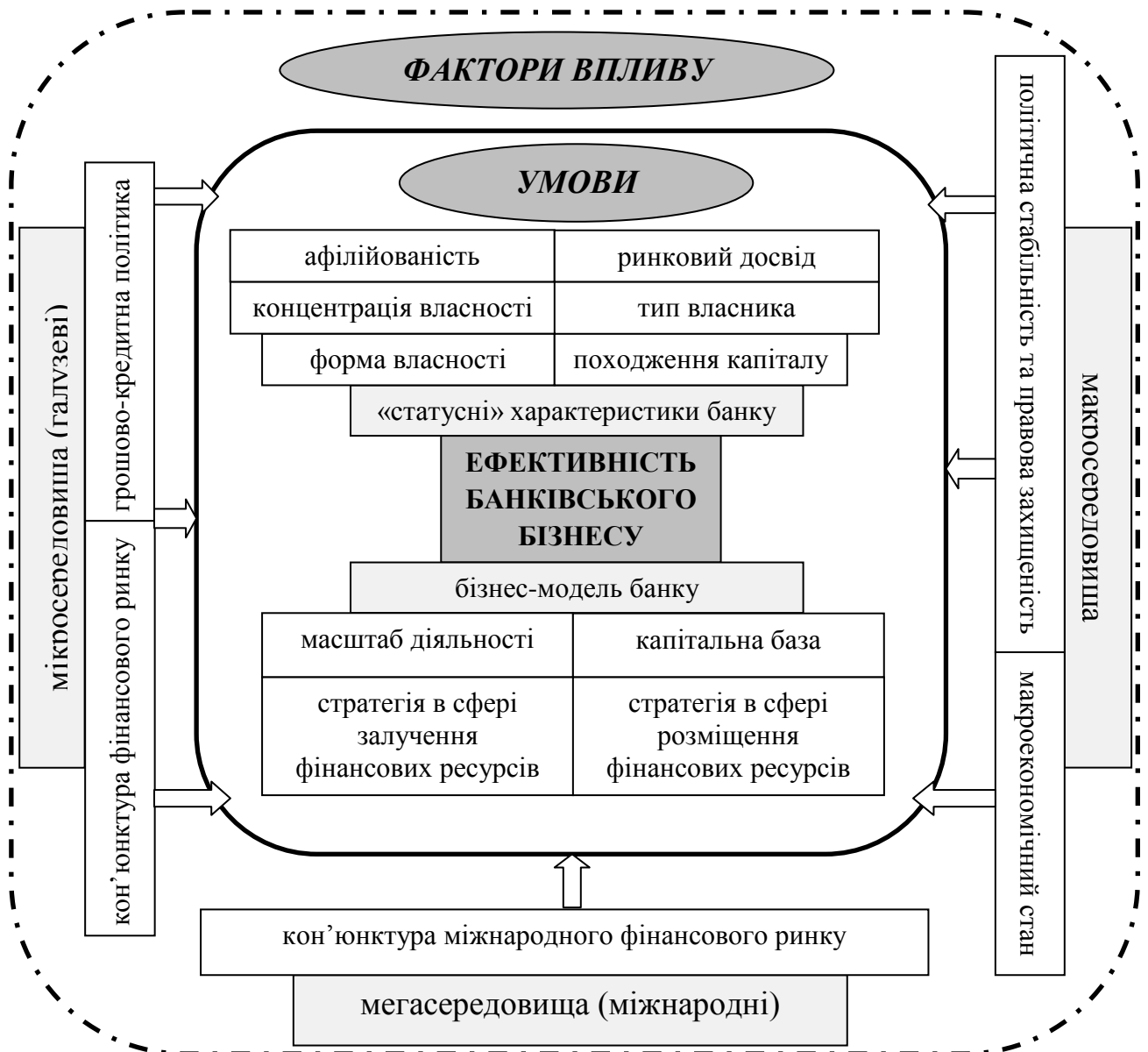

Рисунок 3.1 – Фактори впливу та умови забезпечення ефективності банківського бізнесу

Так, під факторами впливу будемо розуміти зовнішні, по відношенню до банківського бізнесу, компоненти середовища, під дією яких досягається ефективність, а під умовами її забезпечення – внутрішні, по відношенню до банківського бізнесу, компоненти середовища, за участі яких досягається ефективність.

В основу подібного розмежування покладено, окрім ознаки походження фактору (зовнішні та внутрішні), ознаку керованості окремою групою

стейкхолдерів (акціонерами, менеджментом, регулятором, державою). Так, фактори впливу є керованими з точки зору опосередкованих стейкхолдерів, в той час як умови забезпечення ефективності банківського бізнесу – з точки зору прямих (менеджменту та власників бізнесу). Такий поділ дозволить ідентифікувати основні умови ефективності з точки зору можливостей їх подальшого коригування в межах компетенції окремих груп стейкхолдерів.

Крім цього, підкреслимо, що під час ідентифікації умов та факторів ефективності потрібно враховувати можливості їх виміру (кількісні та якісні), термін дії (постійні, що діють протягом всього періоду функціонування банку, та фактори, що носять тимчасовий характер), ступінь взаємообумовленості (прості та складні) та характер впливу (поточні чи такі, що здійснюють вплив протягом визначеного лагу часу), що дозволить підвищити точність моделювання факторів ефективного функціонування банківського бізнесу. За результатами дослідження впливу факторів/умов та інтерпретації отриманих даних важливого значення набувають ознаки щільності їх зв'язку з ефективністю, на пряму впливу (стимулюючий/дестимулюючий) та можливості подальшого управління ними.

Перейдемо до розгляду внутрішніх факторів впливу, тобто умов забезпечення ефективності банківського бізнесу, які, в свою чергу, пропонуємо поділяти на:

– «статусні» характеристики банку, які дозволяють окреслити внутрішню побудову бізнесу та загальні засади його функціонування. Це в подальшому дозволить порівнювати однорідні групи банків в межах одного середовища (наприклад, приватні банки з приватними);

– контекстні характеристики банку, що відображають зміст банківської діяльності та формують відповідну бізнес-модель банківського бізнесу.

Узагальнюючи досвід наукових досліджень, присвячених аналізу ефективності банків [15, 123, 203, 204], на наш погляд, серед «статусних» характеристик банку особливої уваги потребують форма власності банку, резидентність власників та їх концентрація в капіталі, тип власника, ринковий

досвід, афілійованість. Особливістю перелічених умов забезпечення ефективності банківського бізнесу є неоднозначність впливу в межах окремої країни. Це пов'язано з національними традиціями та історичним досвідом провадження бізнесу, ступенем розвитку товарно-грошових відносин та регулюванням грошово-кредитних, рівнем економічного розвитку, в т.ч. правовою захищеністю та прозорістю.

Тому в межах кожної «статусної» характеристики банківського бізнесу пропонуємо, ґрунтуючись на результатах проведених наукових досліджень та з урахуванням національних особливостей його провадження, побудувати ряд гіпотез щодо їх впливу на ефективність банківського бізнесу в Україні з метою подальшої перевірки.

1. Форма власності. Визнаним є той факт, що присутність держави в фінансовому секторі країни шляхом створення державних банків обумовлена існуванням рядом завдань, не властивих універсальним комерційним банкам, та спрямованих на виконання певних функцій держави (кредитна підтримка визначених галузей економіки чи окремих верств населення). Переважна більшість наукових праць, присвячена порівнянню ефективності державних та приватних банків, емпірично підтверджує перевагу останніх [209]. Це зумовлено, по-перше, особливістю державних банків, діяльність яких спрямована на виконання соціально значимих, але часто економічно не вигідних банківських операцій, по-друге, тим, що державні банки зазвичай виступають інструментом реалізації інтересів певних політичних сил країни переважно популістського характеру, та, як наслідок, прийняття неефективних управлінських рішень, що є характерним для країн з перехідною економікою та країн, що розвиваються [15, 123, 213, 231, 236].

Щодо України, то, на наш погляд, існують передумови поставити під сумнів тезу щодо переваги приватних банків в Україні над державними. А саме, незважаючи на задекларовану функціональну спрямованість діяльності державних банків (АТ «Укрексімбанк» – кредитування експортно-орієнтованих українських підприємств, АТ «Ощадбанк» – обслуговування державних

установ (НАЕК «Енергоатом», УДППЗ «Укрпошта», НАК «Нафтогаз України» тощо), слід констатувати відсутність економічно не вигідних умов ведення банківського бізнесу. Наприклад, в умовах збитковості банківського бізнесу в Україні в цілому протягом останніх трьох років АТ «Ощадбанк» та АТ «Укресімбанк» демонстрували стабільний позитивний фінансовий результат.

Так, державні банки, за підтримки держави, мають можливість залучати кошти на більш вигідних умовах, порівняно з приватними. АТ «Ощадбанк» є єдиним банком на ринку, який наділений державною гарантією збереження вкладів населення, що безумовно підвищує рівень довіри до банку та розширює коло потенційних клієнтів, АТ «Укресімбанк» є одним з лідерів за обсягами залучення довгострокових ресурсів на міжнародних ринках капіталу, в тому числі за програмами співробітництва з міжнародними фінансовими установами.

Враховуючи вищезазначене, в якості гіпотези висуваємо припущення про приблизно однаковий рівень ефективності приватних та державних банків (Гіпотеза 1).

2. Походження капіталу банківського бізнесу. В умовах глобалізації фінансових ринків та проникнення іноземних капіталів на місцеві ринки важливого значення набуває фактор резидентності власників банківського бізнесу. Питання допуску іноземного капіталу в національну банківську систему та знаходження його оптимальної межі, дослідження основних переваг та недоліків присутності іноземних банків завжди були в центрі наукових дискусій. Водночас на сьогоднішній день залишаються малодослідженими наслідки експансії іноземного капіталу в банківську систему України з позиції ефективності ведення банківського бізнесу. Здійснений в першому розділі дисертаційного дослідження аналіз особливостей проникнення іноземного капіталу у країни Східної Європи, та Україну зокрема, і основні результати міжнародних досліджень [204, 208, 225], дають змогу припустити, що банки з іноземним капіталом є більш ефективними порівняно з вітчизняними (Гіпотеза 2). На наш погляд, головними передумовами для сформованої гіпотези є:

– по-перше, впровадження іноземними банками сучасних інноваційних технологій, спрямованих як на створення нових банківських продуктів, так і на удосконалення існуючого продуктового ряду, підвищення якості обслуговування клієнтів, автоматизацію внутрішніх бізнес-процесів, що в сукупності дозволяє іноземним банкам нарощувати клієнтську базу та, відповідно, доходи;

– по-друге, високий рівень корпоративного управління в банках з іноземним капіталом, як наслідок, мінімальні агентські конфлікти між власниками та менеджерами, та координованість стратегії банківського бізнесу;

– по-третє, це доступність більш дешевих джерел фондування банківської діяльності від материнського банку.

3. Концентрація власності. До факторів організаційно-правового характеру ефективності банківського бізнесу пропонуємо також включити фактор концентрації власності, ґрунтуючись на досвіді подібного дослідження [123]. Слід підкреслити, що дослідження взаємозв'язку концентрації власників та ефективності набуває особливої актуальності з огляду на сучасні тенденції щодо підвищення прозорості банків, та, як наслідок, впровадження регуляторних вимог до розкриття інформації про структуру власності банків.

Зазначимо, що питання впливу рівня концентрації власників на результати функціонування бізнесу традиційно є одним з предметів дослідження теорії корпоративного управління та обумовлено існуванням агентської проблеми між принципалами (власниками) та агентами (менеджерами). Згідно теорії корпоративного управління в банках [103], відокремлення процесів володіння та управління призводить до того, що менеджери, приймаючи управлінські рішення, керуються власними інтересами, що, як правило, суперечить основній меті акціонерів. У такому випадку система внутрішнього контролю слугує одним з механізмів забезпечення злагодженого управління банком, однак дієвість такого механізму обмежена у випадку «розпорошеної» структури власності. Таким чином, можна припустити, що концентрація банківського капіталу в межах обмеженої кількості власників є

дієвим способом контролю над процесом прийняття управлінських рішень менеджментом, що обумовлює вищий рівень ефективності (Гіпотеза 3).

4. Тип власника банківського бізнесу. Потреба у виокремленні типу власника (інвестора) банку, як внутрішнього фактору впливу на рівень ефективності банківського бізнесу, лежить в площині корпоративного управління. Зокрема, в якості одного з критеріїв оптимальності структури власності (як умови попередження виникнення агентських конфліктів, та, як наслідок, фактору ефективності бізнесу), на думку Костоюка О.М. [103], слід вважати присутність інституційних інвесторів у структурі власності. Це пов'язано з тим, що широкого поширення серед економістів набула думка про те, що саме інституційні інвестори (компанії, банки, інвестиційні фонди тощо) володіють найбільшим рівнем знань в сфері корпоративного управління за рахунок професійного досвіду. Водночас мотивом володіння банківським бізнесом індивідуальними інвесторами зазвичай вважають не інвестиційний, а спекулятивний. Виходячи з цього, можна припустити, що наявність в структурі власності банку інституційного інвестору, як основного акціонера, є ознакою більш високого рівня ефективності, ніж за умов присутності індивідуального інвестора в подібній ролі (Гіпотеза 4).

5. Ринковий досвід банку. Наступною потенційною умовою забезпечення ефективності банківського бізнесу може бути ринковий досвід банку, або тривалість його присутності на ринку. З одного боку, «старі» банки повинні бути більш ефективними за рахунок, по-перше, обізнаності з особливостями поведінки ринку, по-друге, стабільності клієнтської бази, по-третє, високого рівня довіри у суспільстві. З іншого боку, «молоді» банки можуть виступити як більш ефективні за рахунок спеціалізації на одному із актуальних та високоприбуткових бізнес-напрямків на ринку.

Зазначимо, що під час фінансово-економічної кризи Україні суттєвих проблем зазнали переважно банки з найбільшим досвідом роботи на ринку – наприклад, ТОВ «Укрпромбанк» (рік створення – 1989, наразі у стадії ліквідації), ПАТ «Комерційний банк «Надра» (рік створення – 1993), ПАТ

«Промінвестбанк» (рік створення – 1992). Водночас викликає сумнів, що причини погіршення фінансового стану було обумовлено ринковим досвідом банку, тому припустимо, що зв'язок між ринковим досвідом та неефективністю банківського бізнесу відсутній (Гіпотеза 5).

6. Афілійованість. Тенденції щодо посилення інтеграційних процесів на ринку шляхом розширення масштабів бізнесу, формування великих бізнес-груп та поглинання малих фірм останнім часом можна спостерігати і на фінансовому ринку. Відтак є всі підстави говорити про афілійованість банку як внутрішній фактор впливу на ефективність банківського бізнесу. Керуючись ст.2 Закону України «Про банки та банківську діяльність» [150], афілійованою особою вважається та юридична особа, яка має в банку істотну участь, або та, в якій банк має істотну участь. Іншими словами, факт афілійованості дає можливість говорити про існування спільних економічних інтересів. Останнім часом спостерігається посилення уваги до проблеми відносин банку з пов'язаними особами, зокрема з боку регулятора грошово-кредитного ринку, у зв'язку з багаточисельними випадками шахрайських дій, та, як наслідок, банкрутств банків.

В контексті дослідження потенційного впливу фактору афілійованості банку на ефективність банківського бізнесу слід зазначити, що згідно авторського погляду він є дестимулюючим з огляду на те, що, зазвичай, припускає економічно невигідні умови надання банківських послуг, тобто більш сприятливі, ніж ринкові. Наприклад, мова йде про надання кредитів афілійованій особі під заставу низької якості та, відповідно, завищення її вартості, надання кредитів/прийом депозитів за ставкою, що суттєво відрізняється від ринкової, проведення високоризикованих операцій шляхом вкладання коштів в цінні папери афілійованої особи тощо. Як наслідок, обумовлює необ'єктивну оцінку платоспроможності такої особи, та, в подальшому, призводить до високого ризику виникнення проблемної заборгованості та збитковості діяльності. Таким чином, ми припускаємо

негативний зв'язок між ефективністю бізнесу та фактором афілійованості (Гіпотеза 6).

Підводячи підсумки, слід зазначити, що, виокремивши потенційні умови забезпечення ефективності банківського бізнесу, нами було сформовано шість гіпотез з метою подальшого їх підтвердження чи відхилення (табл. 3.1).

Розглянемо наступну групу умов забезпечення ефективності банківського бізнесу – контекстних, які, на наш погляд, дають змогу говорити про певну бізнес-модель банку. При цьому зазначимо, що в економічній літературі дефініція «бізнес-модель» використовується як формалізований опис бізнесу, як правило, у вигляді математичної чи графічної моделі, або як спосіб організації, ведення бізнесу.

З метою дослідження контекстних внутрішніх факторів (умов) ефективності банківського бізнесу ми дотримуємося другого підходу до визначення змісту «бізнес-моделі», тобто розуміємо її як певну сукупність принципів ведення банківського бізнесу, або політику банку.

Таблиця 3.1 – Вплив «статусних» характеристик на ефективність банківського бізнесу

Номер гіпотези	Статусна характеристика	Висунута гіпотеза
1	форма власності	приблизно однаковий рівень ефективності приватних та державних банків
2	резидентність власників	банки з іноземним капіталом є більш ефективними, порівняно з вітчизняними
3	концентрація власників	вищий рівень концентрації власників обумовлює вищий рівень ефективності
4	тип власника (інвестора)	банки з інституційним інвестором (основним акціонером) є більш ефективними, порівняно з індивідуальним інвестором.
5	ринковий досвід	відсутній зв'язок
6	афілійованість	негативний зв'язок

Відразу слід зазначити існування ряду наукових праць, присвячених виявленню структурних особливостей розвитку банків з метою ідентифікації так званих «патернів» (стереотипів, шаблонів поведінки) [4, 69]. В контексті предмета нашого дослідження інтерес становлять ознаки, що були покладені в основу ідентифікації патернів. В якості таких ознак можуть виступати: походження капіталу (іноземний, вітчизняний, державний); сектори та суб'єкти економіки, що виступають джерелами залучення та розміщення банківських ресурсів; переважаючий в діяльності банку тип послуг (клієнтські, клірингові, універсальні) тощо. Слід окремо відмітити дослідження, проведене в межах російської школи економіки [4], де в основу динамічного аналізу стереотипів поведінки російських банків покладена модель CAMEL, зокрема показники, що характеризують:

- достатність капіталу (частка власного капіталу банку у валюті балансу);
- якість активів (вкладення в цінні папери в структурі робочих активів банку);
- систему менеджменту (отримані міжбанківські кредити в структурі зобов'язань банку та частка кредитів в робочих активах);
- прибутковість (рентабельність активів банку);
- ліквідність (частка ліквідних активів у структурі робочих активів банку).

Зважаючи на обмеженість вище зазначеного переліку показників відобразити в повній мірі особливості провадження банківського бізнесу, нами пропонується зосередити увагу на таких аспектах бізнесу як позиція на ринку (масштаб діяльності), капітальна база, особливості залучення та розміщення банківських ресурсів, що визначають функціональну спрямованість роботи банку.

Позиція банку на ринку, перш за все визначається, масштабом діяльності та територіальною розгалуженістю. Розмір банку, тобто обсяги його активів, вважається одним із найбільш важливих умов забезпечення ефективності банківського бізнесу, однак характер його впливу, на наш погляд,

залежить від можливості використання менеджментом банку всіх переваг масштабу. Здатністю ефективного управління своїми витратами за рахунок економії на масштабі та диверсифікації портфелів характеризується група великих банків переважно у розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, що підтверджується рядом закордонних досліджень [15, 203, 220]. У країнах же із перехідною економікою, зокрема в Україні та Росії, має місце масштабна неефективність групи великих банків, тобто обернено пропорційна залежність між розміром банку та його економією на масштабі [123, 145], тобто великі банки не використовують ефект масштабу.

Отже, з позиції ефективності прибутку, тобто здатності банків досягати вищих доходів за умов використання рівнозначних технологій на ринку, можна припустити, що великі банки дійсно є ефективнішими, ніж середні та малі. В основному це відбувається за рахунок виконання ними ролі лідерів на ринку банківських послуг, що дає можливість їм встановлювати вищі ставки за кредитними послугами та нижчі за депозитними. З позиції ж ефективності управління витратами, група середніх та малих банків характеризується більшою здатністю до раціонального управління своїми витратами.

Фактор територіальної розгалуженості відіграє важливу роль в системі збуту банківських продуктів та функціонування банківського бізнесу в цілому, з огляду на те, що він (фактор) одночасно є джерелом забезпечення зростання масштабів бізнесу, та відповідно, генерації доходів, так і суттєвою статтею витрат на утримання банком регіональної мережі філіалів та відділень.

Аналіз розвитку банківського бізнесу протягом останніх шести років, проведений у розділі 1.4 дисертаційного дослідження, дає змогу говорити про існування двох різноспрямованих тенденцій щодо розвитку регіональної філіальної мережі в Україні – агресивного збільшення (докризвий період) та суттєвого скорочення (кризовий період). Перша пов'язана з прагненням банків скористатися ефектом масштабу за рахунок розгалуженості, об'єднанням зусиль щодо мінімізації втрат від ризиків, захопленням частки на ринку, та, як наслідок, забезпечення максимізації прибутків. Проте несприятливість

макроекономічного середовища під час фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., на наш погляд, підкреслила важливість не стільки масштабів територіальної розгалуженості філіальної мережі, скільки якості управління нею, зокрема обґрунтованість оптимізації витрат на утримання мережі шляхом масового переведення філій у безбалансові відділення.

Досліджуючи капітальну базу банку, як складову його бізнес-моделі, слід зазначити, що виконуючи захисну функцію, капітал впливає на витрати та доходи банку не лише через його використання для створення резервів для покриття можливих збитків за кредитними операціями, а й для покриття ризиків в процесі функціонування банку (включаючи витрати на проведення заходів ризик-менеджменту). З іншого боку, виконуючи оперативну функцію, більша частка капіталу призводить до збільшення витрат банку через його високу вартість залучення, порівняно з борговими джерелами фінансової діяльності банку. Таким чином, з точки зору покриття ризиків за рахунок капіталу справедливою буде наступна залежність – чим меншим буде коефіцієнт достатності капіталу, тим більшим буде фінансовий леверидж, відповідно й ризик, що підвищує вартість запозичень та, як наслідок, збільшує витрати банку, негативно впливаючи на ефективність. Водночас існує і підтвердження протилежного впливу коефіцієнту достатності капіталу на ефективність – з точки зору ефективності прибутку менша частка капіталу призводить до зменшення витрат банку на його обслуговування з огляду на високу вартість його залучення [203].

Невід'ємним елементом управління бізнесу в умовах ринку є стратегія функціонування банку, яка визначає основні напрямки та пріоритети розвитку. Враховуючи високий рівень фінансового левериджу, характерний для банківської діяльності, особливого значення набуває фінансова стратегія банку, яка визначає структуру джерел мобілізації банківських ресурсів та сфери їх розміщення. З точки зору структури ресурсної бази, на наш погляд, можна виокремити три моделі ведення банківського бізнесу:

- перша орієнтована на залучення коштів фізичних осіб як основного джерела банківських ресурсів (наприклад, АТ «Приватбанк», АТ «Ощадбанк»);
- друга характеризується високою часткою міжбанківських кредитів, які отримані переважно від материнських іноземних банків (ПАТ «Укрсоцбанк», ПАТ «ВТБ Банк»);
- третя спрямована на рівномірне поєднання всіх джерел банківських ресурсів (ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «ПУМБ»).

Крім того, напрями розміщення сформованої ресурсної бази також становлять одну з потенційних умов ефективності, зокрема надмірна концентрація активів (наприклад, висока частка кредитного портфеля в структурі активів банків), невдало обрана клієнтська (орієнтація на роздрібному чи корпоративному бізнес-напрямку) чи галузева спеціалізація можуть спричиняти втрату ефективності. Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що під час визначення умов ефективності питання фінансової стратегії та її місця у досягненні відповідного рівня ефективності потребує особливої уваги, оскільки знаходиться під безпосереднім контролем менеджменту банку.

Поряд із внутрішніми факторами впливу (умовами ефективності банківського бізнесу), на ефективність здійснюють вплив зовнішні фактори, які в короткостроковому періоді є некерованими та характеризуються тісним взаємозв'язком (що вимагає комплексного та системного їх аналізу), складністю (що пов'язано з великою кількістю факторів та різними рівнями їх волатильності), рухливістю (що створює нестабільність зовнішніх умов банківського бізнесу) та невизначеністю, що обумовлене неможливістю повного інформаційного забезпечення щодо точності та об'єктивності зовнішніх факторів у зв'язку з переліченими вище факторами [97].

Результати аналізу підходів до систематизації зовнішніх факторів дають змогу зробити висновок про необхідність розмежування зовнішніх факторів ефективності залежно від рівня їх впливу – на фактори мікросередовища, макросередовища та мегасередовища. Розглянемо їх детальніше.

Мікросередовище банку узагальнює галузеві фактори прямого впливу на провадження бізнесу, що безпосередньо формують умови для його розвитку, та які, на наш погляд, доцільно розглядати в межах кон'юнктури фінансового ринку, в т.ч. рівня конкуренції на ринку, та грошово-кредитної політики.

Зазначимо, що особливий вплив на банківський бізнес здійснює кон'юнктура фінансового ринку у зв'язку з функціонуванням банку в сфері фінансового посередництва. Банки, виступаючи посередниками на фінансовому ринку та зосереджуючи свою діяльність на трансформації тимчасово вільних коштів, одночасно є покупцями та продавцями на ньому. Тому основні тенденції розвитку фінансового ринку та його динаміка суттєвим чином впливає на можливість ефективного здійснення банківського бізнесу. На нашу думку, кон'юнктура фінансового ринку, як сукупність ринкових умов, що визначає ступінь збалансованості попиту та пропозиції, може чинити вплив на ефективність банківського бізнесу залежно від:

- по-перше, масштабності кон'юнктурних коливань, які можуть охоплювати фінансовий ринок в цілому, окремі його сегменти, зокрема кредитний, валютний, страховий, ринок цінних паперів та дорогоцінних металів, чи окремі види фінансових активів, наприклад, ринок державних облігацій;

- по-друге, тривалості кон'юнктурних коливань, які можуть бути тимчасовими, коротко-, середньо- та довгостроковими;

- по-третє, стадії кон'юнктурного циклу – зростання, «буму», послаблення та спаду.

Слід також додати, що до найбільш поширених показників, що характеризують розвиток ключових сегментів цього ринку, слід віднести:

- для кредитного ринку – рівень процентних ставок за наданими кредитами та залученими депозитами банків, процентні ставки рефінансування НБУ, середньозважена відсоткова ставка міжбанківського кредитного ринку;

- для валютного ринку – офіційний курс гривні до іноземних валют та середньозважений курс на міжбанківському ринку;

– для ринку цінних паперів – середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики та індекс ПФТС.

Незважаючи на те, що рівень конкуренції традиційно розглядається в межах досліджень кон'юнктури фінансового ринку, на наш погляд, в контексті її впливу на ефективність банківського бізнесу, він потребує особливої уваги.

Узагальнюючи численні праці з питань оцінювання рівня конкуренції в банківській діяльності [203, 207, 234], слід зазначити неоднозначність впливу рівня конкурентних відносин на ефективність. Зокрема, висока концентрація на ринку (оцінена за індексом Херфіндаля-Хіршмана) позитивно корелює з ефективністю прибутку за рахунок можливості банків встановлювати високий рівень цін на банківські послуги. В той же час, можна стверджувати про негативну кореляцію рівня конкуренції з ефективністю витрат банків, коли в умовах володіння ринковою силою банки нерационально використовують ресурси, що підтверджується емпіричними дослідженнями та має назву гіпотези «спокійного життя».

Для пояснення взаємозв'язку між ринковою структурою та ефективністю існують два підходи: перший – «структура-поведінка-результат» (structure-conduct-performance paradigm) та протилежний йому – «результат-поведінка-структура» (efficient structure paradigm). Графічно зміст цих підходів в контексті пояснення ефективності банківського бізнесу представлено на рис. 3.2.

Перший підхід був запропонований Майсоном Е.С. у 1939 році як метод аналізу ринків в межах неінституціонального напрямку, за якого фірми розглядаються з позиції максимізації прибутку [209, 232]. Відповідно до підходу «структура-поведінка-результат» висока концентрація ринку дозволяє банкам використовувати свою ринкову силу, яка реалізується в поведінці на ринку з метою максимізації прибутку. За умов даного підходу ефективність бізнесу досягається за рахунок висококонцентрованої ринкової структури, але в даному випадку можна говорити лише про ефективність по відношенню до формування прибутку, оскільки за підходу «структура-поведінка-результат»

знижується раціональність управління витратами (згадана вище гіпотеза «спокійного життя»).

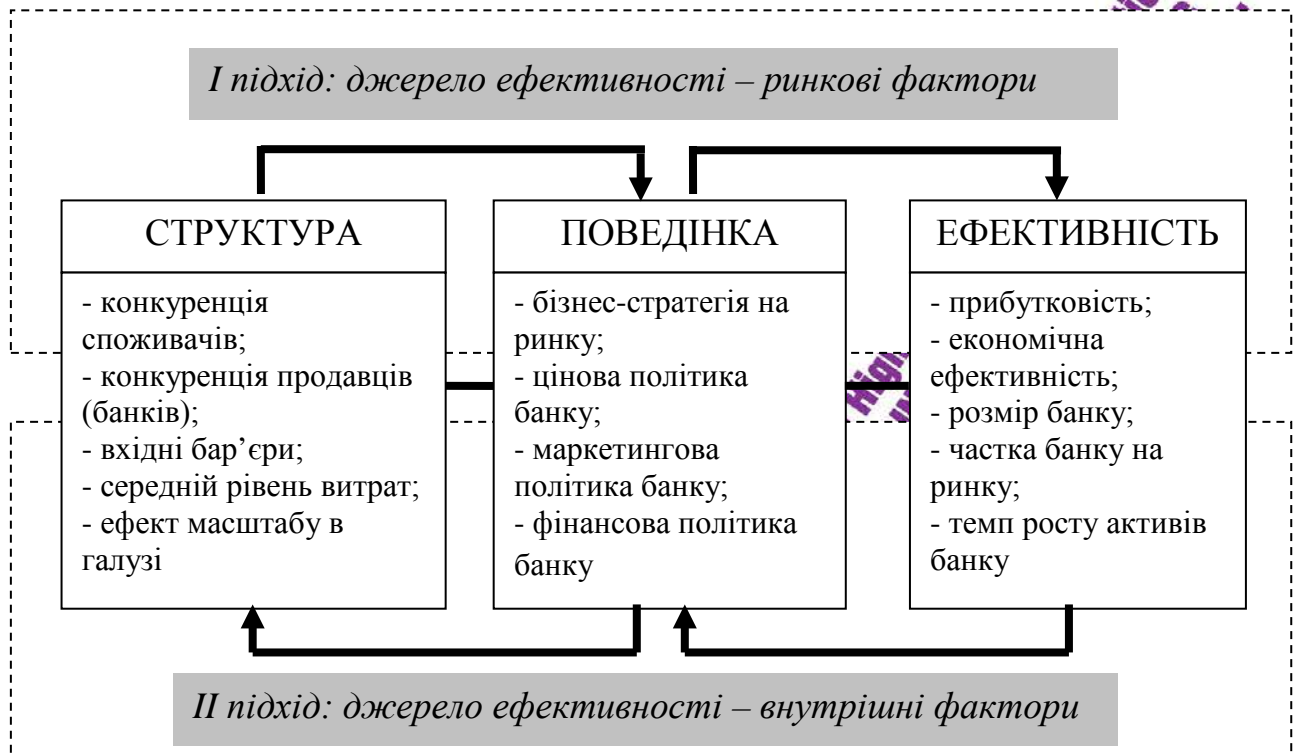

Рисунок 3.2 – Підходи до пояснення взаємозв'язку між ринковою структурою та ефективністю банківського бізнесу

Другий підхід «результат-поведінка-структура» був запропонований Демсетзом Х. у 1973 році як альтернативне пояснення взаємозв'язку ринкової структури та ефективності [210]. З точки зору банківської діяльності він інтерпретується наступним чином – за рахунок ефективною діяльності банк досягає вищої прибутковості, аніж конкуренти, та збільшує частку на ринку, що призводить до процесів концентрації на ринку.

З огляду на роль банків та специфіку здійснення банківської діяльності державне регулювання, зокрема грошова-кредитна політика центрального банку країни та інструменти її реалізації, суттєвим чином впливає на можливість ефективного функціонування. Зазвичай напрям впливу цього фактору є дестимулюючим, у зв'язку з існуванням певного протиріччя між

критеріями ефективності на рівні банківського бізнесу та регулятора грошово-кредитного ринку. Зокрема, у роботі [219], присвяченій дослідженню взаємозв'язку банківського регулювання та ефективності банків у країнах Європейського Союзу, виявлено негативний вплив високого ступеня зарегульованості банківського сектору на використання ринкових можливостей для досягнення ефективності. В якості параметрів дослідження фактору державного регулювання застосовувалися можливості пруденційного нагляду, вимоги до капіталу банків, ступінь інформаційної прозорості та ринкової дисципліни (що обмежує проведення високоприбуткових операцій банку) та існуючі обмеження стосовно діяльності банків на фінансовому ринку.

Слід звернути увагу на те, що вплив фактору грошово-кредитної політики центрального банку на ефективність банківського бізнесу здійснюється як безпосередньо, а саме за допомогою інструментів грошово-кредитної політики прямого впливу (встановлення обмежень на окремі напрямки діяльності, втручання в економічну діяльність банку), так і опосередковано – за рахунок застосування таких інструментів грошово-кредитного регулювання як процентна та курсова політика, зміна норми обов'язкового резервування, проведення операцій на відкритому ринку, що заходить своє відображення через кон'юнктурні коливання фінансового ринку. Виходячи з вищенаведеного, можна припустити, що за умов посилення грошово-кредитного регулювання (рестрикційної грошово-кредитної політики) ефективність банківського бізнесу знижується.

Вплив розглянутих вище факторів мікросередовища на ефективність банківського бізнесу, неможливо, на наш погляд, розглядати без урахування факторів макросередовища, зокрема політико-правових та макроекономічних.

Політико-правові фактори через сформовану систему законодавчих вимог та норм права, політичну систему (можливість лобіювання інтересів банку, політичну стабільність, спрямованість державної політики та ін.) визначають загальні правила взаємодії економічних суб'єктів та банків на ринку. З позиції впливу зазначених факторів на ефективність характерним є наявність як прямих

наслідків (через фінансові результати бізнесу), так і опосередкованих (через поведінку клієнтів банку). Так, наприклад, зміна податкової політики держави призводить, з одного боку до зміни обсягу витрат банку як суб'єкта підприємницької діяльності, а з іншого – до зміни ділової активності реальних та потенційних клієнтів банку [66].

Слід додати, що відповідно до рейтингів ведення бізнесу, що складаються та публікуються щорічно під егідою Світового Банку та Міжнародної фінансової корпорації, Україна станом на початок 2012 р. посіла 152 місце серед 183 країн, що є свідченням не зовсім сприятливих умов для провадження банківського бізнесу як з точки зору існуючих власників, так і потенційних інвесторів [155]. Серед сфер-об'єктів визначення рейтингу найбільш суттєвий вплив мають:

- податкова політика країни, яка аналізується шляхом динаміки показника податкових виплат (загальна кількість податків та відрахувань, що підлягає сплаті) та загальної податкової ставки (частка від прибутку до оподаткування);
- система захисту прав інвесторів (міноритарних акціонерів) залежно від рівня розкриття інформації щодо здійснених бізнес-операцій у вигляді відповідного індексу;
- судова система шляхом аналізу показника забезпечення виконання контрактів при вирішенні комерційних спорів як проценту судових витрат від вартості позову та часу, необхідного для вирішення спору в суді.

Переходячи до розгляду факторів макроекономічної ситуації в країні на ефективності банківського бізнесу слід зазначити, що функціонування банків, як таких, що спрямовані на обслуговування економіки країни, зумовлює залежність ефективності їх роботи від стану реального сектору. Серед макроекономічних факторів впливу на ефективність банківського бізнесу можна виділити наступні групи:

- загальний стан економіки (динаміка та темпи зміни ВВП), зокрема економічне зростання характеризується опосередкованим впливом на

ефективність через фінансовий стан реальних та потенційних клієнтів банку, визначаючи кредитоспроможність позичальників і можливості заощаджень домогосподарств;

– стан платіжного балансу (приплив/відтік іноземного капіталу) може спричиняти зміну вартості та структури ресурсної бази банків, включаючи коливання валютного курсу та процентних ставок на ринку);

– інфляція, зменшуючи реальні грошові потоки, негативно впливає на ефективність трансформації фінансових потоків банком;

– стан державних фінансів через дефіцит бюджету, рівень зовнішнього та внутрішнього боргу чинить опосередкований вплив на ефективність.

Слід додати, що в умовах дерегулювання міжнародних ринків капіталу та інтеграції України до світового співтовариства вплив глобалізації на банківську діяльність є неминучим, отже необхідним стає виокремлювати фактори зовнішнього впливу на рівні мегасередовища, тобто наднаціонального рівня. З точки зору провадження банківського бізнесу, окрім традиційного впливу зовнішніх ринків на макроекономічний стан України у зв'язку з її експортно-орієнтованістю та «хронічним» від'ємним сальдо торгового балансу, вплив факторів мегасередовища тісно пов'язаний з кон'юктурою міжнародного фінансового ринку в умовах високої частки іноземного капіталу в банківській системі країни (станом на 1.08.2012 р. вона становила 41,2%).

Підводячи підсумки, зазначимо, що з позиції управління ефективністю банківського бізнесу лише внаслідок ретельного аналізу умов внутрішніх факторів та механізму їх впливу на ефективність, тобто визначення умов її забезпечення, з обов'язковим урахуванням факторів впливу мікро-, макро- та мегасередовища, стає можливим формування обґрунтованої стратегії управління ефективністю.

3.2 Методичні засади формалізації впливу «статусних» характеристик банку та особливостей його бізнес-моделі на ефективність банківського бізнесу в Україні

Динамічні зміни розрахованих показників недоотриманих вигід (DI_{BPL}) найбільших банків України є наслідком дії факторів впливу внутрішнього та зовнішнього походження. Так, тенденція зниження середнього рівня ефективності банківського бізнесу, та відповідно зростання показника недоотриманих вигід, обумовлена погіршенням макроекономічного стану в країні протягом 2008-2010 рр. Водночас посилення стандартного відхилення рівня ефективності банківського бізнесу серед групи досліджуваних банків свідчить про поглиблення диференціації між банками з позиції успішності дій менеджменту щодо виходу з кризи. Таким чином, можна зробити висновок, що показник недоотриманих вигід окремого банку є наслідком впливом факторів виключно внутрішнього характеру.

Грунтуючись на удосконаленій нами класифікації факторів впливу на ефективність банківського бізнесу, пропонується здійснити формалізацію впливу «статусних» характеристик банку та особливостей обраної бізнес-моделі на показник недоотриманих вигід окремого банківського бізнесу. Це дозволить ідентифікувати найбільш релевантні детермінанти ефективності банківського бізнесу з метою подальшого врахування під час вибору стратегічних орієнтирів та напрямів розвитку бізнесу. Процес формалізації впливу факторів запропоновано здійснювати в декілька етапів (рис. 3.3).

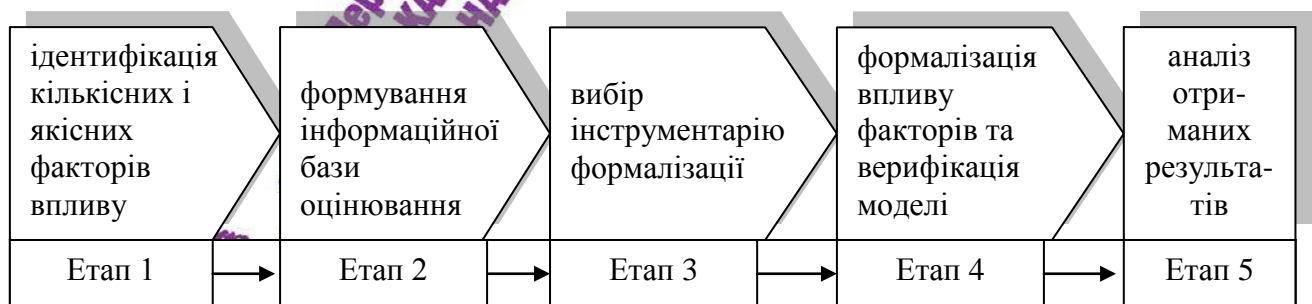

Рисунок 3.3 – Етапи формалізації впливу факторів на DI_{BPL}

Перший етап передбачає здійснення процесу ідентифікації факторів впливу на DI_{BPL} . Враховуючи той факт, що сформована нами сукупність факторів має як кількісну (наприклад, кількість структурних одиниць банку),

так і якісну визначеність (наприклад, іноземний чи вітчизняний банк), викладемо авторську позицію щодо способу надання всім факторам кількісного виразу.

Розглянемо спочатку особливості ідентифікації «статусних» факторів: форма власності банку, походження капіталу власників банку, концентрація власності, тип власника (інвестора), афілійованість, ринковий досвід.

1. Форма власності. Зазначимо, що під час ідентифікації державних банків слід враховувати, що з юридичної точки зору, згідно ст.7 Закону України «Про банки та банківську діяльність» [150], державним банком слід вважати банк, в якому частка держави становить 100%. За цим критерієм в Україні державними банками є АТ «Ощадбанк» та АТ «Укресімбанк».

З економічної ж точки зору до державних банків слід відносити також банки, в яких участь держави є істотною для прийняття управлінських рішень. В даному випадку державними банками в Україні слід також вважати рекапіталізовані державою під час фінансово-економічної кризи АТ «РОДОВІД БАНК» (частка держави – 99,9937%), АБ «Укргазбанк» (92,99981%), ПАТ «АКБ «КИЇВ» (99,9369%).

Отже, з метою виявлення наряду впливу фактору форми власності банку на DI_{BPL} , скористаємося введенням дам-змінної на основі застосування моделі бінарного вибору:

$$\text{форма власності} = \begin{cases} 1, \text{ якщо } n \in [R^*] \\ 0, \text{ якщо } n \notin [R^*] \end{cases} \quad (3.1)$$

де n – банк;

$[R^*]$ – АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк», АТ «РОДОВІД БАНК», АБ «Укргазбанк», ПАТ «АКБ «КИЇВ».

2. Фактор походження капіталу власників банку. Слід підкреслити, що при визначенні виду походження капіталу (іноземного чи вітчизняного) власників банку ми керувалися нормою Закону України «Про банки та

банківську діяльність» [150], зокрема ст.2, згідно якої банком з іноземним капіталом вважається той, в якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору (нерезиденту), становить не менше 10%.

З метою з'ясування механізму впливу фактору походження капіталу власників банку на ефективність скористаємося також введенням дам-змінної на основі застосування моделі бінарного вибору:

$$\text{походження капіталу} = \begin{cases} 1, \text{ якщо } i_n \geq 10\%; \\ 0, \text{ якщо } i_n < 10\%. \end{cases} \quad (3.2)$$

де i_n – частка в капіталі n-банку, що належить хоча б одному іноземному інвестору.

3. Фактор концентрації власності в банку. За даними Національного банку України щодо власників істотної участі в банках України [138], можна зробити висновок щодо переважання інсайдерської моделі корпоративного управління для банківського бізнесу в Україні. Крім того, слід додати, що проведений аналіз структури власності банків, що слугували об'єктом нашого дослідження (дванадцять банків першої групи за класифікацією НБУ) засвідчив однаково для всіх високий рівень концентрації власності. Тобто, сума часток, що належать першим двом-трьом за розміром акціонерів, завжди перевищувала 50%, що дає підстави вважати власність банків висококонцентрованою. Таким чином, слід визнати неможливість розмежування банків за фактором концентрації власності, що дозволяє припустити відсутність впливу такого фактору на показник недоотриманих вигід.

4. Фактор типу власника (інвестора) банку. Грунтуючись на моделі бінарного вибору, наявність в структурі власності банку інституційного інвестору, як основного акціонера, пропонується ідентифікувати наступним чином:

$$\text{тип власника} = \begin{cases} 1, \text{ якщо } A \text{ є інституційним інвестором;} \\ 0, \text{ якщо } A \text{ є індивідуальним інвестором.} \end{cases} \quad (3.3)$$

де A – акціонер (-и), якому належить найбільша (-и) частка (-и) в капіталі.

5. Фактор афілійованості банку. З метою з'ясування механізму впливу даного фактору стає необхідним встановлення факту наявності спільних економічних інтересів. Зважаючи на те, що, по-перше, дані щодо власників істотної участі банків стали публічними, починаючи лише з 2011 р., а по-друге, те, що інформація щодо діяльності та характеру відносин банку з власниками істотної участі є закритою, нами запропоновано зосередити увагу на участі банку в таких інтеграційних об'єднаннях як промислово-фінансові групи, консорціуми тощо. Принцип потенційного впливу фактору афілійованості банку залишається тим, що був розглянутий раніше у випадку наявності власників істотної участі (підрозділ 3.1 дисертаційної роботи), тобто негативний. Так, в економічній літературі поширеною є думка, що участь банку в інтеграційних об'єднаннях, окрім розширення можливостей розвитку банківського бізнесу, характеризується посиленням дії ризикоутворюючих факторів, відповідно перерозподілом ризиків серед учасників групи, та, як наслідок, зниження ефективності банківського бізнесу.

Серед об'єктів нашого дослідження виявилось чотири банки, які є учасниками інтеграційних об'єднань, зокрема КБ «Приватбанк» – група «Приват», ПАТ «ПУМБ» – АТ «СКМ», АТ Банк «Фінанси та Кредит» – група «Фінанси та Кредит», ПАТ «Альфа-банк» – консорціум «Альфа-Груп» та у 2011 році – ПАТ «Комерційний банк «Надра» – Group DF.

Механізм виявлення напряму впливу фактору афілійованості банку на показник недоотриманих вигід ґрунтується на використанні дам-ізмінної шляхом застосування моделі бінарного вибору:

$$\text{афілійованість} = \begin{cases} 1, \text{ якщо } n \in [R^{**}] \\ 0, \text{ якщо } n \notin [R^{**}] \end{cases} \quad (3.4)$$

де n – банк;

$[R^{**}]$ – КБ «Приватбанк», ПАТ «ПУМБ», АТ Банк «Фінанси та Кредит», ПАТ «Альфа-банк» та ПАТ «Комерційний банк «Надра» (останній лише в 2011 р.).

6. Фактор ринкового досвіду. Враховуючи, що всі банки – об'єкти дослідження були зареєстрованими на початку 90-х рр. та протягом 20-річного періоду існування на ринку змінювали і власників банків, і офіційні назви, вважаємо, що ідентифікація фактору є недоцільною.

Таким чином, результати викладення авторського підходу до ідентифікації «статусних» факторів впливу на показник недоотриманих вигід можна представити у вигляді табл. 3.2.

Таблиця 3.2 – Ідентифікація «статусних» характеристик банку

№	Статусна характеристика	Спосіб ідентифікації в моделі
1	Форма власності	1 – державний банк; 0 – приватний банк
2	Походження капіталу власників	1 – іноземний банк; 0 – вітчизняний банк
3	Тип власника (інвестора)	1 – інституційний інвестор; 0 – індивідуальний інвестор
4	Афілійованість	1 – є членом інтеграційного об'єднання; 0 – не є членом інтеграційного об'єднання

Перейдемо до розгляду особливостей ідентифікації контекстних факторів (факторів бізнес-моделі), які визначаються позицією банку на ринку (масштаб провадження бізнесу), капітальною базою та стратегією в частині залучення і розміщення фінансових ресурсів.

Позицію банку на ринку пропонується визначати, в першу чергу, розміром його активів. Абсолютна величина активів, з одного боку, є результатом розміщення інвестованого власниками капіталу та залучення фінансових ресурсів на ринку, з іншого, саме вона визначає потенціал розвитку бізнесу та можливості генерування доходів. Ще одним показником для ідентифікації позиції банку може слугувати не абсолютний розмір активів, а відносний, тобто частка на ринку. Так, бізнес-модель банків, відібраних нами в якості об'єктів дослідження, характеризується переважно або агресивною стратегією, яка спрямована на максимізацію частки на ринку, або помірною, для якої характерним є утримання вже зайнятої частки. Також вибір частки на ринку в якості показника позиції банку на ринку ґрунтується на гіпотезі ринкової влади (розглянута в підрозділі 3.1), яка передбачає можливість забезпечення ефективної діяльності за рахунок концентрації ринкової сили та використанні, пов'язаних з цим, конкурентних переваг.

До групи показників позиції банку на ринку пропонуємо також включити показник територіальної розгалуженості. Відповідно до чинного законодавства банки в Україні можуть створювати філії та відділення, які надають банківські та фінансові послуги визначені внутрішньобанківським положенням. З теоретичної точки зору, з'ясування впливу територіальної розгалуженості на ефективність банківського бізнесу вимагає розмежування кількості філій та відділень банку, що обумовлено відмінностями в масштабі діяльності (наявність/відсутність підрозділів бухгалтерії, служби власної інкасації тощо), та відповідно, обсягах адміністративних та інших витрат. Так, два банки можуть мати однакову кількість структурних підрозділів, наприклад 100, при цьому один з них має 5 філій та 95 відділень, інший 30 філій та 70 відділень. Останній, в свою чергу, має відповідно більш високу вартість обслуговування майнового комплексу. Водночас з практичної точки зору, по-перше, тенденції останніх років свідчать про поступове стирання меж між філіями і відділеннями, по-друге, використання банками широкого ряду назв організаційно-правової форми структурних підрозділів (філія, дирекція,

регіональне управління, ТББВ (територіально відокремлене безбалансове відділення), точка продажу та ін.) призводить до неспівставності даних. Тому при формалізації фактору територіальної розгалуженості доцільним буде використання загальної кількості структурних підрозділів.

З точки зору капітальної бази банку, бізнес-модель може характеризуватися агресивною чи консервативною спрямованістю. Перша передбачає низьку частку власного капіталу в пасивах банку та максимізацію обсягу залучених фінансових ресурсів, друга навпаки. З метою ідентифікації ролі та місця, що відводиться окремим банком капіталу, пропонується використовувати перший показник – співвідношення власного капіталу і пасивів банку, другий – частку статутного капіталу в загальному обсязі капіталу, що визначає залежність бізнесу від коштів акціонерів.

В основу визначення особливостей стратегії банку в сфері залучення ресурсів покладено структурний аналіз його зобов'язань, зокрема ознаку їх походження. В якості джерел походження залучених ресурсів банку пропонується зосередити увагу на суб'єктній його складовій, а саме місця коштів інших банків, коштів фізичних та юридичних осіб в зобов'язаннях. Частка ресурсів відповідного джерела дозволить визначити орієнтацію бізнесу на корпоративний чи індивідуальний сегмент клієнтів, політику щодо використання коштів міжбанківського ринку.

З метою ідентифікації особливостей бізнес-моделі в контексті розміщення ресурсів також використаємо структурний аналіз портфелю активів за напрямками їх використання. У даному випадку пропонуємо зосередитись на розрахунку наступних показників:

- частка високоліквідних коштів в структурі активів банку, що характеризує політику банку щодо забезпечення рівня платоспроможності;
- частка портфелю цінних паперів (торгівельного, на продаж та до погашення) та кредитного портфелю в активах банку;

– частка кредитів наданих фізичним та юридичним особам в структурі кредитного портфелю банку, що дозволить ідентифікувати клієнтську спрямованість бізнесу.

Таким чином, особливості обраної банком бізнес-моделі, на наш погляд, можна визначити шляхом використання ряду наступних показників (табл. 3.3).

За результатами реалізації другого етапу формалізації впливу факторів на індекс недоотриманих вигід на основі даних фінансової звітності банків України було сформовано інформаційну базу щодо статусних характеристик банків-об'єктів дослідження (табл. Д.1) та характеристик їх бізнес-моделі.

Третій етап передбачає вибір математичного інструментарію для визначення напрямку та ступеню впливу розглянутих вище характеристик банку. Так, традиційним механізмом реалізації факторного аналізу є побудова багатофакторних регресійних рівнянь з їх подальшою параметризацією та визначенням адекватності. У випадку ідентифікації факторів впливу на показник недоотриманих вигід потрібно враховувати:

Таблиця 3.3 – Ідентифікація особливостей бізнес-моделі банку

Позиція	Показник
Ринкова (масштаб провадження бізнесу)	розмір активів
	частка на ринку
	загальна кількість структурних підрозділів
Капітальна база	частка власного капіталу в пасивах
	частка статутного капіталу у власному капіталу
Стратегія щодо залучення ресурсів	частка коштів банків в структурі зобов'язань
	частка коштів фізичних осіб в структурі зобов'язань
	частка коштів юридичних осіб в структурі зобов'язань
Стратегія щодо розміщення ресурсів	частка високоліквідних активів в активах
	частка портфелю цінних паперів в активах
	частка кредитного портфелю в активах
	частка кредитів, наданих юридичним особам, в кредитному портфелі
	частка кредитів, наданих фізичним особам, в кредитному портфелі

– по-перше, той факт, що DI_{BPL} є розрахунковою величиною, для якої характерним є наявність статистичної помилки та специфічних умов її існування (а саме напівнормального розподілу випадкової компоненти); відтак використання показника недоотриманих вигід в якості основи для побудови нових економіко-математичних моделей може призвести до отримання зміщених та неефективних оцінок;

– по-друге, одночасне використання просторових (дванадцять банків) та часових параметрів (двадцять два періоди) даних, тобто панельної структури даних, вимагає врахування індивідуальних ефектів банків з метою уникнення мультиколінеарності.

Тому пропонуємо в основу формалізації впливу факторів на показник недоотриманих вигід покласти модель Батіса та Коеллі (Battesse, Coelli), розроблену у 1995 р., яка передбачає вбудову функції залежності неефективності від сукупності детермінант в обґрунтовану в попередньому підрозділі функцію прибутку, як основи для визначення показника недоотриманих вигід окремого банківського бізнесу (формула (3.5-3.6)) [199]:

$$EBT_i = f(\beta; X_i) + v_i - u_i, \quad (3.5)$$

де EBT_i – величина операційного прибутку i -банку;

β – вектор невідомих параметрів;

X_i – вектор керованих змінних детермінованого характеру i -банку;

v_i – статистична помилка;

u_i – компонента неефективності, яка є розподіленою відповідно до урізаного закону розподілу $[m_{it}, \sigma_u^2]$, де (формула 3.6):

$$m_{it} = z_{it}\delta, \quad (3.6)$$

де z_{it} – вектор пояснюючих факторів впливу на компонент неефективності;

δ – вектор параметрів, який підлягає оцінюванню.

Четвертий етап розроблених методичних засад ідентифікації факторів впливу на показник недоотриманих вигід передбачає безпосередньо формалізацію.

В якості контрольних змінних використаємо змінні управління детерміновані фактори впливу на величину операційного прибутку банку (чисту процентну маржу (R_1), чисту непроцентну маржу (R_2), адміністративні витрати на одиницю згенерованих доходів (C_1) та витрати на розвиток нематеріальної складової бізнесу (C_2), частку негативно класифікованих кредитів (Risk), чистий спред (Spread)). В якості незалежних змінних – «статусні» характеристики банку та показники, що визначають особливості обраної бізнес-моделі. З метою ідентифікації напрямку та сили впливу окремого фактору на компоненту неефективності було вирішено сімнадцять економіко-математичних моделей з врахуванням фактору сезонності (формула (3.5)) та відповідного фактору впливу (рис. Д.1-Д.17) на основі використання програмного продукту Frontier 4.1 [199, 217]. Результати перевірки гіпотез щодо впливу «статусних» характеристик банку на показник недоотриманих вигід банківського бізнесу представлені в табл. 3.4.

Враховуючи використання методу максимальної вірогідності для оцінювання параметрів функції прибутку, адекватність моделі перевіряється порівнянням значення отриманої функції (LLF, log likelihood function) та табличним значенням критерію Пірсона («хі-квадрат»).

Перша гіпотеза, незважаючи на розглянуті особливості діяльності державних банків в Україні, була спростована. Приватні банки виявилися більш ефективними з позиції провадження банківського бізнесу. Такий стан речей може бути поясненим:

— по-перше, положеннями теорії корпоративних прав, згідно якої приватний інвестор в більшій мірі зацікавлений в зростанні вартості бізнесу, а менеджмент відповідно в мінімізації недоотриманих вигід. Для держави ж в особі інвестора характерним є орієнтація на врахування соціальних сторін провадження банківського бізнесу;

Таблиця 3.4 – Результати перевірки гіпотез щодо впливу «статусних» характеристик банку на DI_{BPL}

Статусна характеристика	Гіпотеза	Коефіцієнт впливу (значимість)	Адекватність моделі	Висновок
Форма власності	державні банки є не менш ефективними, ніж приватні	15,103 (0,001)	228 > 14,95	Не підтвердилася. Приватні банки є більш ефективними, ніж державні
Походження капіталу	банки з іноземним капіталом є більш ефективними	-4,814 (0,001)	242 > 14,95	Підтвердилася
Тип власника	банки з інституційним власником є більш ефективними	0,000 (-)	118 > 14,95	Не підтвердилася. Вплив є незначущим
Афілійованість	наявність спільних економічних інтересів негативно впливає на ефективність банківського бізнесу	-4,444 (0,005)	243 > 14,95	Не підтвердилася. Банки-члени інтеграційних об'єднань є більш ефективними, ніж унітарні

– по-друге, державні банки зазвичай виступають інструментом реалізації інтересів певних політичних сил країни (іноді популістського характеру), та, як наслідок, прийняття неефективних управлінських рішень, що є характерним для країн з перехідною економікою та країн, що розвиваються. Це узгоджується з результатами ряду міжнародних досліджень [213, 231, 236]. Прикладом цього може слугувати кредитування АТ «Ощадбанк» наприкінці 2008 р. НАК «Нафтогаз України» в сумі близько 6 млрд. грн. з метою виконання міжнародних зобов'язань держави щодо оплати послуг постачання газу. Якість обслуговування такого кредиту на сьогоднішній день є незадовільною, враховуючи збиткову діяльність боржника протягом тривалого періоду часу, що робить економічно не вигідними умови банківського бізнесу АТ «Ощадбанк».

Отже, емпірично підтверджений негативний зв'язок державної форми власності та ефективності банківського бізнесу може слугувати підґрунтям для прийняття рішень, пов'язаних з питаннями придбання державних банків приватними інвесторами, тобто приватизації. На сьогоднішній день це питання є актуальним з огляду на появу оголошення Міністерством фінансів тендеру з оцінки держпакетів акцій АБ «Укргазбанк» та ПАТ «АКБ «КІІВ» з метою підготовки планів продажу цих банків та пошуку стратегічних інвесторів [120].

Висунута нами гіпотеза щодо позитивного впливу іноземного капіталу на ефективність банківського бізнесу підтвердилася шляхом виявлення негативного зв'язку іноземного походження капіталу банку та показника недоотриманих вигід (-4,814). Отримані результати узгоджуються зі сформованим нами комплексом переваг іноземного капіталу з точки зору провадження банківського бізнесу, які пов'язані з інформаційно-технологічними можливостями, високим рівнем корпоративного управління та специфікою фондування. Так, під час погіршення якості кредитного портфелю банків у 2008-2009 рр. та посилення тиску на капітальну базу банків, саме банки з іноземним капіталом отримали підтримку з боку материнських компаній у вигляді міжбанківських кредитів, що дало змогу стабілізувати фінансовий стан бізнесу. До того ж, лише одному з групи досліджуваних банків, а саме АТ «Райффайзен Банк Аваль» вдалося підвищити рівень ефективності банківського бізнесу з 66,13% до 76,60% протягом аналізованого періоду.

За результатами розрахунків гіпотеза щодо пріоритетності інституційних інвесторів у структурі власності банківського бізнесу над індивідуальними не підтвердилася через незначущість виявленого зв'язку. Водночас знак коефіцієнту виявився додатнім з точки зору впливу на величину недоотриманих вигід, що означає можливість індивідуальних інвесторів провадити більш ефективний бізнес.

Серед досліджуваних банків, які мають індивідуальних інвесторів у структурі власності, це ПАТ КБ «Приватбанк» (І. Коломойський та Г.

Боголюбов) і АТ «Брокбізнесбанк» (С. Буряк та А. Буряк); при цьому останній виявився першим в рейтингу банків за середнім рівнем ефективності бізнесу протягом 2007–1-го півріччя 2012 рр., а ПАТ КБ «Приватбанк» – передостаннім. Відтак про наявність зв'язку говорити стає неможливо, однією з причин чого може бути обмежена кількість банків, відібраних для формалізації факторів впливу – два банки з індивідуальними інвесторами та вісім з інституційними (державні банки були виключені під час визначення впливу типу власника на DI_{BPL}). Це було обумовлено, в першу чергу, недоступністю інформації щодо власників банків другої, третьої та четвертої груп банків до 2010 р.

Остання гіпотеза, що була сформована з метою встановлення зв'язку між «статусними» характеристиками банку, а саме фактором афілійованості банку, та показника недоотриманих вигід, не підтвердилася. Виявилось, що ефект від участі банків в інтеграційних об'єднаннях переважає над потенційними ризиками, що можуть супроводжувати цю участь.

Слід зазначити, що в науково-практичних дослідженнях, зокрема праці [103], знайшло відображення дослідження ролі та місця банків у структурі фінансово-промислових груп, а саме: виконання ними функцій генератора готівкових коштів, посередника інвестиційних та фінансових операцій групи тощо. Водночас дослідження ефекту від участі банку в інтеграційному об'єднанні, в т.ч. фінансово-промислових групах, з точки зору провадження банківського бізнесу залишається нерозкритим. На наш погляд, такий ефект доречно розглядати з позиції концепції «внутрішнього ринку капіталу», яка полягає в існуванні системи, яка забезпечує переміщення фінансових ресурсів довгострокового характеру між учасниками диверсифікованих компаній [226]. Для банківського бізнесу, який є учасником інтеграційного об'єднання, це означає існування пулу фінансових ресурсів, які можуть бути використані для задоволення потреб під час його провадження (наприклад, потреби у ліквідних коштах). В межах концепції «внутрішнього ринку капіталу» основними питаннями є питання його активності, що підтверджено рядом наукових

досліджень [53], та ефективності, яке викликає більше наукових дискусій та протиріч.

Наявність зв'язку фактору участі банку в інтеграційному об'єднанні та ефективності банківського бізнесу підтверджує його активність, тобто той факт, що існування внутрішньої системи фінансових ресурсів впливає на можливість генерування грошових потоків бізнесом. А виявлення негативного зв'язку між афілійованістю банку та показником недоотриманих вигід є свідченням ефективності внутрішнього ринку капіталу, та його позитивного впливу на фінансові результати банку. Таким чином, можна стверджувати, що в умовах недостатньо розвинутих зовнішніх ринків капіталу з точки зору бізнесу (мається на увазі національний та міжнародний ринки капіталу) та значної асиметрії інформації на таких ринках, існування внутрішнього ринку капіталу є додатковим фактором ефективності банківського бізнесу, та відповідно мінімізації показника недоотриманих вигід [238].

Підводячи підсумки вище зазначеного, слід звернути увагу, що серед формалізованих факторів впливу, а саме «статусних» характеристик банку, на показник недоотриманих вигід бізнесу, найбільшого значення набуває форма власності (коефіцієнт моделі дорівнює 15,103), а вже потім фактор походження капіталу (-4,814) та участі в інтеграційних об'єднаннях (-4,444).

Результати дослідження впливу особливостей бізнес-моделі банку на показник недоотриманих вигід банківського бізнесу представлені в табл. 3.5.

Позиція банку на ринку (масштаб провадження банківського бізнесу) виявилася фактором-дестимулятором ефективності бізнесу, та відповідно простежується позитивний зв'язок з величиною недоотриманих вигід (коефіцієнт моделі дорівнює 0,855). Це, на наш погляд, пов'язано, перш за все, з несприятливим зовнішнім середовищем та високою вразливістю бізнесу до макроекономічних шоків за рахунок значних масштабів діяльності. Отримані результати узгоджуються з поточними тенденціями в сфері банківського нагляду та регулювання, коли банки зі значним обсягом активів (визначається індивідуально для окремої фінансової системи), так звані системно важливі банки, стають предметом підвищеної уваги та, навіть підвищених вимог, до капіталу та ліквідності з боку регулятора.

Таблиця 3.5 – Результати дослідження впливу особливостей бізнес-моделі банку на показник недоотриманих вигід DI_{BPL}

Змінні		Модель, яка передбачає включення відповідної пояснючої змінної												
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Контрольні	R ₁	0,147 (1)*	0,346 (0,1)	0,390 (0,1)	0,202 (0,1)	0,154 (0,1)	0,341 (0,1)	0,378 (0,1)	0,309 (0,1)	0,251 (0,1)	0,377 (0,1)	0,229 (0,1)	0,193 (0,1)	0,459 (0,1)
	R ₂	0,050 (5)	0,247 (0,1)	0,061 (1)	0,027 (0,1)	0,084 (1)	0,054 (5)	0,082 (1)	0,033 (0,1)	0,003 (-)	0,047 (10)	0,073 (1)	0,080 (1)	0,124 (0,1)
	C ₁	-1,512 (1)	-0,746 (10)	-1,511 (0,1)	-1,384 (1)	-1,497 (1)	-1,501 (1)	-1,379 (1)	-1,421 (1)	-1,168 (5)	-1,360 (1)	-1,425 (1)	-1,444 (1)	-0,579 (0,1)
	C ₂	1,144 (1)	0,531 (10)	1,041 (1)	1,063 (5)	1,100 (1)	1,002 (1)	1,050 (1)	1,074 (5)	0,855 (5)	0,846 (5)	1,064 (5)	1,124 (1)	0,460 (0,1)
	Risk	-0,153 (0,1)	-0,258 (0,1)	-0,177 (0,1)	-0,196 (0,1)	-0,112 (0,1)	-0,128 (0,1)	-0,242 (0,1)	-0,240 (0,1)	-0,126 (0,1)	-0,022 (0,1)	-0,160 (0,1)	-0,207 (0,1)	-0,225 (0,1)
	Spread	0,321 (0,1)	0,143 (0,1)	0,201 (0,1)	0,232 (0,1)	0,203 (0,1)	0,150 (0,1)	0,248 (0,1)	0,332 (0,1)	0,081 (5)	0,189 (0,1)	0,211 (0,1)	0,268 (0,1)	0,123 (0,1)
Незалежні (пояснючі)	Масштаб провадження бізнесу													
	- розмір активів	0,855 (0,1)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	- частка на ринку	-	9,746 (0,1)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	- кількість структурних підрозділів	-	-	3,329 (0,1)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Капітальна база													
	- частка статутного капіталу у капіталі банку	-	-	-	4,538 (0,1)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	- частка власного капіталу в пасивах	-	-	-	-	0,554 (-)	-	-	-	-	-	-	-	-
	Стратегія залучення фінансових ресурсів (частка в зобов'язаннях банку):													
	- коштів банків	-	-	-	-	-	-1,378 (1)	-	-	-	-	-	-	-
	- коштів фізичних осіб	-	-	-	-	-	-	4,291 (0,1)	-	-	-	-	-	-
	- коштів юридичних осіб	-	-	-	-	-	-	-	-6,516 (0,1)	-	-	-	-	-
	Стратегія розміщення фінансових ресурсів (частка в активах банку):													
	- високоліквідних активів	-	-	-	-	-	-	-	-	4,645 (0,1)	-	-	-	-
	- портфелю цінних паперів	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,784 (0,1)	-	-	-
	- кредитного портфелю	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-0,885 (1)	-	-
	- кредитного портфелю юридичних осіб	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-0,050 (-)	-
	- кредитного портфелю фізичних осіб	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-5,452 (0,1)
Адекватність моделі (LLF, показник адекватності моделі повинен перевищувати критичне значення 14,95)	239,86	226,71	239,37	235,29	241,65	241,34	242,93	240,58	244,60	248,69	241,18	240,80	237,74	

Примітка. Позначення (10), (5), (1), (0,1) характеризує статистичну значущість коефіцієнту на рівні 10, 5, 1 та 0,1% відповідно

Економічними передумовами подібних тенденцій стали масові банкрутства та суттєве погіршення фінансового стану великих банків під час світової фінансово-економічної кризи, та відповідно необхідність втручання держави шляхом фінансових вливань з метою пом'якшення соціально-економічних наслідків. Іншими словами, можна стверджувати, що для періоду економічного спаду масштаб діяльності характеризується негативним впливом на ефективність, в період ж економічного підйому можна припустити обернений вплив.

Існування позитивного зв'язку між часткою на ринку та показником недоотриманих вигід обумовлено причинами, зазначеними у випадку використання абсолютного розміру активів. Водночас, як видно з табл. 3.5, вплив ринкової частки є найбільш суттєвим із досліджуваних показників позиції банку на ринку (9,746).

У даному випадку проявляється ефект негативного впливу ринкової влади та концентрації на основних сегментах ринку банківських послуг. Так, в рейтингу найбільш ефективних банківських бізнесів перші місця посіли АТ «Брокбізнесбанк» та ПАТ «Альфа-Банк», ринкові частки яких протягом аналізованого періоду майже не перевищували двох відсотків.

Формалізація негативного зв'язку фактору розгалуженості філіальної мережі банку та ефективності бізнесу (3,329) лише підтверджує сучасні тенденції скорочення філіальної мережі банків в Україні. Висока вартість обслуговування мережі структурних підрозділів на фоні скорочення банківських доходів, в першу чергу від кредитних операцій, змушує більшість банків переглядати агресивну бізнес-модель в напрямку скорочення територіальних підрозділів.

Серед банків-об'єктів дослідження бізнес-моделлю, орієнтованої на агресивну стратегію розвитку філіальної мережі в кризовий період, характеризувалися ПАТ КБ «Приватбанк», ПАТ ПУМБ, АТ «ОТП Банк», АТ «Брокбізнесбанк», ПАТ «Альфа-Банк» (табл. 3.6).

Таблиця 3.6 – Динамічні зміни територіальної розгалуженості найбільших банків України (складено за даними [71-82])

Банк	Кількість структурних підрозділів, од.					Зміни за аналізований період	
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	од.	%
ПАТ КБ «Приватбанк»	2803	3273	3138	3196	3397	594	21,2
АТ «Укрексімбанк»	125	130	122	122	126	1	0,8
АТ «Ощадбанк»	6145	6132	6059	5971	5971	-174	-2,8
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	1204	1131	972	956	933	-271	-22,5
ПАТ ПУМБ	117	141	135	135	135	18	15,4
АТ «УкрСиббанк»	1004	957	757	731	731	-273	-27,2
ПАТ «КБ «Надра»	612	710	560	543	536	-76	-12,4
АТ «ОТП Банк»	129	203	204	187	151	22	17,0
АТ «Банк «Фінанси та Кредит»	399	368	330	327	327	-72	-18,0
АТ «БрокБізнесбанк»	334	365	352	388	388	54	16,2
АБ «Укргазбанк»	286	379	276	276	278	-8	-2,8
ПАТ «Альфа-Банк»	39	78	94	94	94	55	141,0

Враховуючи розраховані показники недоотриманих вигід та негативні тенденції зниження ефективності банківського бізнесу, політика ПАТ КБ «Приватбанк» та АТ «ОТП Банк», на наш погляд, є високоризикованою та неефективною з позиції розвитку бізнесу. На відміну від вище зазначених банків, АТ «Райффайзен Банк Аваль» за рахунок скорочення кількості структурних підрозділів вдалося знизити показник недоотриманих вигід протягом аналізованого періоду, що лише підтверджує важливість врахування релевантних факторів впливу з метою розвитку успішного та результативного банківського бізнесу.

Позитивний зв'язок капітальної позиції банку та величини недоотриманих вигід пояснюється високою вартістю обслуговування власних ресурсів бізнесу (виплати здійснюються з чистого прибутку), порівняно з залученими. Відтак банки з високою часткою власних ресурсів в пасивах є менш ефективними через недовикористання можливостей фінансового левериджу. Слід звернути увагу, що суттєвий вплив (4,538) на можливості ефективного провадження бізнесу має співвідношення використання банком зовнішніх (ресурсів власників – статутного капіталу) та внутрішніх джерел

розвитку (резервного капіталу, емісійних різниць, нерозподілених прибутків). Так, чим вищою є частка статутного капіталу, тим вищою буде величина недоотриманих вигід окремого бізнесу.

Переходячи до аналізу впливу стратегії банку в сфері залучення фінансових ресурсів, слід зазначити, що найбільш ефективними виявилися бізнес-стратегії, орієнтовані на корпоративний клієнтський сегмент. Так, висока частка коштів фізичних осіб в структурі зобов'язань банку позитивно корелює з показником недоотриманих вигід (4,291), що пояснюється високою вартістю як обслуговування депозитних ресурсів індивідуальних клієнтів, так і утримання клієнтської бази в умовах високого рівня конкуренції на ринку банківських послуг. Також додатковою перевагою слід вважати доступ банків до ринку міжбанківських кредитів – зростання частки коштів банків в структурі зобов'язань зменшує величину недоотриманих вигід (1,378). Такий стан речей обумовлений тим фактом, що лівову частку статті «кошти банків» займають довгострокові кредити, отримані від інших банків або Національного банку України, які зазвичай характеризуються більш сприятливими умовами залучення, ніж кошти залучені від фізичних та юридичних осіб – клієнтів.

Досліджуючи вплив позиції банку в сфері розміщення фінансових ресурсів, слід підкреслити, що отримані результати засвідчили суттєвий зв'язок клієнтської складової кредитного портфеля та ефективності банківського бізнесу. Зокрема, зростання частки кредитів, наданих фізичним особам, негативно корелює з показником недоотриманих вигід, що обумовлено високою привабливістю роздрібного кредитування з точки зору генерування процентних доходів, враховуючи при цьому прийнятний рівень кредитного ризику. Позитивний зв'язок частки портфелю цінних паперів та недоотриманих вигід бізнесу можна пояснити використанням цінних паперів банками України переважно в якості інструменту підтримання ліквідності в умовах нерозвиненості фондового ринку та відсутності ряду передумов для розвитку інвестиційних операцій банку з цінними паперами.

Підсумовуючи вище наведене, можна зробити висновок, що результати

формалізації впливу «статусних» характеристик банку та особливостей його бізнес-моделі на показник недоотриманих вигід, як індикатору рівня ефективності банківського бізнесу, становлять інтерес як для реальних та потенційних власників банківського бізнесу, так і менеджменту банку з метою врахування найбільш релевантних факторів під час вибору стратегії подальшого розвитку бізнесу та визначення стратегічних орієнтирів та пріоритетів.

3.3 Розробка рекомендацій щодо вибору стратегії управління ефективністю банківського бізнесу

Протягом 2007-2008 рр. розвиток банківського бізнесу України забезпечувався переважно за рахунок зовнішніх джерел, а саме сприятливої макроекономічної кон'юнктури та зростання платоспроможного попиту серед клієнтів-фізичних та юридичних осіб, доступності «дешевих довгих ресурсів» іноземного походження. В умовах ж посткризового функціонування банків в Україні першочергового значення набувають внутрішні можливості (джерела) забезпечення виходу банківського бізнесу на траєкторію стабільного розвитку. Це вимагає від керівництва банків перегляду існуючих підходів до управління результатами діяльності, що носять переважно короткостроковий характер, та відповідно формування стратегії управління ефективністю банківського бізнесу, враховуючи потенціал її підвищення та існуючі стратегічні переваги банку на ринку. Ключове місце у забезпеченні цього процесу, на наш погляд, посідає наявність науково-методичного забезпечення вибору прийнятної стратегії.

Найбільшого поширення серед розроблених на сьогоднішній день підходів до реалізації стратегічного аналізу в банку набули такі методи як матричні та побудова стратегічних карт (дерева цілей). Незважаючи на

переваги наочності, логічного узагальнення та взаємоузгодженості основних проблем та перспектив розвитку банку, головним недоліком зазначених методів є переважно суб'єктивний характер їх застосування, що ґрунтується на експертній оцінці факторів впливу і встановлення значимості їх впливу, статичність та превалювання якісного аналізу над кількісним.

Нами пропонується науково-методичний підхід до вибору еталонної стратегії управління ефективністю банківського бізнесу, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на формалізованому взаємозв'язку статусного профілю бізнесу та поточного рівня ефективності банківського бізнесу (який надає оцінку потенціалу підвищення її рівня), та забезпечує об'єктивний характер врахування національних особливостей і тенденції розвитку банківського бізнесу. Динамічність пропонованого підходу забезпечується щоквартальним моніторингом та переглядом рівня ефективності бізнесу, який розраховується на підставі даних фінансової звітності банків, та відповідно коригуванням окремих елементів еталонної стратегії.

Формалізацію взаємозв'язку статусного профілю банківського бізнесу та поточного рівня його ефективності пропонуємо реалізувати через розроблену матрицю «статусний профіль – ефективність».

З метою визначення статусного профілю окремого бізнесу (вісь Y) нами було диференційовано чотири його рівні, залежно від наявності відповідних статусних характеристик, які надають переваги у забезпеченні ефективності банківського бізнесу, а саме:

– «IV» – передбачає приватну форму власності банку, участь іноземного капіталу (не менше 10% в структурі капіталу) та існування «внутрішнього ринку капіталу» за рахунок участі бізнесу в інтеграційному об'єднанні;

– «III» – характеризується приватною формою власності банку та володінням лише однією зі статусних переваг на ринку – або участі іноземного капіталу, або наявності «внутрішнього ринку капіталу». Рівнозначність зазначених статусних переваг обумовлена приблизно однаковим ступенем впливу на величину недоотриманих вигід банківського бізнесу в Україні (табл.

3.7 підрозділу 3.2);

– «II» – означає приватну форму власності та відсутність інших статусних переваг у банку;

– «I» – охоплює банки державної форми власності, що обумовлює специфічні особливості провадження банківського бізнесу та вимагає формування, відмінних від приватних банків, стратегій.

Пріоритетним вважається рух розвитку бізнесу від рівня «IV» до «I». В основу подібного напрямку руху був закладений виявлений взаємозв'язок «статусних» характеристик банку та показнику недоотриманих вигод (DI_{BPL}).

В основу визначення рівня ефективності бізнесу нами був покладений показник недоотриманих вигід DI_{BPL} , який дозволяє надати кількісну оцінку втраченим можливостям, а отже і фактично масштабу нереалізованого потенціалу. З метою встановлення граничних меж рівня ефективності окремого банківського бізнесу (вісь X) нами було проаналізовано динаміку розрахованих у підрозділі 3.1 даного дисертаційного дослідження показників недоотриманих вигід бізнесу та запропоновано наступну їх градацію:

– «A» ($0 \leq DI_{BPL} < 25$) – передбачає, що за рахунок «високого» рівня ефективності менеджмент банку на максимальному рівні використовує ринковий потенціал, про що свідчить незначне відхилення фактичного рівня ефективності бізнесу від потенційно можливого;

– «B» ($25 \leq DI_{BPL} < 50$) – означає, що внаслідок провадження банківського бізнесу на «нормальному» рівні ефективності відбувається суттєве відхилення фактичного рівня ефективності від потенційно можливого, що водночас призводить до зростання потенціалу його підвищення;

– «C» ($50 \leq DI_{BPL} < 75$) – рівень ефективності бізнесу характеризується як «низький», свідченням чого є значне відхилення фактичних результатів від потенційно можливих, та відповідно, існує значний невикористаний потенціал;

– «D» ($75 \leq DI_{BPL} \leq 100$) – банківський бізнес характеризується «критичним» рівнем ефективності, внаслідок чого потенціал банку залишається практично невикористаним.

Різноманітні комбінації статусного профілю бізнесу та відповідного рівня його ефективності утворюють квадранти матриці, яка у загальному виді містить 16 квадрантів (рис. 3.4). Кожен квадрант розробленої матриці «статусний профіль – ефективність» дозволяє:

- конкретизувати поточну позицію бізнесу на ринку з точки зору потенціалу зростання ефективності та надати одночасно оцінку якості роботи менеджменту банку;
- деталізувати коло конкурентів, із забезпеченням вимоги однорідності умов функціонування;
- визначити еталонну стратегію управління ефективністю банківського бізнесу, залежно від можливостей горизонтального та вертикального руху.

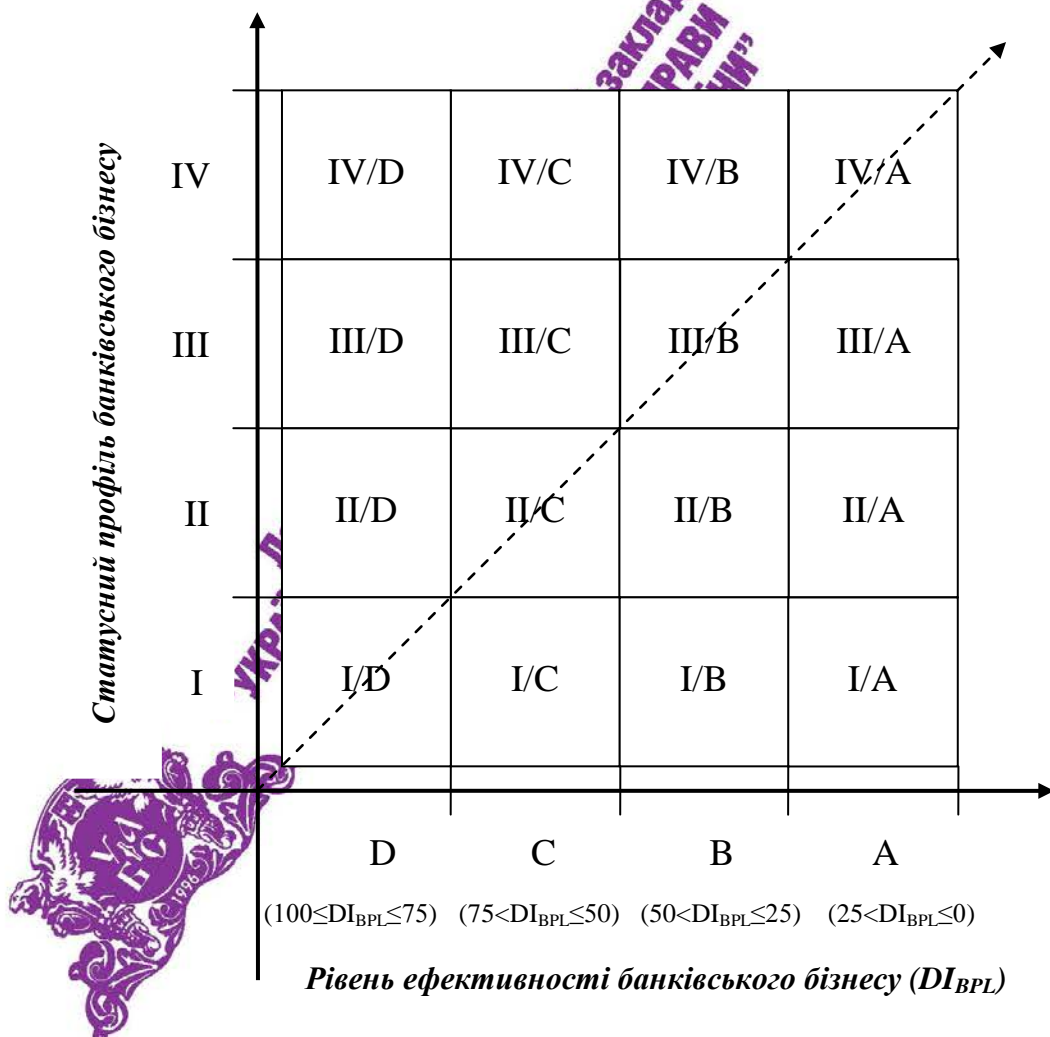

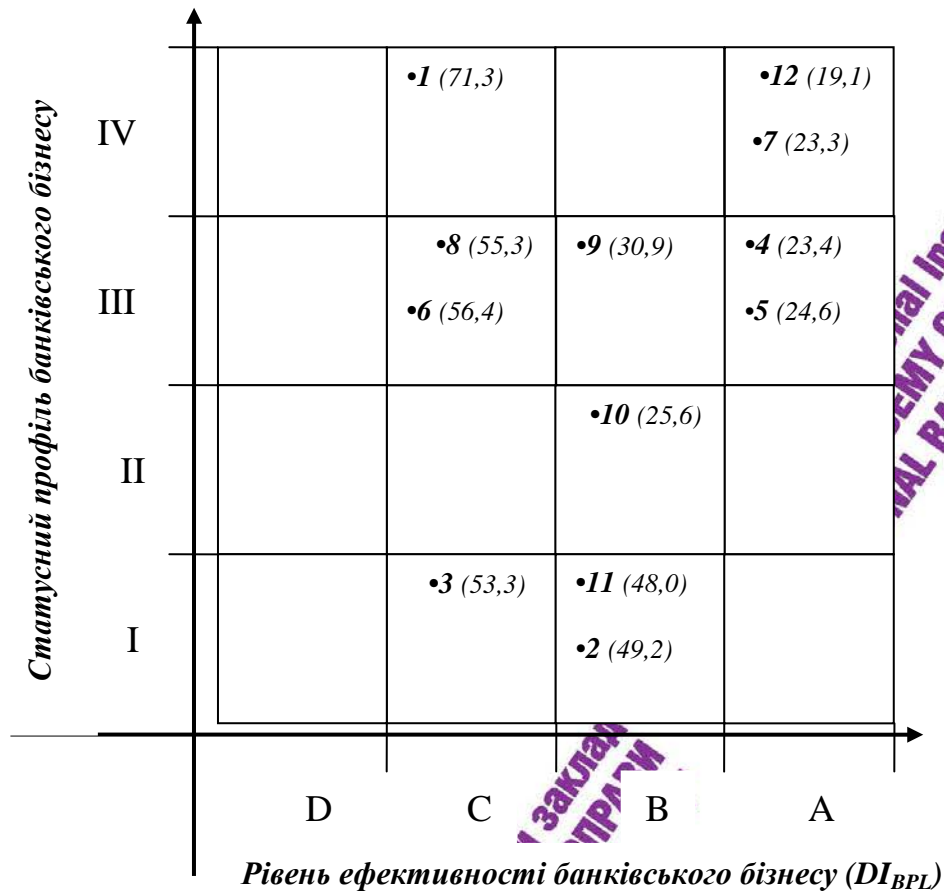
Рисунок 3.4 – Матриця «статусний профіль – ефективність» з метою вибору еталонної стратегії управління ефективністю банківського бізнесу

Слід звернути увагу, що спосіб руху по матриці визначається компетенціями різних груп стейкхолдерів, а саме горизонтальний – менеджментом банку, вертикальний – реальними та потенційними власниками (акціонерами) банку.

Кожен квадрант матриці має умовну назву, що складається з двох позначень: перша – надає характеристику статусному профілю (IV, III, II, I), та відповідно наявності стратегічних переваг на ринку; друга – є свідченням поточного рівня ефективності бізнесу (A, B, C, D) та потенціалу його зростання. Так, наприклад банк, що за результатами звітного періоду, потрапив до квадранту «IV/B», характеризується нормальним рівнем ефективності бізнесу, водночас менеджмент банку не в повному обсязі використав його потенціал, маючи на ринку основні стратегічні переваги.

На основі даних щодо рівня ефективності бізнесу дванадцяти найбільших банків України (табл. В.3) та з врахуванням статусного профілю бізнесу на ринку, на рис. 3.5 представлена матриця «статусний профіль – ефективність» за результатами діяльності банків в другому кварталі 2012 р. Як видно з рисунку, незважаючи на однорідність умов провадження банківського бізнесу (перш за все, співставність масштабів діяльності), банки потрапили до різних квадрантів матриці як за статусним профілем, так і за поточним рівнем ефективності, останнє є свідченням рівня якості роботи менеджменту банків.

Так, в межах статусного профілю «IV» до квадранту найбільш ефективного банківського бізнесу потрапили ПАТ «Альфа-Банк» та ПАТ «КБ «Надра», до квадранту найменш ефективного бізнесу – ПАТ КБ «Приватбанк», який, незважаючи на наявність стратегічних переваг на ринку (доступ до іноземного капіталу та внутрішнього ринку капіталу) характеризується низьким рівнем ефективності банківського бізнесу, та значним невикористаним потенціалом. Розроблена матриця дозволяє реалізувати аналогічний порівняльний аналіз позицій бізнесу в межах кожного статусного профілю.

Примітка. 1 - ПАТ КБ «Приватбанк»; 2 - АТ «Укресімбанк»; 3 - АТ «Ощадбанк»; 4 - АТ «Райффайзен Банк Аваль»; 5 - ПАТ ПУМБ; 6 - АТ «УкрСиббанк»; 7 - ПАТ «КБ «Надра»; 8 - АТ «ОТП Банк»; 9 - АТ «Банк «Фінанси та Кредит»; 10 - АТ «Брокбізнесбанк»; 11 - АБ «Укргазбанк»; 12 - ПАТ «Альфа-Банк».

Рисунок 3.5 – Матриця «статусний профіль – ефективність» дванадцяти найбільших банків України за результатами діяльності другого кварталу 2012 р.

Серед державних банків (статусний профіль «I») найменш ефективним виявився АТ «Ощадбанк», який, незважаючи на специфіку діяльності державних банків в напрямку забезпечення виконання соціально-економічних завдань, має значний невикористаний потенціал, та висуває вимоги до керівництва з мобілізації внутрішніх резервів підвищення ефективності.

Слід підкреслити, що основне призначення розробленої матриці «статусний профіль – ефективність» полягає не лише в ідентифікації поточної позиції банку, а й у виборі стратегії управління ефективністю банківського бізнесу.

Особливості провадження банківського бізнесу в сучасних умовах дають підстави розглядати стратегію управління його ефективністю як невід'ємний елемент довгострокового розвитку бізнесу та максимізації його цінності для всіх зацікавлених сторін. Враховуючи різноманітність поглядів на зміст та призначення стратегії, зазвичай їх можна узагальнити до трьох основних напрямів трактування [6, 118, 119, 147, 182]: як спосіб досягнення стратегічних цілей; сукупність правил та пріоритетів для прийняття управлінських рішень з досягнення цілей; певна програма дій взаємовідносин із зовнішнім середовищем бізнесу.

Погоджуючись з Дж. Мідлтоном [119], з практичної точки зору стратегія управління передбачає вибір основного напрямку розвитку бізнесу та способу його реалізації. Тому стратегія управління ефективністю банківського бізнесу є, перш за все, сукупністю дій, спрямованих на досягнення стратегічних цілей розвитку бізнесу шляхом оптимізації використання своїх потенційних можливостей.

З точки зору ролі та місця стратегії управління ефективністю банківського бізнесу, то, враховуючи традиційний поділ стратегій банку на корпоративну (базову, еталонну), бізнес-стратегію та функціональну [97], її слід віднести до рівня базової (еталонної). Основною рисою еталонної стратегії управління ефективністю банківського бізнесу є окреслення загальних напрямів розвитку (зазвичай зростання, стабілізації чи скорочення) з подальшою деталізацією до рівня бізнес-стратегій та функціональних стратегій.

Бізнес-стратегія (ділова стратегія) підпорядковується базовій (еталонній) та конкретизує розвиток окремих стратегічних напрямків (сегментів) бізнесу. До подібних сегментів банківського бізнесу слід віднести індивідуальний (обслуговування фізичних осіб), корпоративний (обслуговування юридичних осіб), міжбанківський та інвестиційний. Функціональні стратегії, в свою чергу, забезпечують координацію основних функціональних підсистем бізнесу – юридичної, кадрової, фінансової, маркетингової та ін. – з метою дотримання, визначених еталонною стратегією, пріоритетів розвитку.

Слід також додати, що поширена в економічній літературі класифікація еталонних стратегій (концентрованого, інтегрованого, диверсифікованого зростання та стратегія скорочення) є не зовсім прийнятною з позиції управління ефективністю, оскільки не враховує потенційні можливості вже існуючої позиції бізнесу на ринку. Це створює підґрунтя для розробки авторського погляду на різновид стратегій управління ефективністю банківського бізнесу.

Уточнивши зміст та роль, слід зупинитися на авторському підході до процесу вибору стратегії управління ефективністю банківського бізнесу. В літературі зі стратегічного менеджменту виокремлюється від трьох до декількох десятків етапів формування стратегії, водночас всі вони повинні дати відповідь на три головних питання:

- де знаходиться банківський бізнес на даний момент часу?
- в якому напрямку потрібно рухатися?
- що потрібно робити менеджменту банку?

Розроблена матриця «статусний профіль-ефективність» дає змогу відповісти на всі три питання. Авторські рекомендації щодо формування стратегії управління ефективністю банківського бізнесу на основі матриці вибору еталонних стратегій представлені у вигляді структурно-логічної схеми (рис. 3.6).

Відповідно до наведених рекомендацій, першим та ключовим етапом вибору стратегії управління ефективністю банківського бізнесу є діагностування поточного рівня ефективності бізнесу, який дозволить диференціювати рівень недоотриманих вигід, та відповідно нереалізованих потенційних можливостей. За результатами визначення позиції банківського бізнесу на матриці, нами запропоновано виділити чотири типи еталонних стратегій управління рівнем ефективності банківського бізнесу, а саме:

- підтримання/максимізації;
- підвищення;
- стабілізації;

– відновлення.

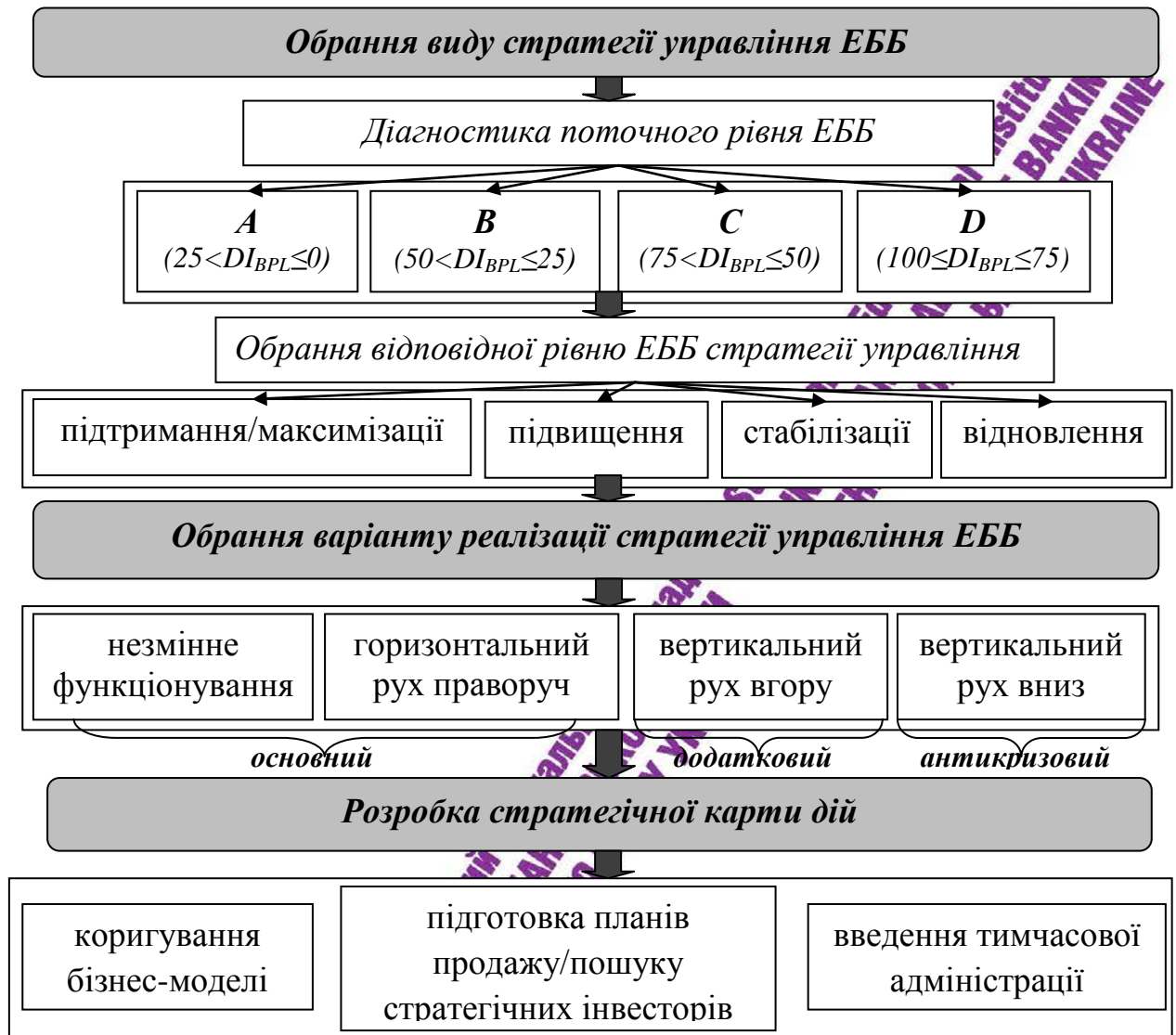

Рисунок 3.6 – Структурно-логічна схема вибору стратегії управління ефективністю банківського бізнесу (ЕББ)

1. Стратегія підтримання/максимізації поточного рівня ефективності банківського бізнесу. Менеджмент банків, бізнес яких за рівнем ефективності потрапив до рівня А, залежно від статусного профілю, обирає одну з модифікацій стратегії – підтримання (статусний профіль I і IV – банки володіють стратегічними перевагами на ринку), мінімізуючи при цьому показник недоотриманих вигід, або максимізації (статусний профіль II і III – банки володіють не всіма стратегічними перевагами на ринку). Слід звернути увагу на

те, що вибір стратегії керівництвом державних банків, бізнес яких відповідно знаходиться в межах статусного профілю I, може бути і у напрямку максимізації – у випадку оголошення державою курсу на приватизацію державних банків. У випадку ж відсутності подібної умови, банк зосереджується виключно на підтримці поточного рівня ефективності, оскільки являється найбільш ефективним в межах свого статусного профілю.

2. Стратегія підвищення поточного рівня ефективності банківського бізнесу обирається менеджментом банків, які за рівнем ефективності бізнесу увійшли до рівня B, та спрямована відповідно на більш повне використання існуючих потенційних можливостей на ринку.

3. Стратегія стабілізації поточного рівня ефективності банківського бізнесу стає предметом вибору у випадку загрозового рівня ефективності (показник недоотриманих вигід коливається в межах від 50 включно до 75%), що характеризується, як правило, погіршенням фінансових показників діяльності.

4. Менеджмент банків повинен обрати стратегію відновлення поточного рівня ефективності банківського бізнесу у разі неможливості продовжувати бізнес за рахунок внутрішніх джерел та тоді, коли стан банку відрізняється погіршенням як фінансових, так і нефінансових (послаблення іміджу, відтік клієнтів) показників роботи.

Наступним кроком формування стратегії управління ефективністю банківського бізнесу є вибір варіанту її реалізації, що передбачає збереження позиції в межах поточного квадранту, горизонтальний рух праворуч, вертикальний рух вгору та вниз.

Вибір варіанту реалізації стратегії управління ефективністю банківського бізнесу шляхом збереження позиції характерним є для стратегії підтримання поточного рівня ефективності – для квадрантів A. Подібний варіант передбачає діагностування основних конкурентів в межах квадранту та поглиблений порівняльний аналіз бізнесу.

Варіант горизонтального руху праворуч є основним з позиції компетенції

менеджменту банку, оскільки передбачає незначне коригування поточної бізнес-моделі. Обрання варіанту руху в подібному напрямку притаманне для стратегії підвищення та стабілізації рівня ефективності, та відновлення – лише для сегментів IV, III і I, оскільки для бізнесу в межах профільного статусу II без відповідних стратегічних переваг на ринку (наявності внутрішнього ринку капіталу чи доступу до іноземних ресурсів) характерним буде вертикальний рух вниз (антикризовий – квадрант II/D).

Вертикальний рух вгору по матриці є додатковим (допоміжним), який передбачає зміну статусного профілю бізнесу з метою здобування стратегічних переваг на ринку за рахунок зовнішніх джерел.

Згідно з авторськими рекомендаціями, останній етап формування стратегії управління ефективністю банківського бізнесу передбачає розробку стратегічної карти дій та управлінських рішень

– у випадку горизонтального руху праворуч чи збереження поточної позиції – шляхом коригування бізнес-моделі (ступінь коригування визначається обраною стратегією);

– у випадку вертикального руху вгору по матриці – шляхом реалізації системи заходів з проведення оцінки вартості бізнесу, підготовки планів продажу (у випадку залученням капіталу іноземного походження) чи пошуку стратегічних інвесторів з метою створення внутрішнього ринку капіталу;

– у випадку вертикального руху вниз (антикризового варіанту) – шляхом введення тимчасової адміністрації з боку Національного банку України у зв'язку з неможливістю відновлення рівня ефективності самостійно.

Графічно матриця вибору еталонної стратегії управління ефективністю банківського бізнесу виглядає наступним чином (рис. 3.7).

Враховуючи можливості ознайомлення більш детально з особливостями провадження бізнесу ПАТ «Альфа-Банк» та АТ «ОТП Банк», розглянемо для них можливості використання розробленої матриці вибору еталонної стратегії управління ефективністю банківського бізнесу.

За результатами роботи за другий квартал 2012 р. ПАТ «Альфа-Банк»

потрапив до квадранту IV/A, який характеризує банківський бізнес як такий, що має всі стратегічні переваги на ринку (статусний профіль бізнесу IV) (рис. 3.8). Незважаючи на високий рівень ефективності, показник недоотриманих вигід (19,1) свідчить про наявність невикористаних можливостей, відповідно банку рекомендується стратегія підтримання поточного рівня ефективності банківського бізнесу, мінімізуючи одночасно DI_{BPL} . Рух по матриці відбувається лише в межах квадранту IV/A, залишаючи в цілому незмінну позицію бізнесу.

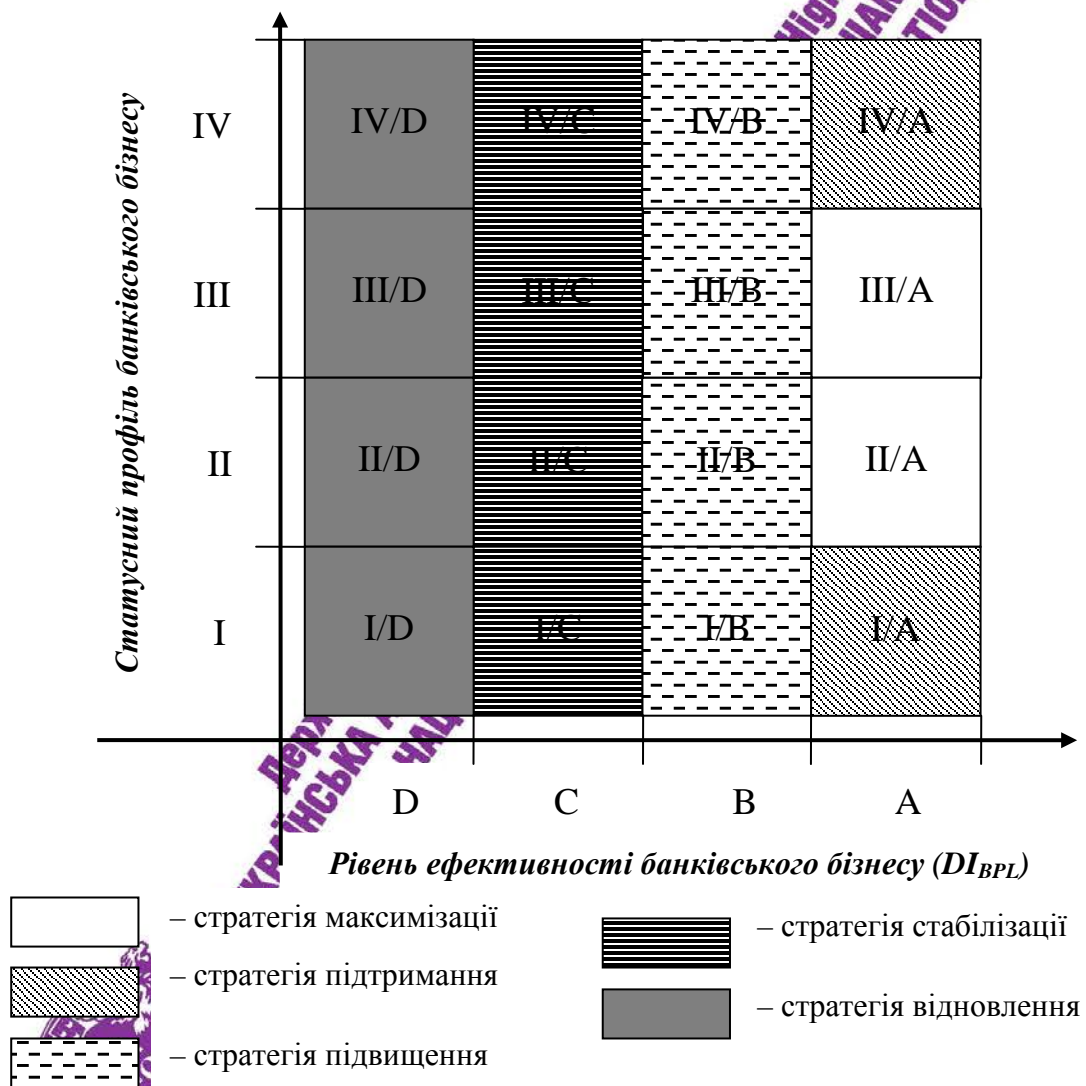

Рисунок 3.7 – Матриця вибору еталонної стратегії управління ефективністю банківського бізнесу

Згідно рекомендованої стратегії підтримання ефективності, особливої уваги з боку менеджменту ПАТ «Альфа-Банк», в контексті поточної бізнес-моделі, заслуговує позиція банку в частині залучення фінансових ресурсів (динамічне зростання індивідуального бізнес-напряму, порівняно з корпоративним, не зовсім є прийнятним з точки зору підвищення рівня ефективності) та їх розміщення (зниження частки кредитного портфелю в структурі активів).

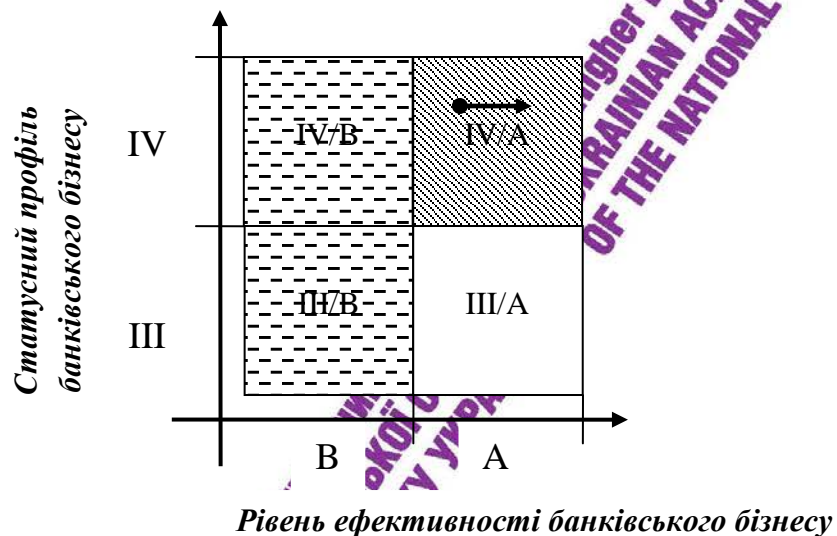

Рисунок 3.8 – Матриця вибору еталонної стратегії управління ефективністю банківського бізнесу для ПАТ «Альфа-Банк» (стратегія підтримання ЕББ)

В цілому, слід зазначити, що викликає занепокоєння зниження величини витрат на розвиток нематеріальної складової бізнесу на одиницю згенерованих доходів, що, у свою чергу, потребує концентрації окремих функціональних підрозділів банку, зокрема відділу маркетингу та реклами, на розвитку нематеріальних активів банку як одного з основних рушійних чинників створення довгострокової цінності бізнесу.

За результатами роботи за другий квартал 2012 р. АТ «ОТП Банк» потрапив до квадранту III/C, рекомендована еталонна стратегія полягає у стабілізації поточного рівня ефективності (рис. 3.9). В якості варіантів її

реалізації може бути обраний як основний – горизонтальний рух праворуч до квадранту III/B за рахунок коригування бізнес-моделі (для банку головною проблемою залишається динамічне зростання частки негативно класифікованих кредитів), так і додатковий – вертикальний рух вгору шляхом здобуття додаткової стратегічної переваги на ринку. Оскільки банк вже має доступ до ресурсів іноземного походження, перспективним є здобуття участі в інтеграційному об'єднанні, та, як наслідок, створення внутрішнього ринку капіталу.

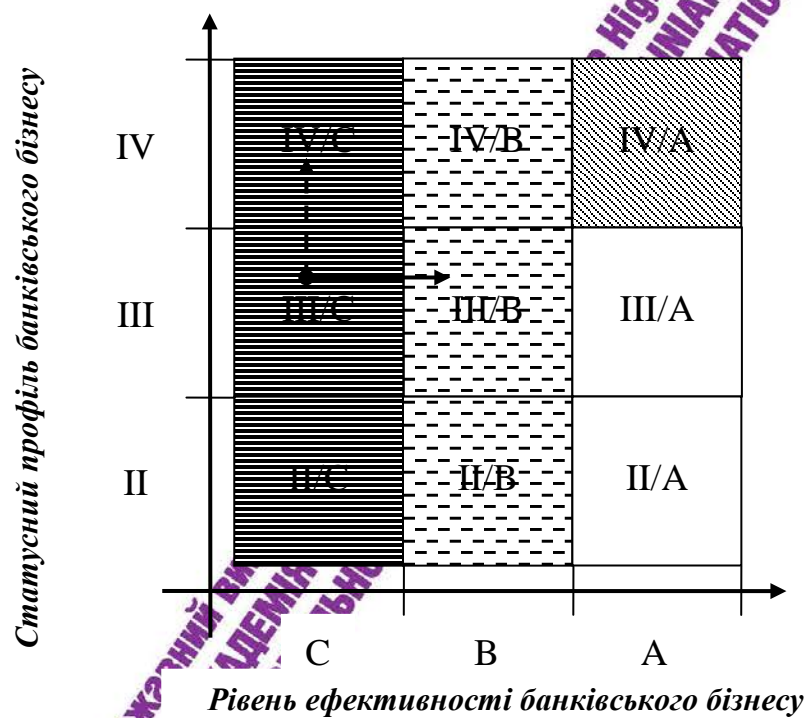

Рисунок 3.9 – Матриця вибору еталонної стратегії управління ефективністю банківського бізнесу для АТ «ОТП Банк» (стратегія стабілізації)

Отже, розроблені рекомендації щодо вибору стратегії управління ефективністю банківського бізнесу дозволяють менеджменту не лише вчасно ідентифікувати поточну позицію бізнесу на ринку, визначити основних конкурентів в межах відповідно статусного профілю бізнесу, а й

конкретизувати перспективні напрямки руху, та відповідно підвищення ефективності бізнесу.

Висновки до розділу 3

1. В межах етапу аналізу ефективності банківського бізнесу запропоновано розмежовувати фактори впливу, як зовнішні, по відношенню до банківського бізнесу, компоненти середовища, під дією яких досягається ефективність, та умови забезпечення ефективності банківського бізнесу – внутрішні, по відношенню до банківського бізнесу, компоненти середовища, за участі яких досягається ефективність. Фактори впливу на ефективність банківського бізнесу визначено на рівні мікросередовища бізнесу (галузевий рівень), макросередовища (національний рівень) та мегасередовища (міжнародний рівень). Серед умов забезпечення ефективності банківського бізнесу виокремлено «статусні» характеристики банку, такі як форма власності банку, резидентність власників та їх концентрація в капіталі, тип власника (-ів), ринковий досвід, афілійованість, та контекстні характеристики, а саме бізнес-модель банку.

2. Враховуючи неоднозначність впливу «статусних» характеристик на ефективність банківського бізнесу в межах окремої країни у зв'язку з національними традиціями та історичним досвідом провадження бізнесу, ступенем розвитку товарно-грошових відносин та регулюванням грошово-кредитних, рівнем економічного розвитку, в т.ч. правовою захищеністю та прозорістю, було сформовано шість гіпотез щодо їх впливу на ефективність банківського бізнесу в Україні, на основі узагальнення результатів вже проведених наукових досліджень та врахування національних особливостей провадження банківського бізнесу, з метою подальшої їх перевірки.

3. Визначено, що найбільш негативний вплив (позитивне значення коефіцієнту означає зростання показника недоотриманих вигід та відповідно – зниження ефективності) на ефективність банківського бізнесу здійснює державна форма власності. Позитивний вплив на ефективність банківського бізнесу членства банку в інтеграційному об'єднанні (фінансово-промисловій групі чи консорціумі) обумовлений дією «внутрішнього ринку капіталу», що в умовах недостатньо розвинутих чи недоступних зовнішніх ринків капіталу слугує додатковою стратегічною перевагою бізнесу на ринку.

4. З'ясовано, що до складу основних детермінант-дестимуляторів ефективності банківського бізнесу в Україні належать масштаб діяльності, розгалуженість мережі філій банку, залежність від коштів засновників, орієнтація на індивідуальний сегмент при залученні фінансових ресурсів, висока частка високоліквідних активів. Серед детермінант-стимуляторів – стратегія банку щодо залучення фінансових ресурсів (зокрема пріоритетність корпоративного сегменту) та розміщення (перевага надається кредитуванню індивідуального сегменту). Результати формалізації впливу «статусних» характеристик банку та особливостей його бізнес-моделі на показник недоотриманих вигід, як індикатору рівня ефективності банківського бізнесу, становлять інтерес як для реальних та потенційних власників банківського бізнесу, так і менеджменту банку з метою врахування найбільш релевантних факторів під час вибору стратегії подальшого розвитку бізнесу та визначення стратегічних орієнтирів та пріоритетів.

5. Обґрунтовано доцільність застосування матричного підходу до вибору стратегії управління ефективністю банківського бізнесу, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на формалізованому взаємозв'язку статусного профілю бізнесу та поточного рівня ефективності банківського бізнесу (який надає оцінку потенціалу підвищення її рівня), та забезпечує об'єктивний характер врахування національних особливостей і тенденцій розвитку банківського бізнесу.

6. Розроблено матрицю вибору еталонної стратегії управління ефективністю банківського бізнесу, в межах якої ідентифікацію статусного профілю бізнесу запропоновано здійснювати залежно від наявності відповідних «статусних» характеристик банку – умов забезпечення ефективності банківського бізнесу (профіль «I» відповідає державній формі власності, «II» – приватній формі власності; «III» – приватній формі власності та участі іноземного капіталу або наявності «внутрішнього ринку капіталу», «IV» – приватній формі власності, участі іноземного капіталу, наявності «внутрішнього ринку капіталу»). З метою розмежування банків за рівнем ефективності банківського бізнесу була здійснена їх градація залежно від показнику недоотриманих вигід – «A» ($0\% \leq DI_{BPL} < 25\%$), «B» ($25\% \leq DI_{BPL} < 50\%$), «C» ($50\% \leq DI_{BPL} < 75\%$), «D» ($75\% \leq DI_{BPL} < 100\%$). З позиції управління ефективністю банківського бізнесу пріоритетним вважається рух по горизонталі – від «D» до «A», по вертикалі – від «I» до «IV».

7. Сформульовано рекомендації щодо вибору виду стратегії управління ефективністю банківського бізнесу на основі матриці еталонних стратегій (підтримання, максимізації, підвищення, стабілізації та відновлення ефективності), основним призначенням якої є окреслення загальних напрямів розвитку (зазвичай зростання, стабілізації чи скорочення) з подальшою деталізацією до рівня бізнес-стратегій та функціональних стратегій. Використання матриці дозволяє конкретизувати поточну позицію банку на ринку з точки зору потенціалу зростання ефективності; надати оцінку якості роботи менеджменту банку; деталізувати коло конкурентів та визначити вид еталонної стратегії управління ефективністю банківського бізнесу.

Основні положення даного розділу дисертаційного дослідження опубліковано автором у роботах [23, 28, 30, 35, 37].

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення науково-прикладної задачі, яка полягає в розвитку існуючих та розробці нових науково-методичних підходів до управління ефективністю банківського бізнесу в контексті впровадження вартісно-орієнтованого управління. Результати проведеного дисертаційного дослідження дають змогу зробити висновки теоретичного, аналітичного та практичного спрямування.

1. Актуалізація проблеми управління ефективністю банківського бізнесу в Україні зумовлена причинами як мікроекономічного характеру, пов'язаних зі специфікою провадження вітчизняного банківського бізнесу, так і макроекономічного характеру, зокрема нестабільністю та невизначеністю загальноєкономічних умов соціально-економічного розвитку країни.

За результатами узагальнення теоретичної бази дослідження поняття «ефективність» виокремлено його місце серед інших економічних понять, зокрема «ефект», «результативність», а дослідження генезису підходів до трактування його змісту дало змогу зробити висновок щодо його трансформації від вузького (як співвідношення отриманих результатів та понесених витрат) до широкого розуміння (багатоаспектної характеристики результатів діяльності). До складу іманентних рис поняття «ефективність» запропоновано включити відносний (порівняльний) характер її визначення; оціночну природу, що потребує взаємоузгодженості критерію та індикаторів її вимірювання; тісний взаємозв'язок з результативністю через надання якісно-кількісної визначеності отриманим результатам.

2. Систематизація існуючих поглядів на зміст поняття «бізнес» в межах позитивної, критичної та прагматичної концепцій дала можливість з'ясувати, що на сучасному етапі провідною є остання, яка розглядає бізнес як історично неминуче явище, закономірний соціально-економічний процес, пов'язаний з обміном результатами діяльності, тобто діловими відносинами. Це дозволило

зосередити увагу під час дисертаційного дослідження не лише на економічній (як способу отримання економічних вигід) чи юридичній (об'єкта майнових прав) точці зору, а й соціальній (як невід'ємного елементу ринкових відносин, спрямованих на надання суспільно значимих послуг).

3. Банківському бізнесу притаманний ряд специфічних особливостей, обумовлених відмінностями банківської діяльності від інших видів економічної активності. Задля уточнення цих відмінностей виокремлено такі науково-методичні підходи до розкриття змісту банківської діяльності: функціональний (її зміст визначається переліком основних функцій та операцій банків як фінансових посередників); інституційний (розкриває інституційну природу банківської діяльності з позиції мінімізації транзакційних витрат, усунення асиметрії інформації на ринку та управління ризиками); портфельний (банківська діяльність розглядається з позиції оптимального поєднання доходності, ризикованості та ліквідності); виробничий (банківська діяльність визначається як виробничий процес, пов'язаний з трансформацією тимчасово вільних ресурсів у доходні активи); стейкхолдерський (банківська діяльність розглядається з позиції задоволення інтересів зацікавлених сторін). Такий поділ дозволив обґрунтувати її багатопольовий і багаторівневий характер та чітко її розмежувати від поняття «банківський бізнес» як сукупності економічних відносин.

4. Обґрунтовано доцільність дослідження кінцевих результатів банківського бізнесу з позиції задоволення інтересів зацікавлених сторін (забезпечення віддачі на вкладений капітал, прозорості та справедливої системи винагороди праці, дотримання вимог та обмежень, забезпечення стабільності та надійності відносин, доступності банківських послуг та ін.). В контексті управління ефективністю банківського бізнесу виокремлено прямих (власники і менеджери) та опосередкованих (регулятора, клієнтів, державу, партнерів та інших) стейкхолдерів банківського бізнесу.

5. Під банківським бізнесом запропоновано розуміти сукупність економічних відносин між його зацікавленими сторонами, що виникають під

час здійснення банківської діяльності з метою отримання прямими стейкхолдерами економічних вигід з урахуванням інтересів групи опосередкованих стейкхолдерів. На відміну від існуючих, такий підхід визначає банківський бізнес не лише як діяльність, а як сукупність економічних відносин та дозволяє виокремити його структурні характеристики основного вигодонабувача (прямих стейкхолдерів – власників та менеджерів), механізм отримання економічних вигід (здійснення банківської діяльності з урахуванням інтересів групи опосередкованих стейкхолдерів) та мету провадження.

6. Обґрунтовано, що завданню гармонізації інтересів як прямих, так і опосередкованих стейкхолдерів банківського бізнесу найбільшою мірою відповідає концепція вартісно-орієнтованого управління, відповідно до якої стратегічною метою провадження банківського бізнесу слід вважати зростання вартості капіталу власників у довгостроковому періоді за умови врахування інтересів групи опосередкованих стейкхолдерів.

7. У дисертаційному дослідженні спростовано усталену думку про доцільність вимірювання ефективності банківського бізнесу показниками вартості через ряд обмежень, пов'язаних зі способом їх обчислення, та з особливостями їх використання в Україні в умовах відсутності активного фондового ринку. До того ж, обґрунтовано, що вартісні показники дають змогу охарактеризувати лише результативність менеджменту банку та не дозволяють в повній мірі скласти уявлення про оптимальність управлінських дій з приводу її створення. Під ефективністю банківського бізнесу запропоновано розуміти узагальнюючу характеристику досягнутих результатів з урахуванням витрат на його провадження та з позиції повноти реалізації потенційних можливостей, що дозволяє конкретизувати умови отримання цих результатів.

8. Проведений аналіз особливостей вітчизняного банківського бізнесу дозволив з'ясувати, по-перше, становлення банківського бізнесу в Україні як такого, коли банки є не лише установами, що виконують функції фінансового посередника шляхом надання банківських послуг, а й являються об'єктами

довгострокового вкладення капіталу з метою отримання відповідної віддачі в майбутньому, що, у свою чергу, призводить до необхідності врахування довгострокового часового горизонту під час провадження банківської діяльності; по-друге, зміна цільових орієнтирів вітчизняного банківського бізнесу, впровадження принципів корпоративного управління, посилення впливу банків на суспільні процеси в країні, та відповідно необхідність врахування інтересів основних груп зацікавлених сторін; по-третє, низький рівень управління у вітчизняних банках та незадовільний фінансовий стан.

9. Грунтуючись на принципах системного підходу обґрунтовано концептуальні засади формування системи управління ефективністю банківського бізнесу як: 1) складової вартісно-орієнтованого управління банківським бізнесом, що обумовлює необхідність обрання показника вартості в якості критерію ефективності; 2) цілісної впорядкованої сукупності елементів організаційно-цільового (суб'єкт, об'єкт, мета, принципи) та функціонально-інформаційного (оцінювання, аналіз та вибір стратегії) забезпечення, спрямованої на мінімізацію недоотриманих прямих стейкхолдерами банківського бізнесу вигід.

10. За результатами систематизації науково-методичних підходів до визначення ефективності банків в цілому (коефіцієнтний, аналітичний, граничний, рейтинговий, вартісний) визначено для цілей оцінювання ефективності банківського бізнесу доцільність застосування граничних методів, спрямованих на визначення ступеню відхилення фактичних результатів роботи від потенційно можливих на ринку, з відповідної адаптацією до специфічних умов провадження банківського бізнесу.

11. Оцінку ефективності банківського бізнесу запропоновано здійснювати за допомогою показника недоотриманих вигід, який ґрунтується на застосуванні методу стохастичного фронтірного аналізу та дозволяє надати кількісну оцінку величині недоотриманих вигід, виходячи з потенційних можливостей банку. Результати апробації науково-методичного підходу до оцінювання ефективності банківського бізнесу на прикладі дванадцяти

найбільших банків України за 2007-1-е півріччя 2012 рр. свідчать про зниження середнього рівня ефективності банківського бізнесу – показник недоотриманих вигід зріс з 21,90 до 40,05% – та посилення диференціації банків за рівнем ефективності бізнесу. До трійки банків-лідерів потрапили АТ «БрокБізнесбанк», ПАТ «Альфа-Банк» та АТ «Ощадбанк», до банків з найнижчим середнім рівнем ефективності – ПАТ КБ «Приватбанк» та АТ «УкрСиббанк». Порівняння традиційних показників ефективності (рентабельності) та показника недоотриманих вигід дало можливість зробити висновок щодо неспроможності перших адекватно відображати оптимальність провадження банківського бізнесу з точки зору повноти реалізації його потенційних можливостей.

12. З метою аналізу ефективності банківського бізнесу та ідентифікації резервів її підвищення запропоновано розмежовувати фактори впливу, як зовнішні, по відношенню до банківського бізнесу, компоненти середовища, під дією яких досягається ефективність, та умови забезпечення (детермінанти) ефективністю банківського бізнесу – внутрішні, по відношенню до банківського бізнесу, компоненти середовища, за участі яких досягається ефективність. Фактори впливу на ефективність банківського бізнесу визначено на рівні мікросередовища бізнесу (галузевий рівень), макросередовища (національний рівень) та мегасередовища (міжнародний рівень). Серед умов забезпечення ефективності банківського бізнесу виокремлено «статусні» характеристики банку, такі як форма власності банку, резидентність власників та їх концентрація в капіталі, тип власника (-ів), ринковий досвід, афілійованість, та контекстні характеристики, а саме бізнес-модель банку.

13. Враховуючи неоднозначність впливу «статусних» характеристик на ефективність банківського бізнесу в межах окремої країни (через національні традиції та історичний досвід провадження бізнесу, ступінь розвитку товарно-грошових відносин та регулювання грошово-кредитних відносин, рівень економічного розвитку, в т.ч. правову захищеність та прозорість), сформовано гіпотези щодо їх впливу на ефективність банківського бізнесу в Україні та

здійснено їх перевірку. Найбільш негативний вплив (позитивне значення коефіцієнту означає зростання показника недоотриманих вигід та відповідно – зниження ефективності) на ефективність банківського бізнесу здійснює державна форма власності. Позитивний вплив на ефективність банківського бізнесу членства банку в інтеграційному об'єднанні (фінансово-промисловій групі чи консорціумі) обумовлений дією «внутрішнього ринку капіталу», що в умовах недостатньо розвинутих чи недоступних зовнішніх ринків капіталу слугує додатковою стратегічною перевагою бізнесу на ринку.

14. Результати формалізації впливу особливостей бізнес-моделі банку на показник недоотриманих вигід засвідчили, що до складу основних детермінант-дестимуляторів ефективності банківського бізнесу в Україні належать масштаб провадження бізнесу, розгалуженість мережі філій банку, залежність від коштів засновників, орієнтація на індивідуальний сегмент при залученні фінансових ресурсів, миттєва ліквідність. Серед детермінант-стимуляторів – стратегія банку щодо залучення фінансових ресурсів (зокрема пріоритетність корпоративного сегменту) та розміщення (перевага надається кредитуванню індивідуального сегменту).

15. В роботі обґрунтовано доцільність застосування матричного підходу до вибору стратегії управління ефективністю банківського бізнесу, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на формалізованому взаємозв'язку статусного профілю бізнесу та поточного рівня ефективності банківського бізнесу (який надає оцінку потенціалу підвищення її рівня), та забезпечує об'єктивний характер врахування національних особливостей і тенденцій розвитку банківського бізнесу. Розроблено матрицю вибору еталонної стратегії управління ефективністю банківського бізнесу, в межах якої ідентифікацію статусного профілю бізнесу запропоновано здійснювати залежно від наявності відповідних «статусних» характеристик банку – умов забезпечення ефективності банківського бізнесу (профіль «I» відповідає державній формі власності, «II» – приватній формі власності; «III» – приватній формі власності та участі іноземного капіталу або наявності «внутрішнього ринку

капіталу», «IV» – приватній формі власності, участі іноземного капіталу, наявності «внутрішнього ринку капіталу»). З метою розмежування банків за рівнем ефективності банківського бізнесу була здійснена їх градація залежно від показника недоотриманих вигід – «A» ($0\% \leq DI_{BPL} < 25\%$), «B» ($25\% \leq DI_{BPL} < 50\%$), «C» ($50\% \leq DI_{BPL} < 75\%$), «D» ($75\% \leq DI_{BPL} < 100\%$). З позиції управління ЕББ пріоритетним вважається рух по горизонталі – від «D» до «A», по вертикалі – від «I» до «IV».

16. Надано рекомендації щодо вибору виду стратегії управління ефективністю банківського бізнесу на основі матриці еталонних стратегій (підтримання, максимізації, підвищення, стабілізації та відновлення ефективності), яка дозволяє конкретизувати поточну позицію банку на ринку з точки зору потенціалу зростання ефективності; надати оцінку якості роботи менеджменту банку; деталізувати коло конкурентів та визначити вид еталонної стратегії управління ефективністю банківського бізнесу.

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING"
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE
Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ"
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. Н. Политическая экономия и экономическая политика / Л. Н. Абалкин. – М. : Мысль, 1970. – 232 с.
2. Азаренкова Г. Організація управління фінансовими потоками сучасного банку : стереоскопічний погляд / Г. Азаренкова, Н. Лобігер // Банківська справа. – 2008. – № 4. – С. 48-63.
3. Азрилиян А. Н. Новый экономический словарь : 10000 терминов / ред. А. Н. Азрилиян. – 2-е изд., доп. – М. : Институт новой экономики, 2007. – 1088 с.
4. Алескеров Ф. Динамический анализ паттернов поведения коммерческих банков России / Ф. Алескеров, В. Солодков, Д. Челнокова // Экономический журнал. – 2006. – №1. – С. 48-62.
5. Андросенко Н. В. Оценка результативности системы менеджмента качества в организациях на основе баланса потребностей заинтересованных сторон : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 / Андросенко Наталья Витальевна. – Санкт-Петербург, 2007. – 217 с.
6. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М. : Экономика, 1989. – 563 с.
7. Арефьева О. Інтереси стейхолдерів в організаційному забезпеченні стратегічного управління фінансовим потенціалом підприємств / О. Арефьева // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №9. – С. 80-85.
8. Асхауэр Г. Введение в банковское дело : учебное пособие / Г. Асхауэр. – М. : Научная книга, 1996. – 630 с.
9. Бабайлов В. Бизнес, предпринимательство, менеджмент : их взаимосвязь / В. Бабайлов // Бизнесинформ. – 2009. – №10. – С. 148-150.
10. Багиев Г. Л. Организация предпринимательской деятельности : учебное пособие / Г. Л. Багиев, А. Н. Асаул. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2001. –

231 с.

**Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”**

**State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”**